

ВСЕ ПРО ЗАКОНИ - В ОДНІ ГАЗЕТІ!
Юридичний Вісник України
Загальнонаціональна правова газета
www.yvu.com.ua

► № 10 (1543)

16–31 травня 2025 року

**Спецтрибунал для путіна:
перші кроки зроблено...**

У ЦЬОМУ НОМЕРІ

БЕБ: «I did it again»

► стор. 4–5

Об'єднуючі дзвони
Святої СофіїЧому Софію Київську часто
називають серцем України?

► стор. 6–12

Множинне
громадянствоВ уряді запевняють, що закон про
множинне громадянство в Україні
буде готовий до кінця року

► стор. 25

Сучасні уявлення
щодо протидії злочинності

► стор. 30–33

Участь сторін
кримінального провадження
в судовому засіданні:обов'язкова чи ні?
(Граматичне тлумачення)

► стор. 34–39

«Дачна революція»

Верховний Суд дозволив
реєстрацію місця проживання
у дачному будинку

► стор. 43

Баланс між обставинами
злочину та розміром застави

► стор. 44-45

НАГАДУЄМО НАШИМ
ЧИТАЧАМ!Триває передплатна кампанія
на 2025-й рік.Передплата здійснюється
в усіх відділеннях Укрпошти
та безпосередньо в редакції
тижневика (в т. ч. онлайн).

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС: 21615

Спецтрибунал для путіна:

перші кроки зроблено...

Почнемо з того, що днями Рада Міжнародної організації цивільної авіації офіційно визнала рф винною в збитті малайзійсько-го «Боїнга» рейсу МН17. Як не дивно, але росія також визнала свою вину за цю трагедію (літак збили з російського «Бука» в липні 2017-го над Донеччиною). Тоді, як відомо, загинули всі пасажери та екіпаж лайнера. Опісля як тільки не викручувалася й не брехала російська влада, обвинувачуючи в злочині Україну. Тепер рф змушена буде сплатити всі виплати потерпілим у повному обсязі.

Ось так через вісім років все стало на свої місця. На черзі організація роботи зі створення спецтрибуналу щодо російських злочинів в Україні. «На сьогодні, як відомо, вже напрацьований проект його статуту, який повністю регламентує організаційно, функціонально і юридично всі правила роботи цього трибуналу», – розповіла заступниці глави Офісу Президента України Ірина Мудра. Водночас, на запитання щодо термінів початку роботи трибуналу, посадовиця зазначила, що процес цей може бути тривалим, «проте у сторін уже є чітке розуміння щодо його створення». «Спецтрибунал може запрацювати вже наступного року. Цьогоріч ми закінчимо оформлення юридичної бази й почнемо формувати сам трибунал. Необхідно підібрати суддів, працівників секретаріату, розпочинати впровадження правил і регламенту, інші процедури. Але головне – настання справедливого покарання для тих, хто вчиняє злочин агресії проти України. Це – неминуче», – підкреслила І. Мудра. Як відомо, не так давно (9 травня) відбулася зустріч міністрів закордонних справ Коаліції держав для політичного схвалення створення спецтрибуналу щодо злочину агресії проти України. Їй передувала величезна робота, яка велася юридичними радниками 40 держав і результатом якої став напрацьований пакет документів, що отримав політичну підтримку для подальшої передачі всіх напрацьовань до Ради Європи, яка схвалила створення спецтрибуналу. Отже, саме РЄ в подальшому координуватиме всі необхідні кроки з його створення.

Нагадаємо, у підписаній навесні 2024 року безпековій угоді між Україною та Нідерландами йшлося і про те, що майбутній спеціальний трибунал щодо злочину агресії рф проти України буде розміщений саме в Гаазі. Важливим також є питання про його повноваження. Підсудними в рамках трибуналу за злочин агресії будуть не лише керівники росії. Повідомляється, що серед обвинувачених точно буде самопроголошений президент білорусії Олександр Лукашенко, адже ця країна надала для російської агресії свою територію, інфраструктуру, військові бази тощо. Також потрібно буде юридично довести провину північнокорейського диктатора Кім Чен Ина. Усі в світі знають сьогодні про постачання з КНДР зброї – снарядів, ракет, артустановок тощо, але це не підпадає під визначення злочину агресії як такої. Водночас юристи переконані, що доведуть участь корейців у війні на Курщині, що також є агресією проти України. Щодо Ірану, то тут ситуація виглядає неоднозначною. Військові Корпусу вартових ісламської революції на початку війни особисто координували та запускали дрони по Україні, доки росіяни не навчилися робити це самі. Уточнимо, що завдання спецтрибуналу засудити не рядових командирів, а лідерів держав-агресорів.

Отже, робота зі створення міжнародного трибуналу щодо агресії рф проти України триває. Це – великий прорив у справі відновлення справедливості, вважають юристи. Але чи стане він реальністю – побачимо. Незважаючи на те, що зміст основних документів про створення спецтрибуналу на основі Ради Європи поки що тримається в секреті, дещо все таки відомо. Наприклад те, що путіна не судитимуть, доки він президент рф. «Це, звичайно, виглядає абсурдно», – говорить голова «Центру громадянських свобод» (організації-лауреата Нобелівської премії миру) Олександра Матвійчук. У її розумінні функція спецтрибуналу з агресії полягає саме в тому, щоб покарати винних у злочинах, які вона та колеги-правозахисники документують уже 11 років. Разом із тим розслідування вестиметься і щодо путіна, і щодо Лаврова, і щодо Мішустіна – для цього посадовий імунітет – не перешкода. Проект Статуту трибуналу передбачає, що в результаті напрацювання юристів буде підготовлено обвинувальний висновок, хоча висунути звинувачення та видати ордери на арешт суд не зможе до зняття недоторканності – імунітет державної посади того вимагає. Отже, від злочину збиття рейсу МН17 ми наблизилися до засудження російської агресії проти України. Усі злочинці мають понести покарання. Гага (і не тільки) чекають.

Віктор КОВАЛЬСЬКИЙ

■ НАШІ ВІТАННЯ

Цими днями святкують
День народження

24 травня –
Микола ХАВРОНЮК,
доктор юридичних
наук, професор
НАУКМА, заслужений
юрист України

25 травня –
Володимир
ШАПОВАЛ,

доктор юридичних
наук, академік Націо-
нальної академії наук
України, суддя Кон-
ституційного Суду України у відставці,
заслужений юрист України

27 травня –
Ірина БЕЛІКОВА,
начальниця Терито-
ріального управління
Державної судової
адміністрації України
в Запорізькій області,
заслужена юристка України

1 червня –
Сергій

КОВАЛЬСЬКИЙ,
адвокат, позаштатний
кореспондент ЮВУ,
військово-
службовець ЗСУ

4 червня –
Наталія МИРОНЕНКО,
докторка юридичних
наук, член-кореспон-
дентка НАПрНУ, за-
служена юристка
України

5 червня –
Віталій КУЗЬМИШИН,
голова Сьомого
апеляційного
адміністративного
суду, заслужений
юрист України

Колективи видавництва «Юрінком Прес» та «Юрінком Інтер» і редакція газети «Юридичний вісник України» вітають іменинників. Нехай вас завжди супроводжує успіх, здійснюються плани та сподівання, постійно зігриває тепло людської вдячності, а будні і свята наповнюються радістю, світлом і любов'ю рідних та близьких.

■ ЗВІТ

Незалежний аудит НАБУ

Національне антикорупційне бюро вперше з моменту створення у 2015 році пройшло зовнішню незалежну оцінку, передбачену законом про створення бюро. Його роботу визнали «помірно ефективною», йдеться в звіті про аудит. Загальний висновок аудиторів – діяльність НАБУ була «помірно ефективною». При тому комісія не виявила неналежного виконання обов'язків директором бюро Семеном Кривоносом.

Як було уточнено, аудит здійснювався за період з березня 2023 по листопад 2024 року. Проводила його комісія у складі трьох міжнародних антикорупційних експертів (Мартін Арпо, Роберт А. Вестбрук, Герміона Кроньє), призначених Кабінетом Міністрів України на підставі пропозицій міжнародних організацій. «НАБУ успішно пройшло першу в своєму роді незалежну зовнішню оцінку. Ми визначили в чому бюро досягає успіхів, а де є потреби в покращенні. Оцінили роботу НАБУ як достатньо ефективну в розслідуваннях та міжнародній співпраці, а загалом як помір-

но ефективну та надали рекомендації для подальшого підвищення ефективності діяльності бюро», – прокоментував результати аудиту голова комісії Роберт Вестбрук.

За висновками міжнародних експертів, НАБУ частково досягло своїх цілей та має механізми контролю ризиків. Відзначається, зокрема, позитивна динаміка в кількісних показниках (більше проваджень, обвинувальних актів і вироків). Водночас виявлено відсутність системного моніторингу пріоритетних напрямків розслідувань та низку інших недоліків.

■ ПОЗИЦІЯ ЕКСПЕРТА

БЕБ:

Політична гра довкола Бюро економічної безпеки триває давно й ведеться вона не в інтересах України. Тож я не вперше торкаюся проблеми функціонування БЕБ. Як на мій погляд, перетворення податкової міліції часів Януковича на правоохоронний орган європейського ґатунку застрягло на півдорозі.

Євген МАГДА,

політолог та викладач, директор «Інституту світової політики»

Восьмого квітня відбувся черговий сеанс імітації бурхливої діяльності навколо Бюро економічної безпеки: через завершення терміну повноважень у тимчасового виконувача обов'язків директора бюро Сергія Перхуна Кабінет Міністрів призначив... правильно, нового т.в.о. директора керівника БЕБ Максима Кутергу. А далі КМУ знову повернув Сергія Перхуна на посаду виконувача обов'язків голови Бюро економічної безпеки.

Реальне перезавантаження Бюро економічної безпеки – один із маркерів для продовження фінансування України. Ухвалення нового закону про перезавантаження стало однією з умов для України в програмі розширеного фінансування МВФ. До цієї реформи «прив'язана» підтримка ЄС. Хоча термін проведення конкурсу затягнувся через проблеми з фінансуванням, але зараз він перебуває на фінішній прямій. МВФ

продовжив маяк завершення конкурсу до кінця липня.

Західні партнери прямим текстом вимагають від України посилення контролю за комплаєнсом та виявленням тяжких фінансово-економічних злочинів. Відзначу, що на думку експертів, новий закон про БЕБ створює надійні механізми прозорості, підзвітності та сумлінності. Завдяки його ухваленню БЕБ має зосередитися на тяжких економічних та фінансових злочинах та разом із Державною податковою службою ефективно протидіяти порушенням у податковій та митній сферах. Поки це існує лише на папері, а в реальності ситуація не настільки ідеальна.

Амбітні цілі, узгоджені із західними партнерами, перед БЕБ ставилися давно. Бюро мало стати кардинально новим, чистим органом, метою якого є захист української економіки. Проте окремим нашим чиновникам

■ ПРОВАДЖЕННЯ

Другий вирок Януковичу

Колишній президент-втікач Віктор Янукович заочно отримав другий вирок в українському суді: 15 років позбавлення волі за підбурювання до дезертирства та організацію незаконного переправлення через державний кордон.

Разом із Януковичем Подільський районний суд Києва ухвалив вирок і колишньому заступнику начальника Управління державної охорони України – начальнику Служби безпеки Президента України Костянтину Кобзарю (10 років тюрми). Зазначимо, що прокурори департаменту у справах Майдану клопотали про 15 та 10 років позбавлення волі, відповідно. Суд погодився, що обвинувачення є обґрунтованим та доведеним і засудив їх до максимального можливого покарання. Прокурори у суді довели, що 23 лютого 2014 року Янукович, діючи у змові з Кобзарем, повітряним шляхом незаконно перетнув держкордон й організував переправлення щонайменше 20 осіб з-поміж близького оточення та військо-

вослужбовців УДО. Політ здійснювався поза пунктом пропуску через держкордон для повітряного сполучення. Вони вилетіли трьома російськими військовими гвинтокрилами під керуванням льотчика Збройних сил рф з околиці села Урзуф Мангушського району Донецької області в напрямку росії до військового аеродрому в місті Єйськ. Далі були Анапа й Крим, звідки його морем вивозили російські військові.

Нагадаємо, 24 січня 2019 р. суд оголосив вирок Януковичу: 13 років в'язниці за держзраду. Менше ніж через місяць, 18 лютого, захист Януковича подав апеляцію на рішення суду, яку президент-втікач програв – суд підтвердив даний вирок.

■ ПОСТАНОВА

Митників перевірятимуть на добросовісність

Кабінет Міністрів ухвалив постанову, згідно з якою всі посадові особи митних органів підлягатимуть перевіряти на добросовісність раз на три роки.

Про це повідомила прес-служба Міністерства фінансів. В інформації зазначається, що дане рішення спрямоване на зниження корупційних ризиків. Крім того, передбачена негайна перевірка в разі отримання інформації про можливі фактори корупційних правопорушень від органів державної/місцевої влади, зокрема від правоохоронців. Перевірки проводитимуть уповноважені підрозділи з питань запобігання та виявлення корупції митних органів.

«I did it again»

ця ситуація видалася малоперспективною. Для них, звісно. Тому БЕБ підпало під неофіційний вплив радника Офісу президента Андрія Гмиріна, потім – Олега Татарова. Наприклад, першого заступника голови бюро Віталія Гагача, депутата парламенту, перший заступник керівника комітету ВРУ з питань податкової та митної політики Ярослав Железняк називав кумом Татарова.

Також розслідувачі з «Межі» встановили, що нинішній очільник БЕБ Сергій Перхун потрапив до БЕБ у 2023 році завдяки Віталію Гагачу (який був безпосереднім керівником Перхуна в Донецькій обласній прокуратурі). Зараз однією з ключових фігур у бюро є Олександр Ткачук, який раніше також працював під керівництвом Гагача. Це – керівник детективів БЕБ, скандальний силовик, який влітку 2024 року потрапив у ДТП, внаслідок якої водійка іншої машини – молода жінка, втратила ноги. Ткачук же досі не понів відповідальності, що дозволяє медіа говорити про кругову поруку правоохоронців. Державне Бюро розслідувань, яке займається цією справою, та прокуратура досі не висунули Ткачуку звинувачень, хоча минуло вже 9 місяців. Водночас можна знайти чимало інформації про розкішний спосіб життя Ткачука, елітну нерухомість та

поїздки за кордон на відпочинок під час війни.

Очевидно, що очищення БЕБ від корумпованих співробітників має стати пріоритетом у роботі нового директора. Ухвалений парламентом закон про БЕБ посилює вимоги до конкурсної комісії щодо відбору кандидатів на посаду керівника бюро, надаючи право вирішального голосу незалежним експертам з міжнародним досвідом. Незалежні експерти також відіграватимуть важливу роль як у процесі атестації існуючого персоналу в оцінці його чеснот та професійної компетенції, так і в роботі кадрових комісій при відборі нового персоналу.

Наразі конкурсна комісія обирає із 30 кандидатів. Вибирати є з кого, адже потенціал БЕБ як правоохоронного органу потужний, фронт робіт значний. Після призначення новий керівник БЕБ затвердить процедури атестації та сформує атестаційну комісію для атестації керівників підрозділів та територіальних управлінь та їхніх заступників.

На порядку денному насправді просте питання: чи зможе новий директор очистити бюро від впливу О. Татарова та його скандальних протезе? Від відповіді на нього залежить чи з'явиться в Україні новий, справді незалежний правоохоронний орган, здатний забезпечити внутрішнім та зовнішнім інвесторам законність та рівні правила гри? Успішний перезапуск бюро стане одним із ключових маркерів для економічної підтримки України вже зараз, а після завершення бойових дій – для формування інвестиційного клімату.

Об'єднуючі дзвони Святої Софії

Чому Софію Київську часто називають серцем України?

Справа в тому, що більшість важливих подій Української держави так чи інакше були пов'язані саме з Софійським собором та прилеглим майданом. Тобто Софія була не лише релігійним центром як резиденція київського митрополита, але й культурним та суспільно-політичним центром. Так було незалежно від того, чи відбувалися ті чи інші події в добу Русі-України чи Гетьманщини, чи визвольних змагань, чи сьогодення. Якщо згадаємо часи Русі-України, то саме в соборі відбувалося урочисте «посадження» на князівський престол, при тому князі цілували хрест на дотримання присяги (тобто укладалися угоди), тут приймали іноземних послів, біля стін собору збиралося народне віче, тут було засновано великокнязівський скрипторій і першу бібліотеку (знамениту бібліотеку Ярослава Мудрого). Коли візьмемо добу Гетьманщини, то фактично відродження козацької держави почалося з урочистого в'їзду Богдана Хмельницького в Київ і його прийняття в Святій Софії на Різдво 1648 р. як «пресвітлого володаря й князя Русі» митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі Сильвестром (Косовим) і Єрусалимським патріархом Паїсієм. Багато дослідників вважають, що саме це остаточно переконало Хмельницького в необхідності відродження держави. А якщо візьмемо події визвольних змагань, то де саме відбувалося проголошення IV Універсалу Центральної Ради? На Софійському майдані, звісно, й відбувалося це 25 січня 1918 року. А приблизно через рік, 22 січня 1919 р., тут же проходило урочисте проголошення акту злуки УНР та ЗУНР. Інколи ці події пережукуються. Наприклад, у 1918 р. в святій Софії було скликано Всеукраїнський церковний собор, а через деякий час проголошено незалежність Української церкви від москви. Через століття, у 2018 р., Всеукраїнський церковний собор так само відновив незалежність Української церкви від московського патріархату. Тож, як бачимо, всі знакові для нашої держави події пов'язані з цим собором. Й сьогоднішня наша співрозмовниця якнайтісніше пов'язана саме зі Святою Софією. Це – **Неля КУКОВАЛЬСЬКА**, генеральний директор Національного заповідника «Софія Київська».

Музейний заклад і собор

– **Пані Нелю, як «живе» Свята Софія сьогодні? Адже це і музейний заклад, і собор...**

– Ми ретельно оберігаємо наші традиції. Свята Софія й сьогодні залишається центром суспільно-культурного, політичного та релігійного життя країни. Як відомо, свого часу в Софійському соборі приймали іноземні посольства. Й сьогодні ми приймаємо велику кількість іноземних делегацій, яким розповідаємо про історію й культуру нашої держави, а головне – про наші сталі династичні зв'язки. Й у цьому нам допомагає сама Софія, на стінах якої зберігся унікальний княжий портрет, на якому зображена родина князя Володимира. Тут варто звернути увагу на «жіночу» половину цього портрету, де зображені князівни. Одна з них, Премислава, стала дружиною

угорського принца Ласло Сара, інша Агата – дружиною англійського принца Едуарда Вигнанця, а Марія-Доброніга – дружиною польського короля Казимира I.

– **Це той портрет, який раніше вважали зображенням родини Ярослава Мудрого?**

– Саме так. Проте зараз, стараннями науковців нашого заповідника, зокрема завідувачки науково-дослідного відділу «Інститут «Свята Софія», докторки історичних наук Надії Нікітенко, яка понад сорок років досліджує собор, було обґрунтовано концепцію про те, що Софія Київська побудована на межі правління Володимира Великого та його сина Ярослава Мудрого – у 1011–1018 рр. А дослідження графіті Софії, здійснені доктором історичних наук Вячеславом Корнієнком, підтвердили цю концепцію. Тож тепер цей портрет впевнено трактується як

зображення родини саме Володимира в момент урочистого закладання храму 4 листопада 1011 року. Такі ктиторські портрети акцентували на особі князя-засновника та його родини.

А от другим, одразу за батьком, зображено князя Ярослава, як послідовника Володимира. Він таким і був. Його донька Анастасія стала дружиною угорського короля Андрія I, Анна – французького короля Генріха I Капетінга, Єлизавета – норвезького конунга Гаральда Сміливого. Так само і його сини одружилися з доньками знатних правителів: Ізяслав – з донькою польського короля Мешка II П'яста Гертрудою, Всеволод – з донькою візантійського імператора Константина IX Мономаха, Святослав – з донькою імператора Священної Римської імперії Генріха II. Ці шлюби свідчать про високий авторитет, який мала родина київського князя серед європейських володарів. Недарма Ярослава Мудрого називали «тестем Європи».

І про все це ми розповідаємо нашим іноземним гостям. Отже, нам є чим зацікавити представників різних європейських країн, адже для кожного з них ми знаходимо правдивий зв'язок з Україною. Зазначу, що лише в 2023 році собор відвідало 33 делегації!

Особливо пам'ятними для мене є візити її Королівської Високості герцогині Единбурзької Софі Гелен, Президента Франції Емануеля Макрона, очільниці французької столиці Анни Ідальго. До речі, французькі гості отримали подарунок – факсимільну копію Реймського Євангелія на згадку про відвідини Києва та наші спільні сторінки історії: майбутня дружина французького короля Генріха I Капетинга – київська князівна Анна Ярославна – привезла до Франції оригінальне Євангеліє, яке походило зі скрипторію Софійського собору. Їхній син, майбутній король Франції, Филип I, який перебував на чолі держави 48 років до своєї смерті у 1108 р. Опісля його прями нащадки правили країною впродовж багатьох століть і присягали на цьому Євангелії в Реймському соборі, яке тепер відоме як Реймське Євангеліє й досі зберігається в Муніципальній бібліотеці міста Реймс. Менше знають про молодшого сина Анни та Генріха – Гуго, нащадки якого стали правителями Шотландії й Англії. Тож нинішнього короля Великої Британії можна вважати нащадком київських князів.

Уже кілька років поспіль як на теренах Софії Київської започатковано традицію вручення Президенту України вірчих грамот новопризначеними послами іноземних держав. Ця традиція сягає своїм корінням тисячолітньої давнини, коли в Софійському соборі приймали іноземних послів. Напередодні дипломати обов'язково відвідують Софію Київську, знайомляться з історією пам'ятки, де творилася наша державність, духовність, культура, наука. Сьогодні відвідування Софійського собору є невід'ємною частиною програм візитів урядових делегацій та почесних гостей з інших держав під час їх офіційних та робочих візитів до України. З посольствами багатьох країн у нас встановилися дружні відносини, реалізовано багато спільних різноманітних проєктів: виставкових, видавничих, реставраційних, а також з підготовки номінаційного досьє на ще одну перлину заповідника – Судацьку фортецю в Криму – на включення її до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у складі україно-італійської транскордонної номінації. Приємно, коли твоя робота знаходить визнання в іноземних колег: у 2015 р. я отримала «Орден Зірки Італії» з присвоєнням звання «Кавалер» від Президента Італійської Республіки С. Маттарелли, а в 2022 р. звання Кавалера Національного ордена «За заслуги» від Президента Французької Республіки Емануеля Макрона.

Про культурну дипломатію

– *Це така культурна дипломатія?..*

– Думаю, так, бо ми не обмежуємося лише екскурсіями для іноземних гостей. Адже не важко помітити, що за кордоном багато хто продовжує сприймати нашу українську історію крізь призму спотвореного російською імперією, царською, радянською і сучасною путінською бачення. І наше завдання як культурного центру держави, провідного музейного закладу – донести до світу правдиву історію, без прикрас, але й без міфів, нав'язаних росією.

Одним із цих міфів була оповідь про заснування Ярославом трьох Софій – у Києві, Новгороді й Полоцьку, що подавалося як символ «трьох братніх народів». Тому наша концепція будівництва Софії ж 1011–1018 рр., яка руйнувала цей міф, викликала справжню істерію в росії. В рамках підготовки до святкування на рівні ЮНЕСКО тисячоліття заснування Софії Київської у 2011 р. російські вчені та їх «смотрящі» академіки НАН України, завданням яких було не допускати «коливань від загальної лінії партії», тобто російських концепцій, розгорнули справжню травлю заповідника і науковців. Однак зламати нашу позицію вони не змогли. Тоді, після святкування, було вчинено навіть рейдерське

захоплення заповідника в 2012 р., внаслідок якого більшість науковців змушена була звільнитися. Повернулися ми в Софію тільки у 2015 році.

Та повернемося до культурної дипломатії. Звісно, розповідати туристами про нашу правдиву історію потрібно, однак ми не повинні в цьому питанні бути пасивними, очікуючи на їх прихід до Софії. Ми маємо бути активними й проводити, якщо хочете, українську культурну експансію. Ми маємо багато посольств у різних державах світу, які представляють державу Україна, у тому числі й наше бачення історії, що особливо актуальним є зараз, коли ми маємо показати, що Україна і росія – це не одне й те ж. Як це зробити? Можна дуже багато наводити фактів, спростовувати ті чи інші міфи з фактами на руках, цитуванням історичних джерел, показом артефактів. Це, звісно, важливо. Однак для іноземців потрібно робити це простою, доступною мовою. Бо вся наша аргументація для людей, не знайомих з українською історією, які не вчили її в школі – мовимо про іноземних громадян, не сприйматиметься. Саме тому ми зараз активно співпрацюємо з Дипломатичною академією України, аби дати нашим дипломатам до рук потрібні короткі й зрозумілі для громадян інших країн матеріали, та й сформувати в них самих українське бачення нашої історії.

У рамках цього проєкту підготовлений цикл лекцій з історії української держави від часів середньовіччя й до сучасності. Його, цей лекторій, ведуть науковці нашого заповідника. Вже відбулися заняття для молодих наших дипломатів, де чітко були окреслені віхи української державності, на які треба спиратися під час розмов з іноземцями. І знаєте, вже є позитивні зрушення в цьому. Бо коли показуєш історичний шлях, який пройшла наша держава, наочно показуєш ті чи інші містки, які поступово перекидаються від середньовіччя до сучасності, то й іноземці говорять «тепер ми добре бачимо, що ви окрема держава». І я пишаюсь тим, що наш заповідник є ініціатором цього процесу.

– *Окрім співпраці з Дипломатичною академією, які ще є напрямки «культурної дипломатії»?*

– Ми також беремо участь в організації різноманітних культурно-просвітницьких за-

ходів за межами держави, виступаємо з лекціями, ведемо обмін літературою, точніше, поширюємо видання заповідника, передаючи їх до бібліотек. Це робота наших науковців.

Як не прикро констатувати, але за великим рахунком лише з початком повномасштабної війни росії проти нашої держави світ почав відкривати для себе Україну. Виставки, концерти, видання, лекції тощо – все сьогодні спрямовано на те, щоб повернути із небуття імена, правдиву історію нашої країни та презентувати Україну всьому світу як державу з багатовіковою історією, культурою та традиціями. Це – приклад культурної дипломатії в дії! І голос Заповідника приєднується до цього багатоголосся!

Я й мої колеги використовуємо всі можливості, аби донести до світової спільноти новітні дослідження та знахідки, пов'язані із Софією Київською, тішимося з того, що наші лекції збирають повні зали в провідних інтелектуальних центрах світу: мої виступи в Оксфордському університеті (Великобританія), в Літературному будинку в м. Осло (Норвегія) в рамках круглого столу «Середньовічне місто: Осло та Київ», у Нью-Йоркській публічній бібліотеці (США) та в Музеї майбутнього /Ars Electronica Center/ в м. Лінц (Австрія), у м. Валло ді Нера (Італія) в рамках роботи Національної конференції «Управління культурною спадщиною в надзвичайних ситуаціях. Повернення активу, відбудова спільноти». Хочу згадати також виступи моїх колег – провідного наукового співробітника науково-дослідного відділу «Інститут «Свята Софія», кандидат історичних наук Дмитра Гордієнка на науковій конференції Університету м. Осло (Норвегія) з доповіддю «Vikings in Medieval Ukraine»,

заступника генерального директора з наукової роботи, доктора історичних наук Вячеслава Корнієнка в Гетеборзькому університеті (Швеція) з доповіддю «Історія та дослідження написів (графіті) Софійського собору», лекція старшого наукового співробітника науково-дослідного відділу нашого інституту, кандидата політичних наук Сергія Божка «Шведська принцеса Інгігерда – дружина великого князя Русі-України Ярослава Мудрого» в Музеї шведської армії у м. Стокгольм (Швеція) тощо.

– Які напрямки наукової роботи заповідника можна виокремити?

– Тут, думаю, варто трохи здалеку. Справа в тому, що раніше, ще від радянських часів, панувала думка про те, що «справжня» наука – лише в Академії наук, а ось викладачі Вищих навчальних закладів та працівники музеїв можуть бути лише трансляторами «справжньої» академічної науки. Тобто жодних наукових досліджень у музеях бути не може. І ця думка «у спадок» перейшла вже в наш час. Тож і сьогодні багато хто вважає, що серйозні наукові дослідження в музеях чи заповідниках не проводяться. Але це не так. Адже саме ці працівники безпосередньо працюють у пам'ятці, знають її кожен куточок, властивості матеріалу тощо. Й саме їх дослідження мають високу наукову вагу.

Тому ми вперше й створили в заповіднику «Інститут «Свята Софія», де зосередили наукових співробітників, чий завданням є дослідження різноманітних питань, пов'язаних саме із пам'ятками заповідника. Це важлива умова – тематика наукових тем визначається нашими об'єктами. Загалом велику увагу ми приділили плануванню наукової роботи. В рамках загальної наукової

діяльності виділено чотири магістральні планові теми, які ведуть провідні науковці заповідника. Ці теми розраховані на п'ять років. І вже в їх рамках науковці розробляють менші, конкретніші тематичні напрямки, які можуть розраховуватися на один чи декілька років. Обов'язковим є результат дослідження – стаття чи монографія. І варто сказати, на сьогодні ми маємо доволі вагомі підсумки. Кожен рік виходить по кілька монографій наших співробітників, а також десятки статей. Без перебільшення – не кожен академічний інститут може похвалитися такими досягненнями. Й ці наші напрацювання лягають в основу подальших наукових досліджень, а також широкого використання в заходах популяризації – виданнях путівників, науково-популярних праць, тематичних екскурсій, лекцій тощо. Тобто, ми активно включаємо результати наших робіт до суспільних процесів.

Хто фінансує видання книг?

У переважній більшості це меценатська допомога або власні кошти заповідника. Ми маємо вже сталу когорту благодійників, які підтримують наші проекти. Наприклад, велику допомогу в публікації наукових видань нам надає Меценатська фундація «OLOС». Завдяки їм опубліковано декілька видань заповідника.

– Про що йдеться, які це видання, можете розшифрувати?

– Минулого року за підтримки «Олосів» ми надрукували наше періодичне видання «Софійський часопис» (випуск 8), книгу науковця Романа Харковенка «Охорона культурної спадщини (досвід країн Європи і США)», два надзвичайно цікаві каталоги наших фондів предметів – Оксани Опімах «Нумізматична колекція Національного заповідника «Софія Київська»: каталог знахідок монет з археологічних розкопок у Києві (1935–2018 рр.)» та Ірини Абрамової й Лариси Гусак «Василь Кричевський. Твори з фондів зібрання Національного заповідника «Софія Київська» (Каталог)». А роком раніше видали каталог Вячеслава Гайдука «Клеймована цегла другої половини XIX – першої третини XX ст. у фондів колекції Національного заповідника «Софія Київська». Ще раніше були надруковані дві останні книги багатотомного (в дванадцяти книгах) видання Вячеслава Корнієнка «Корпус графіті Софії Київської (XI – початок XVIII століття)», монографії Надії Нікітенко «Софія Володимира Великого» та «Софія Київська».

Приємно згадати й те, що в 2004 році серед переможців Всеукраїнської літературно-мистецької премії «Київська книга року» – 2004 були й два наших видання: «Диво над Дніпром. Історія Андріївської церкви крізь призму реставрації 2009–2020 років», над якою працював колектив авторів – Н. Куковальська, В. Корнієнко, І. Нетудихаткін, В. Кириленко та інші, і «Серце, що палає: Святитель Рафаїл Заборовський (1676–1747)», автором якої є І. Нетудихаткін.

Тож, як бачимо, вже назбиралася доволі солідна бібліотека. А якщо сюди залучити ще й інші видання, підтримані іншими меценатами чи надрукованими за рахунок спецкоштів заповідника, то ми впевнено дамо фору багатьом установам, що називають себе науковими. Повертаючи Україні сторінки її власної історії, часто навмисно викреслені, наш колектив робить велику й необхідну справу, здійснюючи це ґрунтовно й фахово. Видання заповідника ми намагаємося передавати до наукових бібліотек Києва, а також бібліотек музеїв, університетів України і не тільки. У 2023 р. унікальна книжкова колекція з 77 новітніх книжок і монографій передана до Бодліанської бібліотеки (Bodleian Libraries) Оксфордського університету (Великобританія). Крім того, в рамках участі в міжнародному грантовому проєкті ЄС «ChemiNova» до Університету Палермо (Італія) було передано англomовні примірники наукових видань заповідника. Нью-Йоркська публічна бібліотека (США) свого часу теж поповнилася нашими книгами. Наразі укомплектовано бібліотеку видань заповідника, що готується до передачі до Гарвардської бібліотеки ім. Вайденера (Harvard University Library) й Українського наукового інституту Гарвардського університету (м. Гарвард, США).

Концепція відкритих фондів

– У вашому переліку дуже багато каталогів. Чому так?

– Дійсно, видання каталогів є одним з важливих наших завдань. Адже ні для кого не секрет, що фондові колекції українських музеїв надзвичайно багаті, однак вони залишаються недоступними здебільшого фахівцям. Ми ж дотримуємося концепції «відкритих фондів». Тобто, наші фондові предмети мають бути оприлюдненими, насамперед, у відповідних каталогах. Це дасть змогу включити наші музейні предмети до наукових студій, і, водночас, збереже їх для

майбутніх поколінь, навіть у разі втрати. Бо ж ми добре знаємо, що російські окупанти цілеспрямовано розкрадають наші музеї, а що не можуть вкрасти – знищують. Скільки вже зникло цих свідків нашої історії? І публікація таких каталогів не лише збереже пам'ятку в разі її знищення, але й ускладнить її пересування після викрадення, бо ми матимемо достатньо інформації про неї. Звісно, можна погодитися з необхідністю створення відповідних електронних баз даних Музейного фонду України. Це цілком актуально. Але ми переконані, що окрім електронної бази потрібно мати необхідний бодай мінімальний паперовий варіант. Це покращить умови збереження інформації про предмети, бо ж, як бачимо, електронні реєстри вразливі перед хакерськими атаками. Тому ми й продовжуємо роботу над створенням каталогів, сподіваюсь, деякі нові видання ви побачите й цього року.

Але завдання наших науковців в цьому проєкті – опрацювати всі наявні документи й підготувати їх археографічну публікацію. Для цього ми навіть запланували багатомне продовжуване видання «Джерела з історії пам'яток Національного заповідника «Софія Київська». Сподіваємося, два перші томи вийдуть вже цього року. Перший том міститиме документи, що стосуватимуться діяльності Софійської комісії при Історично-філологічному відділі Всеукраїнської академії наук. Власне це предтеча нашого заповідника.

– А коли було утворено заповідник?

– У 1934 році. Це офіційна дата створення саме заповідника. Хоча до цього вже п'ятнадцять років функціонував музей, точніше сказати, навіть два музеї.

Справа в тому, що в червні 1919 р. з ініціативи Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини розпоча-

Повертаючи Україні сторінки її власної історії, часто навмисно викреслені, наш колектив робить велику й необхідну справу, здійснюючи це ґрунтовно й фахово.

Важливо також сказати про ще один важливий напрямок роботи нашого заповідника – це збирання документів, які мають стосунок до пам'яток, що входять до нашого складу. Ці документи зберігаються в різних архівних установах, не лише в заповіднику, а в архівах Інституту археології, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології, Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Центральному державному архіві вищих органів влади та управління, Центральному державному історичному архіві, Архіві міста Києва, Архіві Київської області, Центральному державному архіві літератури і мистецтва України.

Це дасть змогу не просто ввести до наукового обігу нові джерела з історії наших пам'яток, ця робота також сприятиме збереженню цінних документальних свідчень нашої історії. Адже, наприклад, згаданий вище Центральний державний архів літератури і мистецтва України нині перебуває в аварійному стані, а це загрожує збереженню його фондів. На жаль, у керівництва архіву й загалом архівної служби немає розуміння цієї небезпеки.

лося створення Музею релігійного культу, що мав розташовуватися в Митрополічному будинку. Планувалося, що основою експозиції стануть мармурові архітектурні деталі із Софійського собору, що тоді перебували й його хрещальні. А також там мали бути виставлені зразки підлог, будівельних матеріалів, фотографії, креслення. Одночасно невеликий музей функціонував у самому Софійському соборі, на основі предметів ризниці. Він розповідав про історію храму. Пізніше речі із першого музею, який з часом припинив своє існування, повернули до собору, до нартексу.

Отже, якщо дивитися на хронологію, то в 2029 р. логічним видається відзначення 110-тої річниці створення заповідника, а не 95-ї річниці. Додамо, що в грудні 1994-го нашому Заповіднику надано статусу Національного закладу культури. На сьогодні діяльність заповідника набула світового визнання: міжнародне журі Гамбурзького фонду культури присудило йому «Золоту Європейську медаль за збереження історичних пам'яток». А за реставрацію «Андріївської церкви», що є нашим музеєм, ми отримали відзнаку «Європа Ностра». Влас-

не, опікування нашими пам'ятками є високою відповідальністю не лише перед українцями. Це – справа державного й світового значення. Адже в 1990 році, як ми пам'ятаємо, Софійський собор і пам'ятки архітектури XVIII століття, розташовані на його подвір'ї, включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

«Свята Софія» як реабілітаційний центр

– Україна, звісно, відповідальна за збереження історичних пам'яток, це зрозуміло. Але ж ми не в змозі перевезти їх у безпечне місце. То як їх вберегти?

– Звісно, головною запорукою збереження наших пам'яток є наша перемога. І Збройні сили України, завдяки яким заповідник живе й намагається працювати на

ємось мислити позитивно: такі моделі, що стануть доступними онлайн, розкривають багато ширші можливості для дослідників з усіх куточків світу проводити порівняльні мистецтвознавчі дослідження. І не тільки мистецтвознавчі.

До речі, минулого року в нас стартував спільний проект: у співпраці між Національним заповідником «Софія Київська», Національним музеєм історії України (МІСТ) та Гетеборзьким університетом (Швеція). Це проект з цифрової документації близько 7,5 тисяч графіті Софійського собору. Він здійснюється за допомогою лазерного сканування, фотограмметрії та технології, що передбачає трансформацію зображення за допомогою відтиску, отримати 3D макет зображень графіті. Тобто ми повинні створити базу даних, якою зможуть користуватись як науковці, так і

бутньому ми хочемо створити центр цифровізації історико-культурної спадщини України. І цей проект є першим кроком в цьому напрямку.

– Що ще можна сказати про збереження собору?

– По-перше, це цілодобовий моніторинг стану всіх показників, які впливають на збереження наших пам'яток. Свого часу заповідник був піонером у впровадженні такого моніторингу. Та й зараз ми залучаємо все нові й нові технології, які дозволяють нам побачити ймовірну загрозу ще до того, як вона стане критичною. Відповідно, маємо час, аби усунути її ще на стадії формування. Для цього в нас є й відповідна професійна команда пам'яткоохоронців та реставраторів.

Загалом реставраційна робота в заповіднику відбувається в кількох напрямках. Наприклад, поточні реставраційні роботи, які мають відбуватись щороку і які не потребують втручання в саму пам'ятку, виконуються нашими силами. Однак коли необхідні реставраційні роботи в самій пам'ятці, тут працюють вже фахівці науково-реставраційної майстерні заповідника, створеної ще в 2006 році. Під керівництвом художника-реставратора вищої кваліфікаційної категорії, заслуженого художника України Анатолія Остапчука наші фахівці творять дива! Реставрується архітектурна графіка, кераміка, скло, метал, тканини, станковий живопис, предмети декоративно-прикладного мистецтва, археологічні знахідки тощо. За цей час також відреставровано сотні метрів квадратних мозаїк і фресок XI ст. у Софії Київській, фресок XII ст. у Кирилівській церкві, олійного живопису XVIII–XIX століть в пам'ятках заповідника.

Сьогодні, завдяки меценатам, ми маємо необхідне обладнання, аби частково виконувати роботи виключно силами й засобами заповідника. Так, меценатами нам передана спеціальна шахта для реставраційних робіт, необхідні для реставрації матеріали. Тому частину таких робіт ми виконуємо самі. Зараз це планові роботи на хорах Софійського собору, де відбувається поточна реставрація фрескового живопису XI ст. та олійного живопису XIX ст. Справа в тому, що собор постійно потребує догляду й проведення такої поточної реставрації, укріплення фарби, де є відшарування, закріплення тиньку в місцях відставання від стіни тощо. Та навіть просто очищення від пилу, що потрібно робити мінімум кожні двадцять п'ять років.

Сьогодні в заповіднику діє певна реабілітаційна програма, коли до Софії приходять наші герої, хлопці з важкими пораненнями, з ампутаціями, колишні полонені. Дивляться на нашу вікову спадщину, відчуваючи плин часу та спадковість поколінь, і це, певно, додає їм сил.

максимумі своїх сил. І ми безмежно вдячні нашим військовим за це. Сьогодні в заповіднику діє певна реабілітаційна програма, коли до Софії приходять наші герої, хлопці з важкими пораненнями, з ампутаціями, колишні полонені. Дивляться на нашу вікову спадщину, відчуваючи плин часу та спадковість поколінь, і це, певно, додає їм сил. Та й лікарі відзначають дуже позитивний вплив таких екскурсій на психологічний стан поранених. Вони бачать тисячолітню Оранту, Непорухну Стіну, яка вже тисячоліття своїм омофором вкриває наше місто. Доки стоїть Оранта – доти стоятиме й Київ. Цьому переданню вже тисячоліття.

Тож наше завдання – вберегти «Святу Софію». Звісно, ми сподіваємось на наших хлопців з протиповітряної оборони. Які не дадуть ані ракетам, ані безпілотниками досягнути заповідника. Водночас маємо прораховувати найгірші сценарії й мінімізувати їх наслідки.

Насамперед, нами здійснено оцифрування й обміри всіх пам'яток. Тобто маємо 3D моделі всіх архітектурних об'єктів. Звісно, це ніяк не компенсує втрати пам'ятки, але збереже принаймні пам'ять про неї. Але ми виходимо не з гірших міркувань, а намага-

широкий загал з усього світу. Наприкінці минулого року ми вже презентували попередню базу даних, тепер вона перебуває на стадії наповнення.

І цей проект з оцифрування графіті дав старт новому спільному дворічному проекту наших установ. Він має назву DIGCURE (є акронімом слів Digital Cultural Resilience – Цифрова культурна стійкість) і спрямований на цифровий захист української культурної спадщини. Учасники проекту діятимуть за підтримки Шведського інституту, серед основних партнерів – Університет Гетиборга (його підрозділи – дослідницька інфраструктура в галузі цифрових гуманітарних наук і Департамент збереження спадщини). Протягом першого року роботи програми відбудеться навчання українських викладачів та розробка навчальних програм. Протягом другого року візьме старт навчальний курс «Цифрові технології документування культурної спадщини». Цільовою його групою стануть спеціалісти, напрямок роботи яких пов'язаний зі збереженням культурної спадщини: науковці, музейні працівники, реставратори, архітектори, студенти профільних вищих навчальних закладів. Тобто на базі заповідника в май-

Однак у деяких місцях собору потрібне встановлення стаціонарних масштабних риштувань, які б по ширині та висоті охоплювали певні складні архітектурні об'єми, щоб художники-реставратори змогли там працювати. Насамперед йдеться про архітектурні об'єми центрального хреста – головної нави й трансепту, а також – робота на склепіннях. Там знаходиться живопис XVIII ст., поновлений у XIX столітті.

Коли проводилася реставрація в радянські часи, то його закрили нейтральним тоном. Тоді вважали, що все, що не відноситься в соборі до XI століття, не є цінним, тому повністю прибрати живопис XVIII і XIX століть. Звісно, багато хто намагався довести, що живопис цього часу теж цінна пам'ятка монументального мистецтва, і раз там не збереглася фреска, то варто його залишити. Однак тоді директивно було проголошено: закрити нейтральним тоном. Що й було зроблено.

Нині ми вважаємо цінним усе, що стоюється історії Софії Київської. Всі етапи її тисячолітнього шляху. Тому ми й поставили собі за мету відкрити прихований в радянський час живопис. Коли ми тільки почали це робити, лунали голоси старої школи, що, мовляв, цей живопис дисонуватиме з фрескою, забиватиме її. Ми все ж відкрили і дали змогу говорити самим відвідувачам. І ось диво – люди сказали, що дисонує не олійний живопис XVIII та XIX ст., він сприймався цілком позитивно, а сіро-зелено-блакитний нейтральний тон, який досі закриває живописні композиції в північному «рукаві» трансепта. Його розкриття завадило масштабне вторгнення російських агресорів. Нині ми сподіваємось, що за допомогою гранту ЮНЕСКО ми зможемо встановити в цій частині собору риштування й розкрити прихований живопис і в цьому місці.

Відчуйте вічність

Адже ми сприймаємо Софійський собор не просто як будівлю XI ст., прикрашену розписом, як це представляли в радянський час. Для нас «Софія» – живе створіння, яке є невід'ємною складовою розвитку нашої української нації та нашої держави. І тому все, що пройшли українці, так чи інакше знаходить своє відображення в соборі. Аби в цьому переконатися – приділіть кілька годин свого часу й прийдіть до Святої Софії. Тут Ви відчуете Вічність.

Якщо ми вже заговорили про реставрацію об'єктів заповідника, не можна не згадати про комплексний проект реставрації унікальної пам'ятки XVIII ст. національного значення Андріївської церкви в Києві. Проект, реалізацію якого було завершено в 2020 році, дотепер не має аналогів в сучасному культурному та музейному житті України. Складні інженерно-технічні та будівельні завдання, виконання протиаварійних робіт з підсилення пагорбу Андріївської церкви й ремонтно-реставраційні роботи на фасадах та в інтер'єрі пам'ятки: реставрація її розкішних барокових розписів, ліплення, різьблення, живопису XVIII-XIX ст., а також єдиного в світі повністю збереженого дерев'яного позолоченого різьбленого іконостаса авторства Ф. Б. Растреллі та 39 ікон іконостаса – цей безпрецедентний реставраційний проект «Протиаварійні та ремонтно-реставраційні роботи в Андріївській церкві» отримав нагороду переможця конкурсу «European Heritage Award / Europa Nostra Award-2022» в номінації «Збереження та адаптивне повторне використання». Ця престижна європейська нагорода, отримана заповідником у 2022 році, підкреслила важливість збереження культурної спадщини в сучасних

тяжких реаліях війни, коли велика кількість пам'яток знищена, а решта залишається під постійною загрозою.

У нинішніх умовах гостро постає питання розробки та впровадження заходів з облаштування інклюзивного простору в музеях Заповідника з метою забезпечення доступності його території і пам'яток для людей з інвалідністю. Цим напрямком ми почали займатися ще до повномасштабної війни. З роками ця коліска зовсім нова для нас робота стала невід'ємною складовою діяльністю закладу. Й коли нам вдається забезпечити оптимальний доступ до пам'яток та предметів з фондів колекцій заповідника: тактильні матеріали, тифлокоментарі, тексти шрифтом Брайля, екскурсії жестовою мовою, задоволеними залишаються не лише наші гості, але й великою втіхою наповнюються наші серця.

В своїй музейній діяльності в цьому напрямку ми вийшли за стіни музею: за спеціальними адаптованими музейними програмами нашими співробітниками проводилися заняття для учнів всіх класів у спеціалізованих школах для дітей з вадами зору міста Харкова і Києва. Й це лише маленька часточка того, що ми можемо зробити та робимо для цих людей.

Днями Уряд України затвердив оновлений план заходів з безбар'єрності на 2025-2026 роки, до реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні, створеної свого часу з ініціативи Першої леді України Олени Зеленської, залучено 16 міністерств... Ми теж постійно працюємо в цьому напрямку, поліпшуючи доступність наших пам'яток та унормовуючи її відповідно до світових практик, сприяємо усуненню бар'єрів, які серйозно обмежують вибір для людей з інвалідністю, даємо їм змогу почути і відчути «історію на дотик»!

– **Що можете сказати про відвідувачів Національного заповідника «Софія Київська»?**

– У надскладних умовах сьогодення я з великою приємністю відзначаю, що постійно зростає потік відвідувачів до музеїв заповідника і загалом запит на якісний культурний продукт. Про це свідчать аншлаги на театральних виставах, концертах, черги в книгарнях... Ми спостерігаємо це і на заходах, які відбуваються

у виставкових залах та музеях заповідника: авторських екскурсій, програмах для школярів, концертах класичної музики, презентаціях видань заповідника тощо. Це є певним маркером якості.

Однією з найулюбленіших та найочікуваніших подій року вже традиційно є фестиваль високого мистецтва «Bouquet Kyiv Stage», який проходить у партнерстві з Культурним центром «ДІМ МАЙСТЕР КЛАС» на території Софійського музею і вже багато років представляє гостям довершену музичну й візуальну програми, інтелектуальні бесіди й ту особливу атмосферу, коли під захистом тисячолітніх стін Святої Софії збираються однодумці. Фестиваль – це бренд, який пропагує українську культуру не лише в Україні, а й далеко за її межами.

До речі, інформагенція «УКРІНФОРМ» визнала минулорічний фестиваль – «Bouquet Kyiv Stage» 2024 – переможцем у двох номінаціях: «Краща подія року у галузі класичної музики» та «Кращий фестиваль класичної музики року». Ми вітаємо з цією подією наших друзів-партнерів і готуємось до проведення «Bouquet Kyiv Stage» 2025.

Нам завжди є чим зацікавити відвідувачів! Новітні дослідження науковців заповідника слугують основою для створення різноманітних міжмузейних та міжнародних виставкових проектів, в рамках експонування яких увага акцентується на фондових колекціях заповідника та матеріалах, пов'язаних із його пам'ятками. Тема

виставок охоплює широкий спектр питань, має широку географію та часову періодизацію, про що говорять самі назви проектів: «Раритети Української козацької держави – Гетьманщини XVII – XVIII ст.: до 30-річчя незалежності України», «російсько-Українські війни XII–XXI ст. Свідчення Святої Софії», «Середньовічна людина крізь призму софійських графіт», «Українське сонце Криму не погасне, ні...», «Софія Київська: 1000-літній символ державності України», «Василь Кричевський: твори з фондового зібрання Софії Київської» (до 150-річчя від дня народження), «ВДНГ: (не)зупинений час» до Всесвітнього Дня архітектури, «Південні морські ворота Східної Європи: (не) забутий спадок портових міст на Півдні України XIII–XV ст.», «Собор божественних пісень: музичний світ Софії Київської доби бароко».

– Неле Михайлівно, ще й сьогодні переповідають історію про хрест, який впав з купола Софійського собору за 40 днів до повномасштабного вторгнення. Розкажіть як усе було і який стан справ на сьогодні?

– Це сталося 14 січня 2022 р. під час різкого погіршення погодних умов з поривами вітру (за даними гідрометеослужби до 23–25 м/с (83 км/год)) відбулося падіння хреста із південно-східного купола Софійського собору. На тлі накопичення військ російської федерації на кордонах України падіння хреста з Софійського собору було сприйняте громадськістю як

недобрий знак, що віщував велику війну. Страшний день 24 лютого 2022 року Свята Софія зустріла без одного хреста. Тоді експерти оперативно провели технічний огляд покрівлі собору і встановили, що вона перебуває в аварійному стані. Через застарілі кріплення інші хрести теж могли зірватися й пошкодити куполи. Вкрай незадовільний стан покрівлі загрожує цілісності унікальної пам'ятки. Наведу кілька фактів, щоб стало зрозуміло наскільки складно було виправити ситуацію, бодай взяти її під контроль.

Декілька років тому Національний заповідник на електронній платформі «Прозоро» оголосив тендер на реставрацію покрівлі, конструктивних систем та позолоту куполів Софійського собору. На ці цілі запланували спрямувати понад 79 мільйонів гривень. Звісно, таких коштів у заповідника не було, а отримати їх було вкрай складно. Тому джерелами фінансування визначили не тільки бюджет, а й благодійні надходження. Саме виконання робіт із реставрації було розраховане на 5 років, тобто – до кінця 2028-го. Із держбюджету передбачили виділити два мільйона гривень лише на аварійні роботи – заміну кріплення хрестів та їх встановлення. Інші роботи, зокрема, позолоту куполів, як обіцяється, виконують після закінчення воєнного стану.

Існуючий вкрай незадовільний стан даху собору став не просто проблемою для нас, а й загрозою для збереження цілісності пам'ятки. Останні роботи тут проводилися ще в 70 роках минулого століття. Сьогодні на бані Софії Київської за рахунок меценатських коштів ми встановили нові хрести, всі вони виконані з якісного нержавіючого металу і мають позолоту, а центральний хрест був виготовлений коштом мерії Лісабону (Португалія) за що ми їм дуже вдячні.

– Якщо ми вже згадали про війну, то чи часто Софію Київську відвідують військовослужбовці?

– Можу сказати, що у нас регулярно проходять випуски священнослужителів, які отримали сертифікати про проходження курсу підвищення кваліфікації офіцерського складу тактичного рівня з питань військового капеланства в ЗСУ. Урочистості з вручення сертифікатів традиційно відбуваються в святині українського народу – Софії Київській, що є знаковою подією для капеланів всіх конфесій.

Спілкувалася Надія БОНДАРЕНКО,
спеціально для ЮВУ

Сучасні проблеми трансформації права

Про відзначення монографії Є. Л. Стрельцова «Раціональний дискурс про кримінальне право»

Детальніше звернення до трансформації українського кримінального права свідчить, що тут є декілька напрямків, які заслуговують на увагу. Так, ці зміни повинні мати комплексний характер, що вказує на необхідність системності (а не фрагментарності) таких новел. Нові (вдосконалені) правові положення повинні також бути доступними, ефективними, узгоджуватися, необхідною мірою, з міжнародними, насамперед європейськими, стандартами в сфері кримінальної юстиції.

Важливо враховувати, що прийняття нових правових положень повинно «заздалегідь» передбачати процедури їх реалізації, необхідність введення нових або вдосконалення діяльності існуючих структур щодо впровадження таких кримінально-правових положень. Для того, аби вказані процеси були якіснішими, нам взагалі потрібно визначитися, яким за своїм змістом та функціональною спрямованістю повинно бути кримінальне право: репресивним (каральним), ресоціалізуючим, превентивним чи відновлюючим? І чи всі змістовні ознаки повинні мати певне «поєднання». Істотним залишається питання про поєднання усталених положень кримінального права, які багато в чому викликані домінуванням у нас протягом кількох століть німецької моделі класичного кримінального права, з новими течіями, які є в сучасній кримінально-правовій теорії.

Саме ці, актуальні для сьогоденного розвитку, проблеми кримінального права досліджуються в монографії доктора юридичних

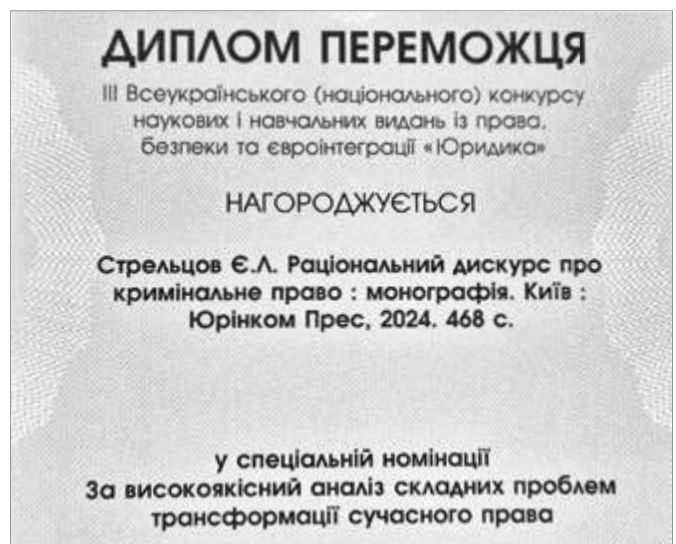
Реформування держави – складний та багатогранний процес, який відображає необхідність адаптації суспільних інститутів до нових політичних, економічних, соціальних та культурних умов. Важливу роль у нормативному забезпеченні таких процесів відіграє правова система, що потребує постійної уваги до змістовних та формалізованих ознак такої системи в цілому та до її складових, зокрема системи права, галузі (галузей) права, правових інститутів тощо. У цьому плані на спеціальну увагу заслуговує кримінальне право, яке має свій предмет, метод та ціль і, водночас, й загальногалузеві проблеми свого реформування.

наук, доктора теології, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України Є. Л. Стрельцова «Раціональний дискурс про кримінальне право: монографія. Київ: Юрінком Прес, 2024. – 468 с.». У ній висвітлені глибокі виклики перехідної держави, необхідність кращого розуміння природи кримінального права в такій державі, обґрунтована потреба такого кримінального права, яке повинно бути основою: правопорядку, охорони прав людини, демократичних змін та основ державності у критичний історичний момент для української держави. Ця монографія є корисною для законодавців, науковців, практичних працівників різної спрямованості, аспірантів та студентів, усіх, хто цікавиться складними проблемами кримінального права.

Високий рівень цієї монографії додатково підкреслюється тими високоповажними вітчизняними та зарубіжними колегами, які виступили у її рецензентами. Це – Ю. В. Балулін, голова Конституційного суду України (2014-2017 рр.), голова Робочої групи з розвитку кримінального права Комісії з правової реформи при Президенті України, академік НАПрНУ України, доктор юридичних наук, професор; А. А. Музика, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державного науково-дослідного інституту МВС України, член-кореспондент НАПрНУ, доктор юридичних наук, профе-

сор; Альбрехт Ганс-Йорг, доктор юридичних наук, почесний доктор юридичних наук низки зарубіжних університетів, почесний директор Макс Планк Інституту з вивчення злочинності, безпеки та права (Німеччина); Бернд Хайнрих, доктор юридичних наук, професор, почесний доктор юридичних наук низки зарубіжних університетів, завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу та авторського права Університету Еберхарда Карла в Тюбінгені (Німеччина).

У цілому всі ці положення, які характеризують фахово-якісний рівень монографії професора Є. Л. Стрельцова «Раціональний дискурс про кримінальне право», дали підстави визнати її переможцем III Всеукраїнського (Національного) конкурсу наукових на навчальних видань з права, безпеки та євроінтеграції «Юридика», у номінації «За високоякісний аналіз складних проблем трансформації сучасного права». Тож редакція ЮВУ щиро вітає Євгена Львовича з цією відзнакою. Бажаємо шановному професору здоров'я та подальших успіхів в його продуктивній науково-просвітницькій діяльності.

Судова реформа: «ЖИВА» чи «напівмертва»?

Міжнародних експертів «згортають»: чи дозволить влада судам повернутися в часи Януковича?

Літо може початися з хороших новин для тих суддів, які мріяли про згортання судової реформи та повернення своєї безкарності зрзка 2013 року. Саме 1 червня спливають повноваження міжнародних експертів у конкурсній комісії, яка добирає членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККСУ). Якщо люди, які не глибоко в темі, і навіть не зупиняться очима на цій інформації в стрічці новин, то для касти недоброчесних суддів – це довгоочікувана дата. Чому суспільство має хвилюватися про збереження здобутків судової реформи і які загрози нас чекають – розповімо далі.

Атаки на ВККСУ, яка підбралася близько до недоброчесної еліти

Для початку уточнимо: Вища кваліфікаційна комісія суддів наразі задіяна у двох надважливих процесах:

1. Очищення судів від недоброчесних суддів – близько 1,5 тисяч служителів Фемиди ще мають пройти кваліфікаційне оцінювання.

2. Набір суддів на вакантні посади – 2 350 у судах першої та апеляційної інстанції.

Від того, яким буде склад Вищої кваліфікаційної комісії принципово залежить те, наскільки успішними будуть ці процеси. До того ж, за цим органом остаточне рішення щодо добору суддів в новостворені адміністративні суди, Вищий антикорупційний суд і Верховний Суд.

Не можна сказати, що сама Вища кваліфікаційна комісія суддів одразу запрацювала так, як було задумано. Змінити це вдалося зав-

дяки євроінтеграційним нормам: реформа ВККСУ та Вищої ради правосуддя (ВРП) була другим із семи пунктів вимог, за які нам дали статус кандидата й відкрили перемовини про вступ до Євросоюзу. Вже за нового складу комісії кожен п'ятий суддя отримує подання про звільнення за наслідками співбесіди. Так були рекомендовані до звільнення «судді Майдану» Марина Лозинська, Андрій Ключник, Олена Ізовітова-Вакім, судді сумновідомого ОАСКУ Тетяна Шейко, Петро Ковзель, суддя Господарського суду міста Києва Інна Отрош, яка заперечувала російську агресію, регулярно відвідувала окупований Крим і їздила до росії, а своє елітне майно отримала від матері – впливової представниці судової влади при Януковичі.

На сьогодні цей орган має хитку, але прогресивну більшість, яка переважно звільняє дискредитовані кадри. І от, коли Кваліфікаційна комісія впритул наблизилася до

оцінювання одіозних суддів Печерського районного суду Києва та ОАСКУ, система почала атакувати у відповідь, захищаючи зручні їй кадри. Так, 7 березня на сайті ВККСУ з'явилося оголошення про проведення співбесіди із суддями згаданих Печерського райсуду Києва та ОАСКУ, а вже через чотири дні в приміщення комісії увірвалися з обшуками силовики Державного бюро розслідувань. ДБР одномоментно запустило конвеєр із кримінальних проваджень щодо членів ВККСУ, в основі яких заяви скомпрометованих осіб і надумані підстави. Детально про ці справи та їхній вплив Фондація DEJURE, Центр протидії корупції та Автомайдан писали в спільному матеріалі: «Очищенню судів – не бути? Як ДБР та Печерський суд намагаються заблокувати судову реформу».

Мета таких атак – зірвати кваліфікаційне оцінювання для суддів Печерського суду та ОАСКУ, а також створити нестерпні умови роботи й підштовхнути членів ВККСУ до звільнення. Наразі в органі вже є одна вакансія, незабаром може з'явитися друга. Нагадаємо, що член Вищої кваліфікаційної комісії Володимир Луганський отримав підозру від НАБУ і САП через отримання доплат за фальшивий науковий ступінь. Через наявність серйозних підстав для підозри, ця ситуація може призвести до появи ще однієї вакансії.

Не виключено, що додаткові вакансії з'являться й через атаки ДБР. Утім, насправді навіть одного-двох голосів буде достатньо, щоб похитнути баланс прогресивної більшості в складі Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Для опонентів судової реформи дуже вигідно аби суспільство і влада «забули» продовжити повноваження міжнародних експертів у Конкурсній комісії при ВККСУ. Пояснюємо чому.

Що станеться після 1 червня?

Як відомо, для того, аби вказана комісія діяла неупереджено, відбір її членів здійснює Конкурсна комісія, визначальне право голосу в якій мають незалежні міжнародні

експерти. Першого червня в них завершуються повноваження і, за законом, їхні місця займуть представники від національних інституцій, зокрема Ради адвокатів України, якою керує соратниця В. Медведчука Лідія Ізовітова. Парадоксально, що адвокатура, яку лихоманить від власних проблем і яка потребує невідкладної реформи, відбиратиме членів оновленої ВККСУ. Нагадаємо, що і Європейська комісія в своїх звітах за 2023 та 2024 роки про стан виконання Україною вимог для вступу в ЄС рекомендувала реформувати українську адвокатуру.

Ідемо далі. Ще троє представників Конкурсної комісії – делегати від Ради суддів України. З 2019 року цю структуру очолює Богдан Моніч, ставленик Павла Вовка, Андрія Портнова та Андрія Богдана. Після оприлюднення «плівок Вовка» Моніч не лише не засудив голову ОАСКУ П. Вовка, але й публічно став на його захист. Він активно виступав проти ідеї ліквідації цього суду, навіть підготував звернення до Президента та парламенту проти такої ініціативи. На чолі Ради суддів Моніч затягував старт реформування Вищої ради правосуддя, також блокував перезавантаження Вищої кваліфікаційної комісії суддів у 2019-му. Більше фактів експерти Фондації DEJURE зібрали в проекті «Провали Ради суддів».

Ще двома структурами, які зможуть надіслати своїх делегатів, стануть неререформовані Національна академія правових наук України і Рада прокурорів. Тож за відсутності міжнародних експертів у складі Конкурсної комісії, переважна більшість цього органу буде складатися в своїй більшості з представників старої корумпованої еліти, яка виступає за повернення в часи Януковича.

Через це хитку прогресивну більшість у Вищій кваліфікаційній комісії суддів буде зруйновано оскільки до складу ВККСУ призначатимуть політично заангажованих або із сумнівною репутацією кандидатів. А, якщо до комісії зайдуть недобросовісні кандидати, підібрані без міжнародників, це зведе нанівець досягнутий прогрес та успішне завершення майбутніх конкурсів.

Змінити ситуацію можна лише законодавчим шляхом – продовжити роботу міжнародних експертів у Конкурсній комісії ВККСУ. Якщо цього не зробити, то на судову систему очікує значний відкат як в очищенні, так і в розбудові справедливих судів. І немає сумнівів, що ці загрози позначатимуться на всіх рівнях судової системи – розберемо детальніше як саме.

Хто обиратиме понад дві тисячі суддів?

Уже зараз розпочинаються співбесіди для добору суддів в апеляційні суди – ВККСУ має обрати 550 суддів. До етапу співбесід уже дійшли 856 кандидатів. Далі члени Вищої кваліфікаційної комісії обиратимуть суддів першої інстанції – на 1800 посад і це відбуватиметься протягом 2025–2026 років. Крім того, ВККСУ також проводить добір суддів до двох нових адміністративних судів, Вищого антикорупційного суду та відбір й оновлення складу Верховного Суду. Якщо депутати не продовжать повноваження міжнародних експертів у Конкурсній комісії, а ДБР вдасться дотиснути членів Кваліфікаційної комісії до звільнення, то на вакантні посади можуть зайти скомпроментовані кандидати, що загрожує майбутнім конкурсам.

У даному випадку йдеться не лише про загрозу призначення недобросовісних суддів на посади в суди різних інстанцій, а й про їхнє довгочасне працевлаштування – до 65-річного віку. Звільнити суддю надзвичайно складно й зараз, тому цей процес відбувається повільно. Тож замість того, аби наповнювати суди новою генерацією суддів, прихильники режиму Януковича заповнюють їх своїми кумами, друзями й родичами. Ми бачили це під час конкурсів до Верховного Суду та під час формування складу попередньої ВККСУ, яка рекомендувала звільнити лише 75 суддів із 3-х тисяч під час оцінювання.

Відтак Україна втратить не лише шанс оновити судову систему, а й наповнить суди скомпрометованими кадрами, яких неможливо буде «прибрати» аж доки вони не вийдуть на пенсію. Такий розворот у судовій реформі закряє шлях і до Євросоюзу, і до побудови спроможної держави.

вій реформі закряє шлях і до Євросоюзу, і до побудови спроможної держави.

Який вибір зробить влада?

Продовжити повноваження міжнародних експертів у комісіях не складно – такий досвід уже був. Громадській раді міжнародних експертів (ГРМЕ), яка бере участь у доборі суддів до Вищого антикорупційного суду, вже продовжували повноваження минулого року, тобто відповідна практика існує. Зараз ситуація виглядає так, що влада все ж таки націлилася на згортання судової реформи, поки увага міжнародних партнерів спрямована виключно в бік безпеки. Про намір відмовитися від міжнародних експертів у комісіях віце-прем'єрка Ольга Стефанішина заявляла ще взимку 2024, а в Конституційному Суді лежить подання про визнання неконституційними всіх таких комісій, за підписами ОПЗЖ, БЮТ і 15 депутатів від «Слуги народу». Тобто для демонтажу всіх здобутків навіть не потрібно буде ухвалювати нові закони, достатньо просто дочекатися спливу термінів дії існуючих положень і нічого не робити.

Досі в парламенті немає жодної законодавчої ініціативи для продовження повноважень міжнародних експертів у Конкурсній комісії. Закликаємо депутатів звернути увагу на наслідки, до яких може призвести ігнорування цієї проблеми, і подати відповідний законопроект. Якщо ж влада не підтримає продовження повноважень міжнародних експертів, то дуже яскраво продемонструє перспективи судової реформи з відкатом у дореволюційне минуле.

Фондація DEJURE, ВО «Автомайдан»,
Центр протидії корупції

Науковий фронт України:

юридична освіта як запорука стійкості держави

Сучасна Україна переживає нині безпрецедентні випробування, спричинені російською агресією, що вимагає мобілізації не тільки військового, але й освітнього та наукового потенціалу держави. У цих умовах особливої актуальності набуває питання розвитку юридичної науки та освіти як фундаменту національної безпеки та стабільності.

Саме науково-освітня спільнота сьогодні виступає тією силою, яка здатна забезпечити системні зміни в правовому полі країни, сприяти підвищенню правової культури суспільства й підготувати кадри, спроможні ефективно реагувати на виклики та загрози сучасності. Консолідація зусиль провідних вітчизняних та зарубіжних науковців у рамках регулярних юридичних конференцій засвідчує стратегічну значущість формування єдиної платформи, спрямованої на пошук нових методологічних підходів та практичних рішень у сфері права. Залучення досвідчених учених, молодих дослідників, аспірантів і студентів до дискусії з актуальних проблем правотворчості, правозастосування та реалізації європейських правових стандартів демонструє широку громадську підтримку освітньо-наукових ініціатив і підтверджує ключову роль юридичної освіти в умовах воєнного стану як невід'ємного елемента національної стійкості та запоруки майбутнього процвітання України.

Наука й освіта в Україні перебувають сьогодні в епіцентрі суспільних процесів, переживаючи особливо важливий етап, коли традиційні моделі та підходи по-

требують переосмислення відповідно до викликів і реалій сучасності. Саме тому надзвичайно знаковою подією стала міжнародна наукова конференція «Дев'ятнадцяті юридичні читання», яка нещодавно пройшла в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова під назвою «Наука і освіта в Україні: актуальні проблеми розвитку» і збирала на одному майданчику провідних українських та зарубіжних експертів, представників юридичної науки і практики, педагогів, політологів, філософів та громадських діячів. Організація такого масштабного заходу стала можливою завдяки консолідації зусиль Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАНУ, Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права» НАПрНУ, Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, громадської організації «Феміда», Центру правової освіти і науки, Навчально-наукового центру прав і безпеки людини в інформаційному суспільстві та Інформаційно-просвітницького центру з прав людини. Це свідчить про широку зацікавленість і

підтримку з боку різних структур у розвитку освітнього і наукового середовища в Україні.

Ця конференція стала черговою віхою у багаторічній історії масштабних наукових заходів, започаткованих кафедрами теорії та історії держави і права ННІ права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова у співпраці з Інститутом держави і права імені В. М. Корецького НАНУ та ДНУ «Інститутом інформації, безпеки і права НАПрНУ». Головною метою дискусії стало поглиблене осмислення й розкриття особливостей та проблемних аспектів сучасного розвитку науки та освіти в Україні на основі комплексного міждисциплінарного підходу, що включає теоретичні, історичні, філософські, правові, методологічні конструкції та глибоку галузево-правову, політологічну й педагогічну аналітику. В умовах воєнного стану та постійної загрози для суверенітету України, актуальним завданням конференції стало вироблення нових стратегій та інноваційних рішень, які могли б зміцнити національну безпеку, сприяти підвищенню рівня правової культури громадян, а також стимулювати активне включення молоді в суспільні та державотворчі процеси. Проведений захід переконливо продемонстрував, що лише через синергію знань і наукових традицій, завдяки глибокій інтеграції освітніх та дослідницьких ресурсів, можна знайти відповіді на актуальні питання сьогодення та виробити ефективні механізми розвитку української науки й освіти в умовах складних геополітичних реалій.

Учасників і гостей конференції привітали провідні діячі в галузі науки й освіти. Зокрема, на переконання ректора Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доктора філософських наук, професора, члена-кореспондента НАНУ, академіка НАПНУ, Віктора Андрущенко в складні часи війни, коли країна стоїть перед численними викликами, саме сфера освіти й науки має відіграти вирішальну роль у підтримці національної безпеки та суспільної стійкості. Думку підтримав і народний депутат України, академік НАНУ, академік НАПрНУ, доктор юридичних наук, професор, Олександр Копиленко,

який наголосив, що юридична наука є важливим ресурсом не тільки у формуванні сучасного правового поля, але й у зміцненні фундаментальних основ державності, що особливо актуально в умовах російсько-української війни.

Зі свого боку директор ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права НАПрНУ», доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України Володимир Пилипчук у своєму виступі акцентував увагу на важливості правової свідомості та формування відповідальності громадян, адже сьогодні надзвичайно важливо не лише знати й захищати свої права, а й чітко виконувати громадянські обов'язки. У свою чергу, директор Навчально-наукового інституту права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, кандидат юридичних наук, доцент, Павло Горінов наголосив, що українська наука повинна орієнтуватися на вироблення інноваційних, прогресивних механізмів управління освітою, здатних ефективно реагувати на сучасні політико-правові виклики. Досить цікавим та актуальним видався виступ президента Європейського інституту безперервної освіти зі Словаччини Йозефа Зяцько, який переконаний, що саме системна та безперервна юридична освіта є запорукою інтеграції України в європейський освітній і правовий простір, що допоможе нашій державі швидше відновитися й ефективніше реалізувати свої демократичні амбіції.

Як наголошували наступні спікери, дані юридичні читання, започатковані понад два десятиліття тому, сьогодні перетворилися на потужний науково-методологічний проект, який об'єднує досвідчених науковців із різних галузей права, педагогів, політологів, філософів, а також молодих дослідників – аспірантів та студентів, які роблять перші кроки в науці. Особливу увагу в ході конференції було приділено проблемам підвищення рівня правової культури, реалізації українського й міжнародного права, формування поваги до прав людини та виховання відповідальних громадян, державних службовців і посадових осіб, які можуть ефективно виконувати свої обов'язки в складних умовах війни та післявоєнного відновлення. Було висловлено й тверде переконання, що широка професійна дискусія, започаткована на цій конференції, дозволить систематизувати накопичений досвід, поєднати традиційні й інноваційні підходи та виробити практичні рекомендації для використання в різних сферах юридичної практики та освіти, від теорії права

до спеціалізованих галузей – кримінального, цивільного, адміністративного, фінансового, господарського, трудового, екологічного, освітнього, міжнародного та інформаційного права. Таке поєднання наукової й освітньої діяльності, переконані учасники конференції, стане запорукою розвитку національного правового простору і зміцнення правової свідомості громадян, необхідної для досягнення сталого й безпечного майбутнього України.

Першою доповідачкою пленарного засідання за усталеною багаторічною традицією стала Наталія Оніщенко, докторка юридичних наук, професорка, академічна НАПрНУ, заступниця директора з наукової роботи Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАНУ. Її виступ був присвячений детальному аналізу актуальних викликів у сфері правореалізаційних практик, зокрема питанням співвідношення національної доктрини та права Європейського Союзу в умовах сучасних трансформацій українського суспільства. Доповідачка підкреслила важливість чіткого визначення меж і принципів адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, враховуючи специфіку українських правових реалій та геополітичні виклики сьогодення.

Важливу та соціально значущу тему порушив у своєму виступі Богдан Андрусишин, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри теорії та історії держави і права УДУ імені Михайла Драгоманова. У своїй доповіді він всебічно розкрив правничо-організаційні засади становлення й розвитку військового капеланства в Україні, наголосивши на його унікальному значенні в умовах війни та морально-психологічній

підтримці військовослужбовців. Доповідач акцентував увагу на необхідності подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність капеланів у ЗСУ, задля кращої реалізації їхньої гуманітарної місії.

У подальшому глибокий науковий аналіз ролі юридичної науки у правотворчому процесі представила Наталія Пархоменко, докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондентка НАНУ, завідувачка відділу Інституту держави і права імені В. М. Корецького. Як було наголошено, в складних умовах реформування української правової системи, юридична наука виступає ключовим інструментом розробки ефективних і справедливих нормативних актів, що відповідають актуальним запитам суспільства та міжнародним стандартам. Доповідачка також наголосила на необхідності посилення комунікації між науковим середовищем і органами державної влади для кращого використання наукових результатів у практичній правотворчій діяльності.

Натомість Сергій Прилипко, професор, доктор юридичних наук, академік НАПрНУ, звернув увагу на надзвичайну важливість та актуальність створення й прийняття Європейського Трудового кодексу. На його переконання, розробка такого документа не тільки зміцнить захист трудових прав громадян, але й стане фундаментальним кроком на шляху до інтеграції України в єдиний європейський соціально-правовий простір, що є особливо необхідним в умовах економічної нестабільності та війни.

На ключове значення загальнотеоретичної юридичної науки в професійній підготовці майбутніх юристів вказала докторка юридичних наук, професорка кафедри те-

орії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Світлана Бобровник. Вона акцентувала на тому, що без фундаментальних загальнотеоретичних знань неможливо сформувати ефективну правничу практику, здатну адекватно реагувати на швидкі зміни в суспільстві та законодавстві. Професорка наголосила на важливості оновлення методичних підходів у юридичній освіті з метою підготовки висококваліфікованих спеціалістів, спроможних вирішувати складні юридичні завдання сучасності.

Завершив цю серію представлених матеріалів Володимир Сергійчук, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який представив комплексну оцінку проблеми Голодомору-Геноциду 1932–1933 років з позицій історико-правових досліджень. У своїй доповіді він аргументовано довів важливість належного правового визнання цього злочину на міжнародному рівні, а також розкрив специфіку юридичних аспектів цієї трагічної сторінки української історії. Доповідач наголосив на потребі більш активної взаємодії науковців і політиків для подальшого юридичного закріплення статусу Голодомору як геноциду українського народу.

Особливу увагу аудиторії привернув виступ американського юриста українського походження, доктора права Аскольда Лозинського, який гостро та переконливо сформулював свою позицію щодо нинішнього стану міжнародного права. Доповідач зазначив, що сьогодні міжнародне право переживає нині своєрідний екзамен на міцність й ефективність, адже в умовах агресивної російської війни проти України

спостерігається певна безпорадність глобальної правової системи в забезпеченні справедливості та безпеки. Аскольд Лозинський наголосив на необхідності термінового переосмислення та вдосконалення механізмів міжнародного правосуддя, здатних не лише зупиняти агресію, а й притягувати до відповідальності винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності.

З актуальною та практичною доповіддю виступив Олексій Кірюхін, член-кореспондент Академії технологічних наук України, запрошений дослідник у UniGR-Center for Border Studies у Люксембурзі, виконавчий директор Люксембургсько-Української дослідницької мережі (LURN). Його виступ був присвячений проблематиці транскордонного співробітництва в межах Європейського Союзу та перспективам використання європейського досвіду для поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні. Спікер акцентував увагу на важливості використання європейських правових та управлінських інструментів, що дають змогу ефективно взаємодіяти із сусідніми державами, створювати нові економічні й соціальні зв'язки, забезпечуючи цим самим динамічнішу та стійкішу інтеграцію України до європейського простору.

Однією з найбільш резонансних доповідей конференції стала презентація Ростислава Огірка, кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри теорії та історії держави і права УДУ імені Михайла Драгоманова. Доповідач зосередив свою увагу на нагальній та стратегічній проблемі – як Україні перемогти путіна в його геноцидній війні, розпочатій проти нашої держави. Як на думку Ростислава Огірка, для перемоги у війні потрібні не лише військові, дипломатичні чи економічні кроки, а й фун-

даментальні зміни в типології української державності. Він, зокрема, наголосив на важливості радикального оновлення державних інститутів та політичних механізмів, що, на його переконання, забезпечить Україні не тільки перемогу над агресором, але й сталий та ефективний розвиток у повоєнному майбутньому.

На межі юридичних і біоетичних проблем побудувала свій виступ Богдана Островська, докторка юридичних наук, старша дослідниця, провідна наукова співробітниця відділу публічно-правових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, професорка кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, експертка кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», зовнішня наукова співробітниця Університету Фрібург (Швейцарія). У своїй глибокій та емоційній доповіді, використавши знаковий вислів Тараса Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим», доповідачка представила унікальний і перспективний напрямок дослідження – юридичні та етичні аспекти посмертної репродукції. Богдана Островська наголосила, що в умовах війни та численних втрат серед молодого покоління, така практика могла б слугувати засобом збереження генофонду українського народу, а також стати елементом політики держави, спрямованої на відновлення національної демографічної рівноваги й зміцнення генетичного потенціалу України.

Якщо говорити загалом, то робота конференції була організована у форматі трьох окремих секцій, кожна з яких охоплювала найактуальніші питання сучасності, поєднуючи академічну глибину, практичну значущість та активні дискусії серед учасників. Зокрема, секція «Право» стала своєрідною платформою для презентації передових напрацювань у сфері юридичної науки та правозастосування, залучивши широкий спектр авторитетних учених і практиків. Особливий інтерес та жваве обговорення викликали виступи докторки юридичних наук, професорки, провідної наукової співробітниці відділу публічно-правових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАНУ Ольги Токарчук, яка порушила питання вдосконалення сучасних механізмів правотворення та необхідності

оновлення юридичних доктрин відповідно до суспільних потреб. Не менш резонансними та змістовними були й доповіді кандидатів юридичних наук, доцентів Євгена Білозьорова, Андрія Беніцького, Миколи Бортуна, Тетяни Гавронської, Наталі Гришиної, Мар'ї Гуренка, Олександра Держалоюка, Оксани Радзівєвської, Олени Макарової, Едуарда Іванченка, Руслана Песцова, Ольги Шлюсаренко, Олександра Черкунова та Івана Шумейка, які представили широкий спектр тем: від теоретичних аспектів правових норм до практичних питань їх застосування у сучасних українських реаліях, демонструючи високий рівень аналізу й новаторські ідеї, що можуть стати важливим інструментом для вдосконалення українського законодавства.

Не менш продуктивною й насиченою виявилася робота секції «Політологія та публічне управління», де провідні українські політологи та експерти в галузі державного управління презентували власні дослідження з актуальних проблем функціонування політичних інститутів, ефективності державного управління та його здатності відповідати сучасним викликам війни і миру. Серед найяскравіших виступів відзначимо доповіді докторів політичних наук Марини Остапенко, Віри Гапоненко, Сергія Вонсовича, Валерія Корнієнка та Олени Новакової, які привернули увагу своєю гостротою, глибоким осмисленням політичних процесів й обґрунтованими пропозиціями щодо оптимізації діяльності державних інститутів України в умовах нинішньої складної ситуації.

Особливо емоційною і водночас надзвичайно перспективною стала робота секції «Трибуна молодих дослідників», що дозволила молодим ученим – аспірантам, студентам та початківцям-науковцям – впевнено заявити про себе та презентувати результати власних досліджень. Виступи Мирона Стана, Лілії Бучко, Мар'ї Дудак, Катерини Мирончук, Шота Тодуа, Катерини Хоманчук, Дар'ї Юківської, Дмитра Головка, Сергія Якимця та Михайла Ковтуна продемонстрували неабияку креативність, свіжість ідей, здатність мислити нестандартно та відверто говорити про проблеми, які хвилюють сучасну українську молодь. Їхні роботи засвідчили високий потенціал наступного покоління українських правників і політологів, здатних не тільки продовжити, а й примножити інтелектуальні та наукові здобутки своїх наставників, зміцнивши тим самим майбутнє вітчизняної науки та освіти.

Підсумовуючи конференцію, слід вказати, що пленарні та секційні засідання перетворилися на потужний інтелектуальний форум, об'єднавши провідних українських та міжнародних експертів у галузі права, політики, публічного управління, а також представників професорсько-викладацького складу авторитетних навчальних закладів і наукових установ України. Доповіді й виступи продемонстрували винятково широкий спектр тематичних напрямів, розкриваючи гострі, складні й багатогранні аспекти розвитку сучасної науки та освіти у складних умовах війни. Серед активних учасників конференції були представники таких відомих закладів вищої освіти, як Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Одеський державний університет внутрішніх справ, Національна академія внутрішніх справ, Харківський національний університет імені В. М. Каразіна, Національна академія Служби безпеки України, Ужгородський національний університет, Запорізький національний університет, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Вінницький національний технічний університет, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Державний торговельно-економічний університет, Національний університет цивільного захисту.

Усього до роботи конференції долучилося близько сотні учасників, серед яких – 20 докторів наук, професорів, 30 кандидатів наук, доцентів, а також численні аспіранти й студенти, які активно й плідно працювали протягом усього періоду роботи заходу. Така масштабна участь різних

поколінь учених дозволила не лише представити різноманіття поглядів і підходів, а й створити унікальний інтелектуальний простір для передачі знань та досвіду від досвідчених експертів до молодих дослідників. Проведення цієї конференції стало переконливим свідченням того, що попри надзвичайно складні виклики сьогодення, наукова й освітянська спільноти України зберігають свою згуртованість, професійну активність і цілеспрямованість, виступаючи важливою рушійною силою в процесах державотворення та забезпечення національної безпеки.

Тож без перебільшення можна сказати, що Дев'ятнадцяті юридичні читання стали справжньою платформою єднання науки і практики, де була продемонстрована рішучість і готовність української науково-освітньої спільноти активно впливати на процеси зміцнення держави та відновлення країни у складних умовах війни. Слід вказати й те, що сьогодні ми маємо змогу працювати, організовувати наукові заходи, дискутувати та планувати майбутнє завдяки мужності, стійкості й самопожертві українських захисників і захисниць, які щоденно боронять нашу свободу на фронті. Особлива пошана, вдячність та вічна пам'ять тим героям, які віддали своє життя за незалежність України, давши нам можливість розвивати науковий фронт країни і закладати фундамент нової української державності, правової культури та суспільного благополуччя. Слава Героям України! Ми не маємо права підвести їхню світлу пам'ять, тож продовжуємо працювати задля спільної Перемоги і гідного майбутнього України.

Підготувала Надія БОНДАРЕНКО,
спеціально для ЮВУ

Еволюція українського правосуддя: судовий прецедент – реальність, конституційність, надії та майбутнє (частина п'ята)

► Продовження. Початок у №№ 5 – 9.

Існують випадки, коли судовий прецедент ототожнюють зі звичайним рішенням суду, що в принципі є невірним. Варто звернути увагу на те, що в сучасній науці відсутній єдиний підхід щодо поняття прецеденту. Водночас цілком зрозуміло, що ставлення до судового прецеденту не може бути уніфікованим, однаковим для різних правових систем. Правові системи різних країн, об'єднані за спільними ознаками в певний тип правової системи, не виключають їх національних особливостей, зумовлених історичним розвитком, національними традиціями, культурним рівнем, рівнем праворозуміння тощо. /Кізлова О. С. Категорії «судовий прецедент» та «судова практика» у системі джерел цивільного права. С. 360 . с. 356 – 365. URL: space.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b62f98df-fb4e-4a93-beb4-bdf3b1c87e6/content/.

Володимир ДОН,
член Національної спілки журналістів України

Суддя, який відходить від тексту закону, стає законодавцем.

Френсіс Бекон

Висновки щодо судового прецеденту

Слід зауважити, що кожне судове рішення має індивідуальний характер. У зв'язку з цим вкрай необхідно в умовах національної правової системи, існуючих правових звичаїв та традицій, а також спираючись на факт того, на якому етапі розвитку перебуває українське суспільство, визначитися в одній із двох найімовірніших позицій. Інтегрувати на доктринальному рівні та формалізувати на законодавчому джерело права – правовий прецедент, що існує в ряді національних правових систем. Або якщо врегулювання цього питання не є важливим, необхідним та корисним чи не має належного законодавчого підґрунтя для національного правосуддя – прийняти відповідне рішення та відмовитися від інсинуацій та маніпуляцій на тему судового прецеденту, тому що в існуючих умовах неоднозначність у цьому питанні суттєво шкодить правосуддю в Україні та захисту прав і свобод громадян.

Досить принципову позицію у цьому питанні зайняв свого часу С. Кунянський. Лейтмотив його концепції полягає в тому, що той, хто застосовує закон, не може додавати до тексту те, чого там немає, або те, що недвозначно мається на увазі. Тобто, що не охоплено законом – законом не охоплено.

Суд не встановлює правила, а лише слідкує за їх дотриманням. Саме тому додумувати за законодавця – посягати на поділ влади. Будь-яке додумування за законодавця – це завжди або обман, або ілюзія. Такі серйозні речі, як судовий прецедент, натяками не запроваджуються.

Коли хтось тлумачить закон «розширено» і «не формально», він має пам'ятати про велику різницю між тим, що законодавець запровадив, і тим, що хтось думає про те, що законодавець запровадив. Якщо в законі чогось немає, слід вважати, що це навмисно. (Кунянський С. Чому практика Верховного Суду України не є обов'язковою? URL: kuniansky.com.ua/all/omitted-case-canon).

Виправдовуючи існування судового прецеденту, низка авторів вказує на те, що закони завжди були й залишаються основним регулятором суспільних відносин в Україні. Проте слід визнати, що вони не завжди здатні оперативно відреагувати на постійні зміни в соціально-економічному житті країни. Ускладнення і поява нових суспільних відносин нерідко призводять до прийняття суперечливого законодавства, що містить у собі низку правових прогалин, неточностей та колізій. Крім того, ряд авторів вказує на низьку професійну підготовку народних депутатів, їх політичну та економічну заан-

гажованість, у зв'язку з чим законам України притаманні недоліки, вади та помилки.

Таким чином, на думку низки правознавців, принципова різниця між законодавством України та законодавством демократичних держав полягає в тому, що в цивілізованому світі закони приймаються продумано й розважливо, а потім їх без особливих зусиль безумовно виконують. В Україні закони приймаються без особливих зусиль, а потім щоразу роздумують, чи настільки правильний закон, щоб його дотримуватися та виконувати.

Усунення таких недоліків шляхом прийняття нових законів є складним та довготривалим процесом. Тому подолання різного роду труднощів, які виникають у правозастосовній практиці внаслідок недосконалості законодавства, переважно стає завданням судової гілки влади, на яку покладено обов'язок захищати порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси всіх суб'єктів права. Зіштовхнувшись у ході розгляду конкретної справи з неоднозначною чи занадто абстрактною за змістом нормою права, її відсутністю або колізією, суддя все ж має віднайти шлях для ухвалення законного рішення. При цьому як громадяни, інші суб'єкти права, так і суспільство в цілому вправі очікувати від суддів послідовності й однаковості в прийнятті таких рішень, тобто вони мають розуміти, що їх справа буде вирішена судом так само, як уже була вирішена інша, що мала аналогічні обставини.

У зв'язку із цим необхідно відзначити наступне. Відповідно до ст. 6 Конституції України «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України». Як то кажуть, додати нічого. Статтею 75 Конституції зазначено, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Згідно ст. 124. «Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається».

Відповідно, й суди не можуть привласнити собі повноваження законодавчої та виконавчої влади, закріплені Конституцією України, без внесення відповідних змін до Основного Закону. Стаття 126 Конституції України проголошує: «Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється». В зв'язку з цим виникає цілий ряд питань щодо дотримання цієї норми через навіязування судді при розгляді справи чужої думки, в тому числі й у вигляді судового прецеденту.

Ще одна особливість полягає в тому, що згідно ст. 8. Основного Закону в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні відповідати їй. Тепер питання: в разі визнання судового прецеденту в якості НПА, який державний орган перевірятиме його на конституційність? Як бути з рішеннями судів, які набрали юридичну силу, але судовий прецедент, який ліг в їх основу, надалі визнаний таким, що не відповідає Конституції України? З іншого боку, існує безліч судових рішень, які мають, м'яко кажучи, «суб'єктивний» характер, але згодом набувають характер судового прецеденту і формують відповідну судову практику.

Виправдовуючи необхідність судового прецеденту ряд авторів вказує на недосконалість прийнятих законів, наявність недоліків, прогалин, протиріч, в основі яких лежить недостатня кваліфікація депутатів ВРУ. Не знаю у зв'язку з чим виникла думка, що суддя або навіть колегія суддів мають більш високу кваліфікацію ніж 450 народних депутатів, включаючи профільні комітети, а також такі комітети, як комітет ВРУ з питань правової політики; комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин; комітет з питань правоохоронної діяльності; комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Більше того – Головного науково-експертного управління ВРУ та Головного юридичного управління апарату Верховної Ради України. А також у структурі Офісу Президента України – директорату з питань правової політики; директорату з питань юстиції та правоохоронної діяльності. Крім вказаних структур оцінку проектам законів надають чисельні поважні міжнародні інституції, українські експерти та

експертні організації. Порівнювати їх науково-правовий потенціал з потенціалом судді, нехай навіть дуже досвідченого, неможливо. Ну і, виходячи з абсолютно прагматичних реалій, які існують в Україні, «купити» рішення суду набагато простіше й дешевше, ніж «купити» закон, а капітал завжди дотримується принципу мінімізації втрат.

Однак існує ще одна сторона цього питання, яка в даний час ще не набула широкого дискусії. Статтею 89 Конституції встановлено: «Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів».

Відповідно до ст. 14 Закону «Про комітети Верховної Ради України» (Про комітети Верховної Ради України: Закон № 116/95-ВР від 04.04.1995 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text), контрольна функція комітетів полягає в «аналізі практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб з питань, віднесених до предметів відання комітетів, підготовці та поданні відповідних висновків та рекомендацій на розгляд Верховної Ради України».

Глава 3 вищезгаданого закону «Права і обов'язки комітетів Верховної Ради України при здійсненні контрольної функції», а саме ст. 24 «Аналіз комітетами практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб з питань, віднесених до предметів їх відання» визначає характер відповідної діяльності: «аналіз практики застосування державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами Конституції та законів України, аналіз відповідності закону прийнятих ними підзаконних нормативно-правових актів, своєчасності їх прийняття. За наслідками такого аналізу комітет вносить державним органам, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам рекомендації щодо приведення у відповідність із законом підзаконного нормативно-правового акта».

Частиною третьою статті 21 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» передбачено, що «Комітети з питань, віднесених до предметів їх відання, мають право надавати роз'яснення щодо застосування положень законів України. Такі роз'яснення не мають статусу офіційного тлумачення». Слід взяти до уваги, що значна кількість правознавців наполягає на тому, що судовий прецедент – це алгоритм, порядок прийняття рішень в аналогічних справах при наявності тотожних обставин і, відповідно, має рекомендаційний характер, що унеможливує вплив на рішення суду. Виходячи з наведеного не можливо не побачити відповідність, подібність, збіг, схожість позицій правознавців із наведеними положеннями Закону «Про комітети Верховної Ради України». Складається враження, що саме в цьому консенсусі й існує вирішення питання щодо тлумачення законів у спосіб, що не суперечить Конституції України.

Крім того, виникає цілком логічне запитання: хто, як не автор закону, має найбільш вагомі аргументи для пояснення того, що він мав на увазі прописуючи текст закону? Більше того, тлумачення законодавця мають об'єктивний характер, бо вони спрямовані не на вирішення конкретної справи, а носять характер загального порядку, норми, загального правила або принципу, тому виключають суб'єктивне ставлення, побудоване, в тому числі, й на корупційних відносинах.

Щодо зауважень стосовно недосконалості прийнятих законів, наявності недоліків, прогалин, протиріч, в основі яких лежить недостатня кваліфікація депутатів ВРУ, поряд з уже наведеними аргументами, що нівелюють подібні висловлювання, необхідно навести наступне. Закон «Про Регламент Верховної Ради України» (Про Регламент Верховної Ради України: закон № 1861-VI від 10.02.2010 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text) встановлює досить суворий і послі-

довний порядок розгляду й прийняття законопроектів, що практично усуває й ліквідує прийняття недосконалого або заангажованого законопроекту. Відповідно до ст. 102 законопроекту розглядаються Верховною Радою, як правило, за процедурою трьох читань. Більше того, п. 3 цієї статті передбачає проведення повторних перших, других читань законопроектів, але не більше двох разів. До того ж ст. 103 закону передбачає проведення експертизи законопроектів. За відповідним дорученням законопроект направляється на наукову, юридичну чи іншу експертизу, проведення інформаційного чи наукового дослідження.

Пунктом 2 ст. 103 вказаного закону зазначено «зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи, а при підготовці до всіх наступних читань – для проведення юридичної експертизи та редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи апарату Верховної Ради. Остаточна юридична експертиза й редакційне опрацювання здійснюються після прийняття акта Верховної Ради в цілому». А пунктом 3 цієї статті передбачені умови з проведення додаткових експертиз: «законопроекти, які мають системний характер для окремих галузей законодавства й необхідність наукового опрацювання яких при підготовці до першого читання встановив профільний комітет, направляються для одержання експертних висновків до Національної академії наук України. Зареєстровані законопроекти, що стосуються питань статусу, незалежності, організації, повноважень і порядку діяльності Рахункової палати та інших питань, пов'язаних з її функціонуванням, направляються для одержання висновків до Рахункової палати. Окремі законопроекти також можуть направлятися для одержання експертних висновків до Кабінету Міністрів України, відповідних міністерств, інших державних органів, установ і організацій або окремих фахівців». Таким чином, маємо значний та вагомий «колективний розум» проти одноособового розгляду справи суддею, окрім випадків, коли законом передбачена можливість колегіального розгляду справи.

Судова практика

Незважаючи на те, що законодавчо врегульоване поняття судова практика відсутнє, це формулювання знайшло певне відображення у низці законів України.

У ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» термін судова практика застосовується у 15 статтях. При цьому смислове навантаження терміну має досить вузький характер: єдність судової практики, аналіз та узагальнення судової практики, вивчення та узагальнення судової практики тощо..

В ЦПК України «судова практика», у різній інтерпретації, застосовується у 6-ти статтях. Відповідно до статті 10 «Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практики Європейського суду з прав людини як джерело права». Відповідно до ст. 265 ч. 4 п. 3 використовується термін усталена судова практика, а в ст. 389. ч. 3 п 1а єдина правозастосовна практика. Внаслідок прочитання ст. 10 ЦПК напрашується цілком логічний висновок. У національному цивільному процесі в якості судової практики можливе застосування виключно Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практики Європейського суду з прав людини як джерела права. Згадка в чинному ЦПК практики інших судів, у тому числі й українських, відсутня, що робить абсолютно неможливим застосування судової практики в рамках цивільного процесу.

У ГПК «судова практика», як і в ЦПКУ, застосовується в 6-ти статтях із абсолютно однаковим змістом та тотожним смисловим навантаженням. У КПК «судова практика» застосовується у 4 статтях. При цьому основне значення надається ст. 8. «Принцип верховенства права в кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» і ст. 9 «Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини».

У КАСУ вказана згадка відбувається в 5-ти статтях, але виключно в ст. 6 зазначено, що суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. В КУпАП таке поняття, як судова практика з відомих причин взагалі відсутнє.

Як й у випадку із судовим прецедентом, судова практика не знайшла об'єктивного та загальновизнаного визначення, оцінки та способів реалізації ні на доктринальному ні на формальному рівні. У зв'язку з цим надалі буде зроблено спробу аналізу та узагальнення думок вчених щодо судо-

вої практики. Особливу увагу сконцентруємо на визначенні можливості розуміння та сприйняття у вітчизняній правовій системі судової практики як джерела права.

Обґрунтовуючи доцільність судової практики, автори наводять по суті ті самі аргументи та доводи, що були застосовані у випадку із судовим прецедентом. По-перше, зміст нормативно-правових актів не може мати вичерпний характер всебічного, детального та повного правового регулювання, по-друге, наявністю вад, неточностей, а часом і протиріч у чинному законодавстві. Зростання ролі судової практики обумовлено тим, що закони та інші нормативно-правові акти регулюють суспільні відносини в узагальненій, абстрактній формі, а життя завжди багатше, складніше будь-яких формальних настанов (Власенко В. В. Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 1. Сч. 29. Стр. 27 – 29 URL: kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/5/4/).

Поява судової практики як форми права завжди пов'язана зі змінами в соціально-економічних відносинах. Таке джерело права виникло там, де відсутнє законодавче регулювання суспільних відносин, або у зв'язку з появою нових, з відсутністю в самого законодавця бажання в їх регуляції. Його виникнення зумовлювалося переходом до іншої форми державного устрою. Однак поява судової практики як джерела права завжди пов'язувалася з установленням справедливості в суспільстві (Форманюк В. Судова практика як специфічне джерело права. Юридичний вісник України, 2014/6 с. 24. с. 24 – 27).

Переваги судової практики озвучив В. В. Власенко. Судова практика як різновид юридичної практики має певну особливість – можливість регулювати суспільні відносини швидше за законодавчий акт, оскільки прийняття законодавчого акту потребує процедури, яка займає деякий час. Основним завданням судової практики є вирішення конфлікту з дотриманням принципу верховенства права та надати захист тим правам, щодо яких відсутнє законодавче регулювання (Власенко В. В. Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 1. Сч. 27. Стр. 27 – 29 URL: kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/5/4/). Очевидно автор, обґрунтовуючи необхідність швидкого регулювання суспільних відносин, взяв на озброєння закон Парето,

за яким у багатьох випадках 20% зусиль дають 80% результату. Іншими словами, невеликий відсоток причин призводить до більшого підсумкового ефекту. Дійсно, якщо на чільне місце поставити швидкість прийняття рішення, а не його якість, рішення, яке засноване на існуючих конституційних нормах, що регламентують процес регулювання суспільних відносин на законодавчому рівні, то автор певною мірою правий. Ось уже справді мав рацію Льюїс Керролл, автор «Аліси в країні чудес». Треба бігти зі всіх ніг, аби тільки залишатися на місці, а щоб кудись потрапити, треба бігти, як мінімум, удвічі швидше!

Резюмуючи різні погляди, можна визначити прогнозований результат впливу судової практики на судочинство в Україні.

1. Вплив на формування єдиних правил поведінки в аналогічних ситуаціях, тобто формування та забезпечення єдиної судової практики.

2. Усунення ситуацій, коли одні й ті самі категорії справ часом розглядаються судами по-різному.

3. Конкретизація положень нормативних актів у випадках, коли їх абстрактність допускає декілька варіантів регулювання.

4. Формування одноманітного розуміння правових приписів, які сформульовані нечітко, або втратили свою актуальність, своєчасність.

5. Заповнення прогалини в правовому регулюванні (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Розділ VII Джерела права С. 126. URL: ftplec.nlu.edu.ua › Теорія права).

На перший погляд, не вдаючись у детальний аналіз, проглядається досить позитивний результат, але насторожує те, що на сьогодні не існує єдності вчених-юристів навіть у розумінні визначення поняття «судова практика». Крім цього, можна також зазначити про відсутність єдиного підходу до характеристики цього поняття, оскільки вченими надаються різні визначення для даного терміну:

– судова практика визначається в якості всієї судової діяльності або, в більш вузькому значенні, в якості здійснення органами судової влади діяльності з правосуддя;

– судова практика визначається в якості об'єктивного досвіду, який сформувався внаслідок застосування права при вирішенні конкретних судових спорів;

– судова практика визначається в якості результатів або підсумків суддівської діяльності, які побудовані на досвіді та суддівському розсуді;

– судова практика визначається в якості аналізу та узагальнення результату судової діяльності.

Відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «судова практика»

Як видно із даних визначень, проведені наукові дослідження характеризуються відсутністю єдиного підходу до розуміння поняття «судова практика», а отже, потребують подальших доктринальних досліджень (Єгоров А. Є. Судова практика як джерело права: порівняльний аналіз континентальної, англосаксонської та української правових сімей. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1. 2024. С. 11. С. 8 – 16. URL: doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-2; apnl.dnu.in.ua/1_2024/ 4.pdf).

Окрім цього, вважаю необхідно визначитися з такими питаннями:

1. Чи є судова практика формою суддівської правотворчості?

2. Чи вважається судова практика імперативною або диспозитивною нормою?

3. Рішення судів якої інстанції можуть формувати судову практику?

4. Чи може змінюватися судова практика і якщо так, то яким чином і яким судовим органом?

5. Уточнити характер взаємовідносин між такими джерелами права, як судовий прецедент та судова практика, встановити, що є первинним?

6. Які зміни необхідно ухвалити до чинного законодавства України для «легалізації» судової практики, та низка інших питань?

Зокрема, в наукових працях С. В. Шевчука поняття «судова практика» визначається в якості всієї діяльності органів судової влади, що знаходить своє втілення в прийнятті юридичних актів (розгляд терміну в широкому змісті), а також створення певних правових положень нормативного характеру (Шевчук С. В.

Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 39 с. URL: google.com/url?sa/). Існує й дещо протилежне визначення судової практики – рішення судів у конкретних справах, що містять правові зразки одноманітного й багаторазового застосування та тлумачення правових норм (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Розділ VII Джерела права С. 127 URL: ftplec.nlu.edu.ua › Теорія права).

Єгоров А. Є. вважає, що найбільш правильним визначенням поняття «судова практика» в континентальній правовій сім'ї було б її визнання в якості допоміжних джерел права у вигляді судових прецедентів, які відіграють значну роль у формуванні принципів в романо-германській правовій сім'ї, використовуються для заповнення прогалин у правових актах та їхнього тлумачення. В той же час, автор дуже влучно підмітив, що віднесення до складових судової практики суддівської діяльності щодо узагальнення й аналізу інших судових рішень є спірним, з урахуванням того, що така діяльність нерідко перебуває за межами діяльності з правосуддя та має іншу мету – проведення систематизації ухвалених рішень в певній категорії спорів, що саме по собі юридичних наслідків не породжує. Альтернативна точка зору на судову практику полягає в її визначеності в якості певного прийому або способу вирішення окремих категорій справ, внаслідок чого органами судової влади в публічно доступній формі створюються нові загальнообов'язкові правові положення, які заповнюють, доповнюють, замінюють існуючі норми права з метою їхнього подальшого використання невизначеним колом суб'єктів правовідносин. (Єгоров А. Є. Судова практика як джерело права: порівняльний аналіз континентальної, англосаксонської та української правових сімей. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1. 2024. С. 9 – 16. URL: doi.org/10.32782/

2408-9257-2024-1-2; apnl.dnu.in.ua/1_2024/4.pdf/). Таким чином судова практика набуває форм нормативно-правового акту.

У свою чергу М. В. Мазур стверджує, що поняття «судова практика» в його широкому сенсі включає як будь-яку діяльність судової влади з розгляду та вирішення конкретних судових спорів, так і накопичений в рамках такої діяльності соціально-правовий досвід. У вузькому сенсі судова практика включає лише другу складову – соціально-правовий досвід. (Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2009. С. 9. 20 с.)

Аналогічного погляду дотримується і Д. Ю. Хорошковська, котра визначає поняття «судова практика» в якості синергії діяльності судів та правосуддя в цілому, яка виражається в нових правових положеннях, створених судовою владою та зафіксованих у конкретних судових рішеннях та/або в інших актах зі сукупності однорідних конкретних судових справ (Хорошковська Д. Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2006. С. 8. 20 с.).

Протилежної позиції, щодо оцінки судової практики дотримується ряд інших авторів. Зокрема, на думку О. Петришина, як правило, судова практика є формально не обов'язковим, вторинним джерелом права. Вона може надати переконливе обґрунтування для судового рішення, однак посилення лише на неї недостатньо. Воно має бути поєднане з посиланням на відповідний нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір чи інше. (Петришин О. Судова практика як джерело права в Україні: проблеми теорії. Право України. 2016. № 10. С. 22. С. 20 – 27. URL: pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/).

Наведена думка практично повністю збігається з наступною цитатою. Як правило, судова практика є формально не обов'язковим джерелом права. Вона може надати переконливе обґрунтування для судового рішення, однак посилення лише на судову практику недостатньо. Воно має бути поєднане із посиланням на відповідний нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір чи інше формально обов'язкове джерело права. Ситуація може бути іншою, якщо держава прямо вказує на обов'язковість висновків, викладених у відповідних судових актах (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Розділ VII ДЖЕРЕЛА ПРАВА С. 125. URL: ftplec.nlu.edu.ua > Теорія права/).

Зазначеної позиції дотримується А. Є. Єгоров. В континентальній правовій сім'ї основ-

ною функцією судової практики є правозастосовна функція. Незважаючи на це, слід завжди мати на увазі, що романо-германська правова сім'я не виділяє правотворчу функцію в якості основної функції судової практики, а діяльність суду не може бути спрямована на створення нових норм права (Єгоров А. Є. Судова практика як джерело права: порівняльний аналіз континентальної, англосаксонської та української правових сімей. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1. 2024. URL: doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-2 с. 13. С. 9 – 16; apnl.dnu.in.ua/1_2024/4.pdf/).

У світлі вищевикладеного дуже важлива досить принципова позиція Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. В українській правовій сім'ї поняття «судова практика» має багато визначень, зокрема, в якості судової практики розуміється судова діяльність або ж єдність судової діяльності та соціально-правового досвіду як результату такої діяльності у формі судових рішень. Найбільш цінними в українській судовій практиці є інтерпретація та застосування норм права судами, які формують певні тенденції для застосування таких норм у подальшому. Водночас, судова влада неодноразово та

Водночас слід зазначити, що частина судової практики має обов'язковий характер. Перш за все це висновки, зроблені в конкретних справах ЄСПЛ. Така норма передбачена ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV від 23.02.2006. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/ed20060223#Text). Рішення КСУ про скасування закону чи іншого нормативно-правового акту. Таке рішення має вищу юридичну силу стосовно скасованого акту та є обов'язковим до виконання і остаточним. Зазначене рішення не потребує видання додаткових правових актів органами законодавчої або виконавчої влади та має загальнообов'язковий, нормативний характер і призводить до зміни правового регулювання у відповідній сфері суспільних відносин (Богачова Л. Л., Магда Є. В. Правова система України: сучасний стан та тенденції розвитку. УДК 340. 12 (477) DOI doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/4/).

Дуже слушне зауваження зробив уже згаданий С. Шевчук. Суперечливість судової практики може бути ще більшою бідою суспіль-

ВС повинен лише застосовувати норми закону, але аж ніяк не підміняти законодавчий орган влади та своїми рішеннями відступати від норм закону, змінювати їх зміст, тим самим спотворювати закріплену в них законодавчу мету.

недвозначно відмежовувала свою правозастосовну функцію від правотворчої. В постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду вкотре було зазначено, що ВС повинен лише застосовувати норми закону, але аж ніяк не підміняти законодавчий орган влади та своїми рішеннями відступати від норм закону, змінювати їх зміст, тим самим спотворювати закріплену в них законодавчу мету (Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15.01.2024 року по справі № 722/594/22. URL: zakononline.com.ua/court-decisions/show/116446106/).

Таким чином, виходячи з вищезгаданого напрошується абсолютно логічний висновок про те, що судова практика набуває суто консультативних функцій спрямованих на пошук переконливого обґрунтування судового рішення. Зазначена позиція цілком відповідає принципам поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України) та незалежності судді – вплив на суддю в будь-який спосіб забороняється (ст. 126 Конституції України).

ства, як це відбувалося в Німеччині за часів нацистського режиму, коли суди ігнорували прецеденти й тлумачили закони відповідно до примх влади, а не з метою відправлення правосуддя. Хоча проблема суперечливості судової практики є актуальною для будь-якої судової системи, в тому числі й для сучасної України, коли у судах (зокрема, у Верховному Суді України) накопичуються десятки тисяч нерозглянутих касаційних справ, а у судах нижчого рівня приймаються протилежні одне одному рішення в аналогічних справах, головним пріоритетом розвитку правосуддя повинна стати юридична визначеність та однаковість судової практики (Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні URL: e-pidruchniki.com/book/12_sydova_k_ : Реферат, 2007. – 640 с. Pravotvorchist_svitovii_dosvid_i_perspektivi_v_ukraini). При цьому юридична визначеність та однаковість судової практики мають бути засновані суто на справедливих рішеннях, які виключають суб'єктивний підхід, у тому числі й на підставі корупційних відносин.

(Далі буде...)

Множинне громадянство

В уряді запевняють, що закон про множинне громадянство в Україні буде готовий до кінця року

Україна планує ухвалити закон, який дозволить громадянам мати більше одного паспорта. Про це в інтерв'ю італійському виданню *La Repubblica* повідомив віцепрем'єр-міністр – міністр національної єдності Олексій Чернишов. За його словами, закон про множинне громадянство має бути готовий уже до кінця 2025 року. Це рішення стане суттєвим кроком у бік правового визнання мільйонів українців, які нині проживають за кордоном.

Що таке множинне громадянство та чому це важливо для українців?

Множинне або подвійне громадянство – це правовий статус, коли особа одночасно має громадянство двох або більше держав. В умовах повномасштабної війни, коли мільйони українців опинилися в інших країнах, ця норма стала вкрай актуальною. Вона дозволить людям, які вже отримали паспорти інших держав, не втрачати українського громадянства, залишатися частиною української нації й, за бажанням, повертатися до активного громадянського життя на Батьківщині.

Наразі Міністерство національної єдності України активно вивчає міжнародний досвід, оскільки множинне громадянство вже діє в понад 130 країнах світу. Серед них – держави Європейського Союзу, Північної Америки та Азії, зокрема Велика Британія, Ірландія, Канада, США, Бельгія, Болгарія, Данія, Німеччина, Іспанія, Латвія, Литва, Польща, Португалія, Румунія, Франція, Чехія, Швеція, Швейцарія; Угорщина, Кіпр, Люксембург, Фінляндія та Хорватія.

Ці країни мають різні підходи до вирішення даної проблеми: Ірландія, наприклад, дозволяє отримати громадянство за походженням, Кіпр – за інвестиції, а Німеччина з 2024 року дозволила мати більше одного громадянства навіть громадянам країн, що не входять до ЄС. Таким чином, Україна прагне не вигадувати щось принципове нове, а інтегруватися в світову практику, зробивши її зрозумілою та доступною для власних громадян.

Вимоги для отримання другого громадянства

Які умови передбачає множинне громадянство в різних країнах? У більшо-

сті країн для отримання другого паспорта необхідно відповідати певним вимогам:

- проживати в країні певну кількість років;
- володіти державною мовою;
- мати стабільний дохід;
- бути інтегрованим у місцеву спільноту (через шлюб, освіту, бізнес тощо);
- пройти перевірку на благонадійність.

Водночас у деяких державах існують обмеження для осіб із множинним громадянством: їм заборонено обіймати державні чи військові посади. Наприклад, у США такі громадяни не можуть бути президентом або сенатором, а в Литві допускається подвійне громадянство лише за певних умов – наприклад, якщо людина була змушена виїхати з країни проживання через війну або політичні переслідування.

Що це означатиме для українців за кордоном?

Для мільйонів українців, які проживають у країнах ЄС, Канаді, США чи Британії, ухвалення даного закону стане реальним визнанням їхньої ситуації. Люди, які отримали інше громадянство, зможуть: не втрачати український паспорт; повноцінно брати участь у політичному та економічному житті обох країн; не турбуватися про втрату прав на спадщину, нерухомість чи повернення в Україну; реєструвати бізнес в Україні та інвестувати в економіку. Особливо це важливо для представників української діаспори, які роками живуть у Канаді, США чи Європі, однак не втратили зв'язок з Україною. З практичної точки зору, це також спростить процеси надання державних послуг українцям за кордоном,

зокрема через консульські установи та нову електронну платформу, яку розробляє Міністерство національної єдності.

До речі, якщо ви маєте інше громадянство або плануєте отримати його, радимо звернутися до міграційних юристів Visit Ukraine, які надають фахові консультації, допомагають підготувати документи та супроводжують у процесі подання заяв до органів обох держав. Це особливо важливо, якщо ви не хочете припуститися юридичних помилок або порушень.

Коли чекати на ухвалення закону про множинне громадянство в Україні? За словами Олексія Чернишова, закон про множинне громадянство має бути готовим до кінця 2025 року. Втім, для його повноцінного впровадження потрібно не лише ухвалити сам документ, а й розробити інструкції до нього, адаптувати підзаконні акти та інформувати громадян про нові правила. Важливу роль у цьому відіграватиме електронна платформа для українців за кордоном, яку нині активно створюють. Вона стане не лише джерелом інформації, а й цифровим містком між громадянином і державою.

Наостанок додамо, запровадження множинного громадянства в Україні – це нові можливості для українців та іноземців, однак разом із тим зміни несуть в собі й низку ризиків. І це треба пам'ятати всім – і посадовцям, які ініціюють дану новачку, і самим громадянам.

Підготував Артем ДМИТРУК

■ АНТИКОРУПЦІЯ

**Права за гроші,
перереєстрація
без черги:**схеми в сервісних
центрах МВС**За процесуального керівництва
Печерської окружної прокуратури
міста Києва повідомлено про підозру
двом особам.**

Вони, за даними слідства, брали гроші за сприяння в складанні іспитів на посвідчення водія у сервісних центрах МВС. Ідеться про кваліфікацію за ч. 2 ст. 369-2 Кримінального кодексу України. Охочим отримати посвідчення водія категорій «С» та «СЕ» без проходження навчання в автошколі зловмисники пропонували свою допомогу. За суму від 10 до 17 тисяч гривень вони обіцяли вплинути на посадовців територіальних сервісних центрів у Києві та області. За ці гроші зловмисники гарантували успішне складання іспитів з першої спроби.

У Голосіївському районі викрито ще одного фігуранта. Чоловік організував схему перереєстрації автомобілів, минаючи електронну чергу. За свої послуги він просив 5 тисяч гривень. Завдяки знайомствам у сервісному центрі МВС йому вдавалося вирішувати питання оперативно.

Голосіївська окружна прокуратура повідомила чоловіку про підозру у впливі на службову особу з метою отримання вигоди. Йому інкримінують ч. 3 ст. 369-2 КК України.

■ СЕМІНАР

Адміністративна процедура:

трансформація практики взаємодії з владою

У Чернівцях відбувся семінар-практикум, присвячений розгляду новел Закону «Про адміністративну процедуру» та змін до чинного законодавства, що виникли у зв'язку з його прийняттям. Захід організувала НШСУ у співпраці з проектом ЄС «Право-Justice».

Семінар зібрав провідних експертів у сфері адміністративного судочинства. Викладачами цього разу виступили заступник голови правління Центру політико-правових реформ Віктор Тимошук, секретар ВП ВС Віталій Уркевич, суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Володимир Бевзенко, а також суддя Чернівецького окружного адміністративного суду Олег Анісімов. Модерувала хід навчання начальниця відділу підготовки викладачів (тренерів) НШСУ Любов Гончар, яка наголосила на актуальності теми та важливості розуміння нових підходів до адміністративного провадження.

Учасники семінару розглянули основні положення Закону «Про адміністративну процедуру», механізми його імплементації, можливі колізії з нормами інших законів і способи їх вирішення, вплив новел (зокрема, законів № 3813, № 3993) на адміністративне судочинство, роль судів у впровадженні нових процедур, юрисдикційність спорів за участі адміністративних органів. Особливу увагу було приділено питанням процесуальних порушень, правил подолання законодавчих колізій та проблемам, що виникають під час застосування Закону на практиці.

■ СУДДІВСЬКА ОСВІТА

Комбатант чи**Межі імунітету**

Тринадцятого травня в Касаційному цивільному суді у складі Верховного Суду відбувся фаховий семінар для суддів місцевих заальних та апеляційних судів «Імунітет комбатантів: міжнародний та національний виміри», організований Національною школою суддів України у співпраці з Консультативною місією ЄС в Україні (КМЕС).

Семінар став своєрідним майданчиком для обговорення складної, але надзвичайно актуальної на сьогодні теми – визначення статусу комбатантів та їх відповідальності за воєнні злочини. Серед учасників – голова Верховного Суду Станіслав Кравченко, старша радниця з питань судового розгляду міжнародних злочинів КМЕС Магдалена Колле, представники Офісу Генерального прокурора, судді, міжнародні та українські експерти.

Відкриваючи навчання, ректор НШСУ Микола Оніщук акцентував увагу учасників на складності трактування поняття «комбатант» у міжнародному гуманітарному праві (МГП). За його словами, МГП одночасно забезпечує захист таких осіб і передбачає їхню відповідальність у випадку вчинення злочинів. Це створює правову колізію, яка потребує глибокого аналізу та правового осмислення – особливо в контексті ратифікації Римського статуту.

Микола Оніщук також зазначив, що

українська судова система пройшла інтенсивний етап підготовки в НШСУ за час повномасштабної війни і має достатній кадровий потенціал для розгляду широкого спектру справ, пов'язаних із воєнними злочинами. Ідеться, зокрема, про провадження за участі комбатантів, справи про сексуальне насильство на війні, судові процеси за процедурою «in absentia» тощо. Усі ці теми були й залишаються предметом обговорення під час спеціалізованих освітніх заходів, організованих спільно НШСУ та КМЕС.

Надалі семінар був зосереджений на аналізі норм міжнародного гуманітарного права та українського законодавства щодо статусу комбатантів, а також їхньої відповідальності за воєнні злочини. Програмою навчання було передбачено три тематичні сесії. Перша стосувалася міжнародно-правових аспектів захисту та відповідальності комбатантів у збройних конфліктах. З основною доповіддю виступив знаний експерт з міжнародного гуманітарного права,

■ ТРЕНІНГ

Викривачі корупції та їх захист

Стартував спільний освітній проект Нацполіції і НАЗК щодо роботи з Єдиним порталом повідомлень про корупцію.

Міжнародні експерти, залучені до тренінгів, поділилися досвідом країн ЄС щодо розбудови ефективної системи викривання та безпечних каналів повідомлень. Даний проект реалізується за підтримки EUAM Ukraine та триватиме до вересня, охоплюючи різні регіони України. В його рамках представники НАЗК спільно з НПУ провели перші практичні семінари-тренінги для уповноважених осіб органів та підрозділів поліції Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Рівненської та Волинської областей, а також міжрегіональних територіальних органів ДВБ і ДСР НПУ.

Мета ініціативи – зробити роботу з повідомленнями про корупцію ефективні-

шою, а захист викривачів – максимально надійним. А тренінги допомагають глибше зрозуміти, як застосовувати норми закону на практиці, працювати з Єдиним порталом викривачів та формувати довіру до інституту викривання в суспільстві. Серед ключових тем обговорення: статус викривача та актуальна судова практика; алгоритми розгляду повідомлень про корупцію, зокрема, тих, що надійшли через Єдиний портал; технічні та організаційні аспекти функціонування вказаного Порталу; права, гарантії захисту й трудові права викривачів; умови для отримання грошової винагороди; аналіз реальних кейсів та змін до законодавства.

ВІЙСЬКОВИЙ ЗЛОЧИНЕЦЬ?**в сучасній судовій практиці**

професор Марко Сассолі. Під час другої сесії представники міжвідомчої робочої групи при Офісі Генерального прокурора Анатолій Мірошніченко та Тарас Цимбрівський акцентували увагу на тому, як українське законодавство інтегрує положення МГП і які виклики постають при застосуванні правового імунітету на практиці.

У заключній сесії обговорювалися зв'язок між імунітетом комбатантів та співучастю в злочині агресії. Учасники семінару дискутували про відповідальність командирів, військових структур та державних посадовців.

Як було відзначено, семінар став важливим етапом у формуванні єдиних правозахисних підходів до воєнних злочинів та забезпеченні відповідності національної судової практики міжнародним стандартам. Завдяки співпраці з міжнародними партнерами українські судді та прокурори отримують не лише теоретичні знання, а й практичні навички у надскладній сфері правосуддя воєнного часу.

Підготував Максим БОНДАР,
спеціально для ЮВУ

■ АНТИКОРУПЦІЯ

Вирок за схему з пальним

Вищій антикорупційний суд (ВАКС) оголосив вирок у справі про заволодіння 98-ма млн гривень «Укрзалізниця» під час закупівлі пального.

Про це повідомив Центр протидії корупції. ВАКС визнав винуватими екс-посадовців філії «Центр транспортного сервісу «Ліски» АТ «Укрзалізниця». Вироки отримали: Руслан Гусак, екс-начальник філії – дев'ять років ув'язнення з конфіскацією майна; Олексій Шевченко, колишній головний інженер – дев'ять років з повною конфіскацією; Валерій Вовк, колишній перший заступник керівника Одеського відділення – вісім років з повною конфіскацією; Інна Дишлюк, колишня головна інженерка – вісім років з конфіскацією майна. Суд також заборонив усім їм обіймати керівні посади протягом трьох років.

Шість тисяч доларів за захист дисертації

У Сумах викрили корупційну схему вимагання хабарів за захист докторських дисертацій в одному з місцевих університетів.

Як повідомили в Управлінні Служби безпеки України в Сумській області, в одному із закладів освіти Сум діяла схема вимагання хабарів від науковців, які мають захищати докторські дисертації. За 6 тисяч доларів їм обіцяли успішний результат. «У разі відмови платити хабарі претендентам створювали штучні умови, які унеможлилювали захист дисертаційної роботи», – додали правоохоронці.

Працівники СБУ затримали одну з посадовців під час того, як вона отримувала хабар від одного з докторантів вишу. Їй повідомили про підозру за частиною 2 статті 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) та частиною 3 статті 369-2 (зловживання впливом) Кримінального кодексу. Правоохоронці продовжують слідство і з'ясовують усіх причетних до корупційної схеми.

Мільярдний штраф для соцмережі X

Європейський Союз планує оштрафувати соцмережу X на понад \$1 млрд за порушення закону про боротьбу з дезінформацією. Санкції можуть оголосити вже цього літа.

Як вказується у відповідному повідомленні, розслідування проти соцмережі почалося в 2023 році. У 2024-му ЄС дійшов висновку, що X порушила закон, відмовившись надавати дані для досліджень щодо поширення дезінформації та недостатньо контролюючи контент. Окремо регулятори досліджують ширшу проблему – м'яка модерація контенту, нібито, перетворила X на осередок мови ненависті та дезінформації.

За даними чотирьох співрозмовників, європейські регулятори готують штраф понад \$1 млрд. Вони також вимагатимуть змін у роботі платформи. Це буде перше покарання в межах Закону про цифрові послуги (DSA), який зобов'язує соцмережі краще контролювати контент.

Закон дозволяє штраф до 6% глобального доходу. Оскільки X – приватна компанія Ілона Маска, то регулятори можуть врахувати й прибутки інших його бізнесів, зокрема SpaceX.

Правда, ЄС і соцмережа X можуть домовитися, якщо платформа погодиться на зміни. Сам Маск вважає європейські правила цензурою й обіцяє оскаржити санкції в суді. Компанія назвала дане розслідування «політичною цензурою» й заявила, що буде захищатися.

Український план Орбана

Як угорський лідер хоче використати Україну для перемоги на майбутніх виборах

Якщо людина, яка нічого не знає про Угорщину, у ці дні раптом опиниться на вулицях Будапешта, Дебрецена чи будь-якого іншого угорського міста, то може скласти хибну думку про те, хто є найпопулярнішим політиком у цій країні. Ні, йдеться зовсім не про тамтешнього прем'єра Віктора Орбана. Угорщина буквально завішана однотипними плакатами, постерами та білбордами із зображенням Володимира Зеленського на передньому плані. А позаду нього, на фоні – президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляен та євродепутат, президент Європейської народної партії Манфред Вебер. Утім, це не є знаком поваги до нашої держави чи чогось подібного. Ці плакати, листівки й рекламні газети з гаслом «Не дамо їм вирішувати замість нас!» є частиною масованої кампанії Орбана з генерації ненависті до України серед угорців. Ну і до Брюсселя заодно.

Сергій СИДОРЕНКО,
редактор «ЄП»

Чергова гра на публіку

Будапешт не вперше розпочинає публічну гру проти України, щоб у фіналі поступитися. Загальновідомою класикою стала історія про те, як угорський прем'єр «вийшов на каву» на саміті ЄС у грудні 2023 року, коли там голосували щодо питання про перехід України до наступної стадії у вступному процесі. Та дипломати знають, що подібних історій було набагато більше, просто вони не привертали аж такої уваги. Це створило небезпечну ілюзію, що після сеансу шантажу Орбан все одно погодиться. Втім тепер ситуація принципово інша.

Менше року лишилося до виборів в Угорщині, на яких ставки для Орбана надзвичайно високі: уперше з 2010 року він має усі шанси втратити владу. На кону не тільки посади та гроші: для близького кола корумпованого прем'єра Угорщини відставка може обернутися тюремними термінами або потребою тікати з країни.

А для нас головна проблема в тому, що Орбан обрав Україну головною темою своєї кампанії. Атака на Україну та її європейське майбутнє, створення з неї «ворога», що загрожує існуванню угорської держави – ідея, навколо якої він намагається згуртувати свій електорат. Тобто зараз не йдеться про торгівлю Орбана з Брюсселем, як це було досі. До того ж треба усвідомлювати, що шанс на перемогу в Орбана є. Просто угорський лідер, боючись поразки, готовий переступити всі червоні лінії; зокрема, зараз він готує «закон про іноагентів» путінського зразка, аби закрити незалежні медіа в країні. Тож є шанс за рік отримати ще не-

безпечнішого Орбана, для якого міф про «українську загрозу для Угорщини» стане чимось на кшталт національної ідеології.

Не референдум, але про Україну

Спершу про безпосередні наслідки. Посадовці України та ЄС неодноразово заявляли, що під час польського головування, тобто до кінця червня цього року, Євросоюз точно почне практичні переговори про вступ України. Питання було лише в тому, скільки кластерів відкриють – два чи три. Наша країна ставила за мету відкриття трьох кластерів – «Основи», «Внутрішній ринок» та «Зовнішні відносини». Всього переговорні глави поділені на шість кластерів, тобто йшлося про відкриття половини переговорних глав, і це дуже амбітно.

На сьогодні всі ці плани, по суті, перекреслені. Шанси на відкриття першого кластера, тобто на практичний початок вступних переговорів, у цьому півріччі дорівнюють нулю. Орбан не лише поставив за мету заблокувати відкриття переговорів, а й зробив усе, щоб іншого шляху в нього просто не було. Й не лише через Україну. Річ у тім, що для угорського прем'єра чинний уряд Польщі, який головує в Євросоюзі до кінця червня, є одним з ключових противників всередині ЄС. Дарувати Дональду Туску таке досягнення, як успіх на українському напрямку, Орбан точно не стане.

Ще на початку року, коли наміри блокування України не були остаточно сформовані, в Угорщині придумали механізм, як загальмувати це принаймні до кінця червня. Для цього Орбан оголосив так звані «національні кон-

сультації» щодо України та її вступу в ЄС. Ці «консультації» триватимуть до 20 червня. А далі на політичне рішення й проведення міжурядової конференції просто не лишисться часу.

Ще одна деталь: Орбан ще зо три місяці тому оголосив, що надалі буде керуватися думкою, яку на цьому опитуванні висловлять громадяни. На жаль, це не було сигналом тривоги ані для Брюсселя, ані для українських фахівців, які опікуються Угорщиною. При цьому варто зауважити: немає сумніву в тому, що учасники угорського «опитування» одноголосно виступлять проти вступу України в ЄС. Віктор Орбан проводить подібні «національні консультації» з різних питань із 2006 року й щоразу отримує понад 95% «за». Процес побудований так, що інший результат просто неможливий. Запитання цього опитування завжди формуються гранично маніпулятивно і де-факто не передбачають іншої відповіді, аніж та, на яку чекає уряд (наприклад, вони звучать на кшталт «Вступ України в ЄС розвалить економіку Угорщини. Чи підтримуєте ви це?»).

Це – не референдум, а агітаційна кампанія, що проводиться коштом уряду. І юридично його висновки не мають ваги. Саме тому це спершу видавалося лише черговим піар-кроком. Адже Угорщина за три роки вже втретє проводить такі «нацконсультації» саме щодо України.

Як нашу країну роблять «ворогом» і чому?

Свого часу ЄП розповідала про те, що угорські вибори 2026 року – особливі. Уперше з 2010 року, коли почався безперервний період правління Орбана в Угорщині, його партія «Фідес» може втратити владу. На чотирьох попередніх виборах Віктор Орбан досягав абсолютної перемоги й отримував конституційну більшість, об'єднуючи виборців в опорі ворогу, чи то противнику – не обов'язково реально існуючому.

На перших виборах це були соціалісти, що керували урядом перед Орбаном. Потім, коли звинувачувати попередників стало більше невігідно – Орбан будував кампанію навколо зовнішнього противника. Кілька разів цю роль виконував Джордж Сорос – Єврокомісія, «загрозою угорської нації» також оголошували мігрантів та європейські цінності.

Одного разу «ворог» змінився вже в розпал кампанії. Це сталося в 2022 році. Тоді кампанія Орбана починалася як антиєвропейська й була сконцентрована на традиційних угорських цінностях. Але почалася повномасштабна війна й саме вона зайняла роль головного емоційного тригера. Орбану за допомогою державної машини пропаганди вдалося створити у виборців враження, що антиорбанівські партії хочуть втягнути угорську армію у війну проти росії. А останні тижні довели, що «ворогом-2026» Орбан визначив Україну.

Оновлена риторика Віктора Орбана виходить далеко за рамки «нацконсультацій». Прем'єр Угорщини (а слідом за ним й інші посадовці) послідовно переконує своїх виборців у тому, що всі біди та проблеми, які є в Угорщині, мають одну спільну причину – Україну.

Навіть економічна стагнація Угорщини за останнього уряду Орбана відбувається суто через те, що європейські держави допомагають нашій країні – бо, мовляв, ці гроші Брюссель забирає в угорців. «Мішки з грошима – до речі, і нашими грошима, вивозять з Європи в Україну», – переконував Орбан своїх слухачів 2 травня в ефірі пропагандистської програми «Доброго ранку, Угорщино!», яку прем'єр щоп'ятниці веде в ефірі «Радіо Кошут», де-факто підконтрольної уряду радіостанції. А євроінтеграція України в цій же програмі Орбан визначив головною, екзистенційною загрозою для Угорщини. «Ми повинні цьому запобігти, бо це призведе Угорщину до банкрутства, – пояснив він. – Це альфа й омега, початок і кінець усього, найважливіший момент – те, що не можна допустити, щоб Україна стала членом Європейського Союзу».

Аудит від Альянсу

НАТО розпочало інституційний аудит системи військової освіти в Україні. Фінальний звіт від аудиторів за підсумками перевірки очікується в грудні цього року.

Із 1 травня фахівці НАТО розпочали інституційний аудит вищих військових навчальних закладів системи Міністерства оборони України. Як було зазначено, позитивні результати цього аудиту стануть кроком до визнання дипломів у державах Альянсу. Про це повідомили в оборонному відомстві. Якщо підсумки перевірки виявляться успішними, то це дозволить сертифікувати курси професійної військової освіти за стандартами Альянсу. А документи про закінчення курсів вважатимуться такими, що визнаються в державах-членах НАТО. Це сприятиме взаємосумісності українських військових освітніх структур зі структурами освіти Альянсу.

Зазначимо й те, що проходитиме аудит у декілька етапів та фінансуватиметься партнерами з Литви. Спочатку експерти нададуть військовим вишам критерії відповідності та оцінювання, відповідно до яких відбуватиметься аудит та фінальна сертифікація курсів професійної військової освіти. У травні вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти мають підготувати звіти самооцінювання та заповнити опитувальники щодо відповідності зазначеним критеріям НАТО в системі освіти.

Із червня по вересень експерти Північноатлантичного альянсу у сфері військової освіти вивчатимуть підготовлені звіти та опитувальники. Восени група експертів НАТО прибуде з візитом до України знову – для зустрічі з представниками системи військової освіти. Фінальний звіт від аудиторів за підсумками перевірки очікується в грудні 2025 року. Результати інституційного аудиту системи військової освіти дадуть об'єктивну оцінку виконанню рекомендацій за результатами аудиту 2020 року. У міністерстві зазначили, що наразі за підтримки програми НАТО з удосконалення військової освіти DEEP вже забезпечується посилення підготовки українських фахівців з питань професійного розвитку, лідерства, обмінного досвідом підготовки, ведення бойових дій, мовної підготовки тощо.

Сучасні уявлення щодо протидії злочинності

Об'єктивний характер існування злочинності як деструктивного явища іма- нентного розвитку людства зумовлює потребу в адекватній реакції су- спільства на її прояви. Сутність і зміст такої реакції зумовлюється сутністю та змістом самої злочинності як детермінованої об'єктивними та суб'єктивними обставинами схильності людей та їх спільнот до кримінальних правопорушень, а також реальних проявів такої схильності.

Віталій КУЦ,
професор, заслужений юрист України

Злочинності слід протидіяти, а не марно боротися з нею

Злочинність є сегментом людської суб- культури, що разом із культурною скла- довою характеризують життєдіяльність будь-якого суспільства. Зазначений сегмент проявляє неухильне прагнення до експансії, намагаючись захопити все більше сфер соціального простору.

Стимування деструктивного впливу злочинності на соціум досягається за рахунок розширення та зміцнення культурної сфери людського співіснування, включаючи й функціонування системи захисту право- порядку. Культурна сфера життєдіяльності суспільства фактично протистоїть деструк- тивному впливу на себе з боку злочинності за допомогою широкого арсеналу заходів впливу на останню. Систему заходів про- тистояння злочинності цілком допустимо називати протидією злочинності, оскільки зазначений термін найбільш адекватно від- ображає відповідне явище. Інші терміни, такі, як «боротьба зі злочинністю», «подо- лання злочинності», «викорінення злочин- ності» не втрималися у фаховій лексичі або через їхню невідповідність явищу, що ними визначалось, або не «прижилися» в ньому через інші обставини, як наприклад, «кон- троль злочинності».

Протидія злочинності – це складне соці- ально-правове явище й відповідне поняття про нього, в якому відображається теорія і практика специфічної соціально-управлін- ської та кримінально-юстиційної діяльнос- ті, спрямованої на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень та реагуван- ня на їх вчинення. Як і будь-які інші соці- ально-правові явища, протидія злочинності демонструватиме свою ефективність лише за умови її впорядкованості за відповідни-

ми критеріями. Зокрема, за сферами запо- бігання злочинності як складової протидії її проявам протидію ділять на: загально-со- ціальну, групову та індивідуальну. Вказана класифікація превалює у вітчизняній кри- мінології й не викликає суттєвих запереч- чень, якщо виходити з того, що запобігання кримінальним правопорушенням є однією зі складових протидії злочинності й не ото- жнюється зі всією протидією або, ще гір- ше, не протиставляється останній.

Рівні та напрями протидії злочинності

Мною було запропоновано дещо інший розподіл зусиль з протидії злочинності на окремі рівні за таким критерієм, як інститу- ціонально-функціональний статус суб'єктів такої протидії. Спочатку здавалося, що за цим критерієм поділу існує два рівні проти- дії злочинності: загально-соціальний, який здійснюється всіма державними та соціаль- ними інституціями, та спеціально-криміно- логічний, – здійснюється спеціально упов- новаженими суб'єктами. Подальше дослі- дження феномену протидії злочинності зумовило висновок про існування ще одного відносно самостійного її рівня – криміналь- но-юстиційного, що здійснюється органами кримінальної юстиції в процесі відповідних кримінальних проваджень. Виокремлення видів протидії злочинності за вказаним критерієм допускає оперування такими поняттями, як загально-соціальна, спеці- ально-кримінологічна та кримінально-ю- стиційна протидія злочинності.

Загально-соціальна протидія злочинно- сті – це ефективне правомірне функціону- вання всіх інституцій суспільства та дер- жави, яка спеціально не спрямовується на протидію злочинності, але опосередкова-

но впливає на фактори її існування та від- творення, в результаті чого мінімізується кількість кримінальних правопорушень. Може здатися, що на цьому рівні протидії її суб'єкт та об'єкт співпадають, але більш уважний розгляд ситуації вказує лише на термінологічне співпадіння цих явищ. На- справді ж у протидії злочинності на зазна- ченому рівні в якості суб'єкта бере участь не все суспільство, а лише його легальні інституції та соціономні особистості (зако- нослужняні громадяни). Соціальні інститу- ції, що функціонують протиправно, та со- ціопатичні особистості, хоча і є складовою суспільства, знаходяться «по інший бік ба- рикади». Але зазначений висновок слід сприймати як вельми умовний. Він лише схематично ілюструє дійсність. Насправді, одні й ті ж інституції чи особистості в одній ситуації можуть виступати по одну сторону «барикади», а в інших – по іншу. Яскравим прикладом цього слугує фіскальна система України за часів Януковича. З одного бо- ку – це легальна інституція, що протидіяла економічній злочинності, а з іншого – «ба- гатопротипальна» злочинна організація. Або поведінка деяких бійців ЗСУ, засуджених за вчинення злочинів. З одного боку – це ге- рої, захисники Вітчизни, а з іншого – зло- вмисники, що вдалися до вчинення кримі- нальних правопорушень. Те ж саме можна сказати про правоохоронців, які вчиня- ють злочини.

На відміну від загально-соціальної, спе- ціально-кримінологічна протидія злочин- ності (другий її рівень) – це система кри- мінологічних та організаційно-правових заходів, безпосередньо спрямованих на протидію злочинності, що переважно здій- снюються спеціально уповноваженими органами. Вони, фактично будучи держа- во-охоронними, за «інерцією» часто про- довжують іменуватися правоохоронними, а насправді є органами забезпечення пра- вопорядку, що витікає зі змін до Конститу- ції України щодо правосуддя від 2016 року. Характерною особливістю спеціально-кри- мінологічної протидії злочинності є ство- рення та реалізація різнопланових програм запобігання її проявам на загальнодержав- ному, регіональному й місцевому рівнях та проведення інших спеціально спрямованих на це заходів. Прикладами останніх є широ-

ко розгорнута в країні антикорупційна активність на основі рамкового Закону «Про запобігання корупції» або антиколабораційна діяльність.

Щодо третього рівня протидії злочинності – кримінально-юстиційного – слід зазначити, що його сутність полягає в протидії кримінальним правопорушенням зусиллями виключно органів кримінальної юстиції в межах процесуального провадження за фактами вчинення кримінальних правопорушень. При цьому, органи кримінальної юстиції можуть застосовувати запобіжні засоби проти потенційних злочинних проявів і до вчинення кримінального правопорушення, наприклад, здійснюючи правову пропаганду, проводячи профілактичні бесіди з особами, схильними до правопорушень, тощо. Але така діяльність належить до спеціально-кримінологічної, а не до кримінально-юстиційної протидії злочинності. Здійснюючи її, вказані органи реалізують свій загальний «правоохоронний» потенціал, а не кримінально-юстиційний.

Кожен із трьох названих рівнів протидії злочинності характеризується наявністю відносно автономного, але однотипного механізму її здійснення, структура якого складає зміст протидії злочинності загалом. Характеристику зазначеного механізму (зміст) протидії злочинності на кожному з трьох її рівнів слід розпочати з того, що така протидія здійснюється за двома напрямками, кожен з яких націлюється на відповідну складову самої злочинності.

У попередній моїй публікації в «ЮВУ», присвяченій поняттю злочинності, було з'ясовано наступне: явище «злочинність» у широкому сенсі слова має три відносно автономні складові: 1) причини й умови, здатні породити схильність людей та їх спільнот до кримінальних правопорушень; 2) сформована такими причинами й умовами схильність людей та їх спільнот до зазначеної поведінки. Така схильність може перерости в здатність і навіть готовність вчинити правопорушення, демонстрацією чого може виступити виявлення умислу на його вчинення.

Звідси, перший напрям протидії злочинності, безпосередньо спрямовується на подолання вказаних причин та умов та (або) на вже породжені ними зазначені вище схильність, здатність чи готовність. Пропонуємо іменувати вказаний напрям запобіганням потенційним кримінальним правопорушенням (коротко – запобігання злочинності).

Третя складова злочинності полягає в реалізації зазначеної схильності, тобто в реальному вчиненні кримінальних правопорушень. На факти вчинення таких правопорушень держава реагує шляхом застосування кримінальної відповідальності або інших кримінально-правових засобів. Вказане дає можливість іменувати другий напрям протидії злочинності кримінально-правовим реагуванням на вчинення кримінального правопорушення.

Взяті окремо запобігання злочинності і реагування на її прояви також є складними соціально-правовими явищами, що мають власний зміст. Щодо розуміння кожного з них у кримінології та кримінальному праві відсутнє усталене уявлення. Кожен із дослідників цієї проблеми пропонує свій «сценарій» запобігання злочинності та оперує відповідною термінологією. Те ж саме можна стверджувати й щодо реагування на кримінальні правопорушення.

Необхідність розробки єдиної теорії протидії злочинності

На мою думку, узгоджене уявлення щодо сутності й змісту злочинності та протидії її проявам можливо напрацювати в рамках єдиної теорії протидії злочинності, якої потребує сьогодення. Але навряд чи розробка такої теорії найближчим часом набуде практичної актуальності без відповідного політико-управлінського рішення. Ініціювати його могли б відповідні структури Верховної Ради чи окремі політики, а реалізувати – спеціалізовані науково-дослідні установи, зокрема відповідний підрозділ Науково-дослідного інституту держави і права НАНУ, Інститут вивчення проблем злочинності НАПрНУ, Державний науково-дослідний інститут

МВС України тощо. Певні напрацювання в цьому напрямі було здійснено НДІ, що свого часу функціонував у структурі Національної академії прокуратури, але його було ліквідовано разом із академією в процесі несамовитих псевдо реформ вітчизняної прокуратури.

Запобігання злочинності

Мною неодноразово публікувалися судження щодо змісту кожного з двох напрямів протидії злочинності, відгуків на які не висловлено. Мовчання ж, як відомо, й інших обставин: публікації залишилися невідомими; хтось, прочитавши, не погодився, але промовчав тощо. У будь-якому випадку, ще один виклад власного бачення «внутрішнього наповнення» кожного з двох напрямів протидії злочинності – запобігання кримінальним правопорушенням та реагування на їх вчинення – не завадить. Тим більше, що постійні роздуми на означену тему й мене приводять до нових висновків та дещо іншого розв'язання окремих аспектів проблеми.

Розпочну з запобігання злочинності. У кримінології для визначення зазначеного напрямку протидії її проявам використовують й інші терміни, наприклад, «попередження», «профілактика», «відвернення» тощо. З набуттям чинності рамкового Закону «Про запобігання корупції» пропонуємо припинити цю безкінечну дискусію. Вибір законодавцем терміну «запобігання» для визначення першого напрямку протидії корупції, а вона переважно носить злочинний характер, вважаю офіційним результатом фахової домовленості, відображеним у назві закону, що одержав позитивну міжнародну оцінку.

Запобігання слід розуміти як діяльність, що перешкоджає вчиненню кримінальних правопорушень, не допускає їх вчинення. Запобігати означає не допускати чогось, відвертати. Досягається такий результат здійсненням профілактики, тобто заходів, що усувають причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, попередження, або застереження проти їх вчинення, припинення розпочатих правопорушень, тобто змушування перестати їх вчиняти.

Отже, першим засобом запобігання злочинності є профілактика кримінальних правопорушень. Вона полягає в нейтралізації причин та умов можливого правопорушення. Коли профілактика виявляється недостатньо ефективною, виникає потреба в застосуванні другого засобу запобігання – попередження кримінальних правопорушень. Попередження трактується в кримінології як сукупність заходів, безпосередньо спрямованих на свідомість конкретних осіб або окремих їх груп, які виношують злочинні наміри, замислюють вчинення злочину.

як засіб запобігання, а як кримінально-правове реагування на його вчинення. Реагуванням, а не запобіганням слід вважати припинення злочину на стадії замаху на його вчинення (ст. 15 КК України), адже замах визнається кримінально караним діянням.

Під час кримінального провадження органи кримінальної юстиції запобігають не лише рецидиву злочинної поведінки особи, яку притягують до відповідальності, а й первинним кримінальним правопорушенням невизначеного кола інших осіб. На нашу думку, запобігання первинним злочинам, здійснюване органами кримінальної юстиції в процесі кримінального провадження за фактом вчинення іншого злочину, слід вважати кримінально-юстиційним, а не спеціально-кримінологічним, оскільки воно здійснюється такими органами в межах процесуальної форми, хоча ця відмінність між ними умовна.

Таким чином, поняттям «запобігання» охоплюється сукупність трьох названих заходів, перший з яких, профілактика, спря-

ня державних та громадських інституцій у масштабах всієї країни чи на регіональному рівні, що безпосередньо, не маючи на меті власне протидію злочинності, а забезпечуючи нормальну життєдіяльність суспільства, тим самим об'єктивно стримує схильних до правопорушень суб'єктів від їх вчинення. Чітко розподілити його на профілактику, попередження та припинення правопорушень неможливо. В об'єктивній дійсності вони проявляються одночасно й нероздільно.

Суб'єктами загально-соціального запобігання злочинності, як зазначалося, є легальні соціальні та державно-правові інституції та кожний законослухняний член суспільства, які своєю правомірною «поведінкою» розширюють та укріплюють культурну сферу життєдіяльності суспільства, звужуючи й послаблюючи тим самим сферу його субкультури взагалі та її злочинного сегмента зокрема.

Спеціально-кримінологічне запобігання, на відміну від попереднього загально-соціального, є системою спеціально спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень кримінологічних та організаційно-правових заходів (функціональний аспект), що переважно здійснюються спеціально уповноваженими на це суб'єктами (інституціональний аспект): правотворчими органами, державними органами забезпечення правопорядку або відповідними структурами громадянського суспільства, наприклад, громадськими організаціями з протидії корупції, торгівлі людьми, екологічним правопорушенням, катуванням тощо.

Для вказаних вище перших двох рівнів протидії злочинності – загально-соціального та спеціально-кримінологічного – запобігання є головним напрямом відповідних зусиль, чого не скажеш про третій його рівень – кримінально-юстиційний.

Реагування на прояви злочинності

Для кримінально-юстиційного рівня протидії злочинності пріоритетним є правове реагування на кримінальні правопорушення. Запобігання злочинності для органів кримінальної юстиції відійшло на другий план. На протипагу попередньому Кримінально-процесуальному кодексу, чинний КПК не вимагає від органів юстиції здійснювати спеціальні запобіжні заходи, зокрема профілактику можливих нових кримінальних правопорушень шляхом з'ясування їх причин та умов. На практиці деякі за-

Саме запобігання як комплекс вказаних вище засобів є складовою більш широкого явища й відповідного поняття «протидія злочинності».

Проявляється воно у формі інформування потенційних правопорушників про нераціональність спланованого ними кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір вчинити злочин. З позиції кримінального права це означає, що попередженням злочину є діяльність суб'єктів запобігання на стадії виявлення умислу на його вчинення.

Якщо й попередження не зупиняє потенційного правопорушника й він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, застосовується третій, останній засіб запобігання злочинності – припинення фактично розпочатого створення умов для вчинення кримінального правопорушення, тобто припинення готування до його вчинення (ст. 14 КК України). Припинення залишається в сфері запобіжної діяльності за умови, що вчинене в процесі готування діяння не є кримінально караним. Якщо за готування до злочину передбачена кримінальна відповідальність, припинення такого готування слід розцінювати вже не

мовується на першу складову злочинності – причини й умови вчинення кримінального правопорушення; другий, попередження, націлений на таку складову злочинності, як схильність людей до вчинення кримінальних правопорушень; третій, припинення, блокує створення умов для вчинення правопорушення, тобто готування до його вчинення (ст. 14 КК України). Але саме запобігання, як комплекс вказаних вище засобів, є складовою більш широкого явища й відповідного поняття «протидія злочинності».

З огляду на існування трьох вищевказаних рівнів протидії злочинності, можливо виокремлювати загально-соціальне, спеціально-кримінологічне та кримінально-юстиційне запобігання кримінальним правопорушенням. Перші два його різновиди переважно стосуються злочинності в широкому сенсі слова як соціального явища, а третій – конкретних злочинних проявів, хоча на практичному рівні вони тісно взаємопов'язані.

Запобігання на загально-соціальному рівні протидії злочинності уявляється як раціональне, правомірне функціонуван-

побіжні заходи здійснюються в процесі правового реагування на вчинення кримінального правопорушення переважно у формі попередження нових кримінальних правопорушень особами, які потрапили в орбіту кримінального правосуддя (спеціальна превенція) та іншими особами (загальна превенція). Відбувається це, в основному, через демонстрацію нерациональності ведення злочинного способу життя. Також уповноважені суб'єкти кримінальної юстиції можуть вдаватися до припинення розпочатих кримінальних правопорушень у спосіб, визначений процесуальним законодавством.

Отже, органи кримінальної юстиції спочатку відповідним чином реагують на факт вчинення кримінального правопорушення, а потім під час кримінального провадження здійснюють запобігання новим злочинам за викладеним вище алгоритмом і такий процес триває нескінченно. Двокомпонентний комплекс зусиль з кримінально-юстиційної протидії злочинності – це своєрідне постійно діюче знаряддя в розпорядженні органів кримінальної юстиції, яке потрібно професійно застосовувати та вдосконалювати.

Намагання знайти замість кримінально-правового реагування інший об'єднаний термін для позначення зусиль, спрямованих на вже вчинене кримінальне правопорушення, поки що не увінчалось успіхом. Так, останнім часом набув популярності термін «кримінально-правовий вплив» на суб'єктів злочину, але він не зовсім точно відображає сутність зазначених кримінально-юстиційних зусиль, спрямованих проти злочинності. Поняття «вплив» є надто широким. Воно може конкурувати з поняттям самої протидії злочинності, адже впливом на неї є не лише реагування на вчинене правопорушення, але й запобігання його вчиненню.

Далі, впливом на злочинність охоплюється не лише кримінально-юстиційне реагування на вчинення кримінального правопорушення, але й спеціально-кримінологічне і навіть загально-соціальне, бо антикримінальний вплив на свідомість людей розпочинається з усвідомлення існуючих кримінально-правових заборон.

Не варто використовувати для визначення цього напрямку ще один відверто архаїчний термін – «кримінальне переслідування», який, на жаль, зберігається в сучасній правничій лексиці. Потрібно переходити до сучасних, адекватних природі самої злочинності назв складових протидії їй. Те, що називають переслідуванням, насправді є нічим іншим, як процесом застосування кри-

мінально-правових засобів реагування на вчинення кримінальних правопорушень.

Зазначений процес без належних на те підстав часто ототожнюють із притягненням до кримінальної відповідальності. Помилковість такого уявлення, по-перше, полягає в тому, що притягнення є лише початком застосування кримінальної відповідальності, першим її етапом, після чого слідує наступні його етапи: покладання відповідальності судом та реалізація покладеної відповідальності існуючою кримінально-виконавчою системою. По-друге, реагування на кримінальне правопорушення можливе й без застосування кримінальної відповідальності, скажімо, у випадках так званого звільнення від неї, а насправді – відмови від її застосування, передбаченої статтями розділу IX Загальної частини КК України та деякими статтями його Особливої частини.

Реагування на прояви злочинності на загально-соціальному та спеціально-кримінологічному рівнях протидії злочинності відбувається переважно в межах реалізації державної політики протидії злочинності. Особливістю такого реагування є те, що воно спрямовується не на фактично вчинені правопорушення, як при кримінально-юстиційній протидії, а на злочинність як масове соціальне явище та окремі його види, наприклад, насильницьку, економічну корупційну злочинність тощо.

Окремою складовою змісту протидії злочинності є виявлення злочинних проявів. Здебільшого воно спрямовується на вже вчинені кримінальні правопорушення або на факти готування до їх вчинення, тобто на другу складову злочинності – реалізацію схильності до вчинення кримінальних правопорушень. Із запровадженням в Україні так званої пробації сфера виявлення злочинних проявів дещо розширилася. Во-

на розповсюдилася на першу складову злочинності, тобто на саму схильність осіб до вчинення кримінальних правопорушень. Зазначені органи уповноважені навіть складати прогнози щодо вірогідності вчинення кримінальних правопорушень особами, які потрапили до уваги цих органів.

Замість висновку

Отже, сутність протидії злочинності полягає в здійсненні соціально-управлінської та кримінально-юстиційної діяльності, спрямованих на утримання злочинності в соціально допустимих межах. Зміст такої протидії складають запобігання кримінальним правопорушенням та правове реагування на них як взаємопов'язані безперервні процеси. Відносно самостійним аспектом протидії злочинності є виявлення таких проявів.

Наведене вище стосується найбільш загальних уявлень щодо протидії злочинності, заснованих на сутнісному, а не статистичному розумінні самої злочинності. Більш конкретні складові такої протидії з'ясовуються в процесі моделювання й створення механізмів запобігання проявам злочинності та правового реагування на них, а також виявлення таких проявів.

Як і у випадку із загальним поняттям злочинності, висвітленим мною в одному з попередніх випусків ЮВУ, визначення сутності та змісту протидії злочинності має не лише пізнавальне, але й практичне значення. Воно дозволяє створити дієвий механізм протидії проявам злочинності, починаючи із системи відповідних інституцій і закінчуючи заходами та засобами такої протидії. Але це предмет уже інших наукових розвідок та відповідних публікацій, у тому числі й на сторінках цього часопису.

Участь сторін кримінального провадження в судовому засіданні: обов'язкова чи ні?

(Грамаітичне тлумачення)

У ході своєї професійної діяльності майже щодня перед суддею, який здійснює розгляд справ у порядку Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК, кодекс), постає питання чи в тому або іншому судовому засіданні участь певної особи згідно з вимогами закону є обов'язковою? Адже залежно від того чи може суд провести судове засідання за відсутності в ньому особи з визначеним кодексом процесуальним статусом кримінальний процесуальний закон диференціює випадки на ті, коли присутність певної особи в судовому засіданні (1) обов'язкова, й ті, (2) коли вона не обов'язкова.

Микола ГЛОТОВ,
суддя Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду

Законодавчі нюанси

Звісно, кодекс передбачає не лише те, коли згідно з його нормами є обов'язковою участь певної особи в судовому засіданні (обов'язковість за законом), але й, наприклад, ч. 1 ст. 134, ч. 3 ст. 193, абз. 3 ч. 3 ст. 206-1, ч. 3 ст. 244, ч. 4 ст. 401, ч. 4 ст. 430 КПК надають суддям право визнавати обов'язковою присутність того чи іншого учасника кримінального провадження в судовому засіданні, обов'язковість участі в якому законом прямо не передбачена (обов'язковість за рішенням суду). У цій публікації проаналізуємо за відсутності кого в судовому засіданні з боку сторін обвинувачення та захисту й коли суд може, а за відсутності кого з них і коли не може проводити такі засідання, оскільки їх присутність вважається обов'язковою саме за законом. Тобто в статті йтиметься про випадки можливості проведення судових засідань за відсутності, з одного боку, слідчого, прокурора (сторона обвинувачення) і потерпілого (про його участь опишемо, оскільки КПК хоч й не відносить його до сторони обвинувачення, але він має право на підтримання обвинувачення у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення), а з іншого – захисника, підозрюваного та обвинуваченого (сторона захисту).

Чому це важливо?

Необхідність даного дослідження обумовлена тим, що істотним порушенням вимог кримінального процесуального за-

кону, внаслідок якого судові рішення в будь-якому разі підлягає скасуванню, вважається ситуація, коли судові провадження здійснено за відсутності (1) обвинуваченого (крім випадків вирішення справи в порядку in absentia чи розгляду обвинувачення у вчиненні кримінального проступку за умов не оспорювання обвинуваченим встановлених у ході дізнання обставин і згоди з таким розглядом), або (2) прокурора (крім випадків, коли його участь не є обов'язковою), чи (3) захисника (якщо його участь обов'язкова), або (4) потерпілого (якщо його належним чином не повідомлено про дату, час і місце судового засідання) (підпункти 3, 4, 5 ч. 2 ст. 412 КПК).

Актуальності цієї публікації додає як те, що від правильності застосування відповідних норм щодо обов'язкової участі в судовому засіданні згаданих осіб залежить дотримання права на справедливий суд та розумного строку розгляду, так і факти неоднакового тлумачення навіть суддями Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) норм про обов'язкову участь. Так, наприклад, 06.11.2019 р. ВП ВС у справі № 536/2475/14-к ухвалила рішення відкласти розгляд зазначеного кримінального провадження на іншу дату в зв'язку з неявкою в судові засідання прокурора, хоча від сторони обвинувачення, яка повідомлялася про судові засідання, клопотань про відкладення слухання справи та про наявність поважних причин свого неприбуття не надходило. П'ять суддів Великої Палати Верховного Суду з цим не погодились, написавши окрему думку. Інший приклад, коли троє суддів ВП

ВС не погодились з ухвалою від 27.07.2022 р. у справі № 735/1121/20 про відкладення касаційного розгляду кримінального провадження в зв'язку з неприбуттям в судові засідання засудженого та його захисника, які в той же час були завчасно і належним чином повідомлені про час та місце розгляду й обидва зверталися до суду з письмовими заявами про здійснення касаційного розгляду за їх відсутності, чітко й однозначно висловивши свою позицію.

Формулювання, які використовуються в кодексі

Із метою чіткого позначення, коли участь особи в судовому засіданні в справі, яка розглядається за правилами Кримінального процесуального кодексу, є обов'язковою за законом, а не за рішенням суду, законодавцем у КПК використано слова «виклик» (ч. 1 ст. 187), «викликає» (ч. 1 ст. 314), «викликаються» (ч. 2 ст. 318), «виклику» (ч. 4 ст. 401; ч. 4 ст. 430), «викликані» (ч. 1 ст. 500), які мають спільний корінь «виклик». Вказане підтверджує не лише зміст згаданих статей, але й ч. 2 ст. 134 КПК, в якій зазначено, що суд здійснює судовий виклик учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні є обов'язковою.

Проте наведене не робить неможливим проведення судового засідання за відсутності певної особи, незважаючи на обов'язковість її участі, підтвержену здійсненням виклику, при вирішенні окремих питань слідчим суддею (ч. 4 ст. 163; ч. 1 ст. 187 у поєднанні з ч. 6 ст. 193; ч. 2 ст. 488 кодексу) та судом (ч. 4 ст. 163; ч. 1 ст. 187 у поєднанні з ч. 6 ст. 193; ч. 3 ст. 323; ч. 1 ст. 325; ч. 2, 3 ст. 326; ч. 2 ст. 488 КПК). Але навіть, якщо згідно з нормами кримінального процесуального закону присутність певного учасника кримінального провадження в судовому засіданні в справі не є обов'язковою, то вказане не позбавляє можливості слідчого суддю чи суд, який здійснює відповідний розгляд, у прямо визначених кодексом випадках, згаданих у ч. 3 ст. 193, абз. 3 ч. 3 ст. 206-1, ч. 3 ст. 244, ч. 4 ст. 401, 2-ге реч. ч. 4 ст. 405, ч. 4 ст. 430, 2-ге реч. ч. 4 ст. 434,

2-ге реч. ч. 1 ст. 496 КПК, визнати його участь у судовому засіданні обов'язковою. Проте інших випадків КПК не передбачає!

Протилежною є ситуація, коли йдеться не про виклик, а про повідомлення щодо дати, часу й місця проведення судового засідання, тобто коли участь особи в судовому засіданні не обов'язкова. На це вказує використання законодавцем у КПК слів «повідомляється» (абз. 2 ч. 1 ст. 146; ч. 2 ст. 174; ч. 3 ст. 244), «повідомляються» (ч. 4 ст. 34; ч. 2 ст. 147; абз. 2 ч. 3 ст. 206-1; ч. 2 ст. 379; ч. 2 ст. 466), «повідомляє» (ч. 1 ст. 422; 1-е реч. ч. 1 ст. 496), «повідомленням» (ч. 2 ст. 380; ч. 2 ст. 474; ч. 2 ст. 476), «повідомлені» (ч. 9 ст. 182; ч. 10 ст. 290; перше реч. ч. 5 ст. 405; перше реч. ч. 4 ст. 434), в основі яких спільний корінь «від». Наведене підтверджує не лише зміст згаданих статей у вигляді зазначення в них можливості проведення розгляду без таких учасників як наслідку неприбуття в судове засідання особи, повідомленої про нього, але й правило ч. 2 ст. 111 КПК, згідно з яким повідомлення учасників кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою.

Звісно, окремо КПК прямо передбачено ситуації, коли судовий розгляд здійснюється не лише за відсутності в судовому засіданні певних учасників судового провадження, але й без їх інформування щодо дати і часу, на коли заплановане відповідне засідання. Зокрема, за вказаних у нормах умов не передбачено кодексом направлення повісток та/або повідомлень щодо розгляду клопотань про тимчасовий доступ (ч. 2 ст. 163), арешт майна (ч. 2 ст. 172), апеляційних скарг у порядку письмового апеляційного провадження крім випадку, визначеного ч. 2 цієї статті (ч. 1 ст. 406), чи поданих на запобіжний захід у порядку ч. 4 ст. 422-1 крім випадків, якщо прокурор, обвинувачений, його захисник, законний представник заявив клопотання про розгляд апеляційної скарги за участі сторін, касаційної скарги в порядку письмового касаційного провадження (ч. 1 ст. 435).

Разом із тим у деяких випадках у кримінальному процесуальному законі законодавець слово «повідомлення» у різних відмінках використовує в ширшому розумінні – не як форму/спосіб інформування, а як констатацію факту обізнаності/поінформованості учасника провадження про судове засідання, направлення відомостей про яке здійснюється в порядку виклику чи повідомлення. Вказане цілком узгоджу-

ється зі значенням слова «повідомлення» як дії (доводити до чийого-небудь відома) та результату (дані, інформація, передані, доведені до відома) (див. стор. 465 т. 3 Нового тлумачного словника української мови у чотирьох томах, укладеного В. Яременком, О. Сліпушко, К.; Видавництва «Аконіт», 1999). Наприклад, хоч у ч. 1 ст. 324 КПК і згадано слово «повідомлення» в формулюванні «якщо в судове засідання не прибув за повідомленням прокурор або захисник», але для розуміння чи їх участь є обов'язковою в судовому розгляді наведена норма не застосовна, оскільки ч. 1 ст. 324 кодексу не регулює даного питання, вказуючи лише на констатацію факту їх обізнаності про засідання, як спосіб поінформування про судовий розгляд, визначений ч. 2 ст. 318 глави 28 КПК – саме в ній про «виклик» зазначено дослівно: «у судове засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження».

Причини неоднакового розуміння

Однак, як вважає автор, відсутність у кодексі єдності термінології призводить до різного розуміння змісту норм про обов'язковість участі в засіданнях суду за законом під час правозастосування. Труднощі в ході тлумачення положень Кримінального процесуального кодексу створює одночасне використання законодавцем у ньому формулювань, з одного боку, «за обов'язковою участі» чи «обов'язковою участю», а з іншого, словосполучення «за участю» або «за участі». Адже, якщо з першими двома на практиці питань у застосуванні не виникає – вони прямо вказують на те, що в судовому засіданні має бути присутній певний учасник судового провадження, враховуючи наявне в їх основі слово «обов'язковий» (дане

слово означає «якого треба беззастережно дотримуватися, яким не можна нехтувати» – див. стор. 34 т. 3 вищевказаного тлумачного словника), то використання в кодексі поєднання слів «за участю» або «за участі» в окремих випадках дозволяє по різному тлумачити зміст норм, в яких одне із цих формулювань зустрічається.

Норми, які не породжують запитання

Наприклад, у КПК для пояснення того, чия присутність у судовому засіданні обов'язкова, чотири рази використовується поєднання слів «за обов'язковою участі» й двічі – «обов'язковою участю». В цих нормах кодексу йдеться про обов'язкову присутність: (1) прокурора під час розгляду його ж клопотання про скасування запобіжного заходу – ч. 4 ст. 201-1; (2) особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника під час розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування – ч. 3 ст. 306; (3) сторін укладеної угоди про визнання вини або про примирення під час судового розгляду питання щодо її затвердження – ч. 2 ст. 474; (4) народного депутата України під час розгляду клопотань, які стосуються, зокрема, вирішення питання щодо дозволу на затримання, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту стосовно такого депутата – абз. 3 ч. 2 ст. 482-2 (ця норма в абз. 4 все ж містить виняток, який визначає, коли розгляд можливий за відсутності народного депутата); (5) сторін кримінального провадження під час судового розгляду обвинувачення по суті, крім випадків, передбачених КПК (наприклад, ситуації, врегульованої ч. 2 ст. 381 кодексу) – ч. 2 ст. 318; (6) фізичної особи, стосовно якої вирі-

шується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника – ч. 1 ст. 512.

Схоже зі словами «за обов'язкової участі» та «обов'язковою участю» значення щодо обов'язковості присутності в судовому засіданні має й врегульований ч. 2 ст. 151 КПК випадок, коли законодавець у кодексі один раз використав поєднання слів «лише за участю», ключовим для правильного розуміння змісту яких є слово «лише», яке вживається для виділення, обмеження в значенні «тільки», «виключно» (див. стор. 489 у т. 2 вищезгаданого тлумачного словника). Отже, в ч. 2 ст. 151 КПК мається на увазі, що розгляд клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом проводиться виключно за участю підозрюваного, його захисника, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені.

Водночас формулювання «за участю» і «за участі», коли йдеться про те за чиєї присутності відбувається судове засідання, в кодексі використано законодавцем двома різними способами. Перший із них передбачає не лише опис за чиєї присутності відбувається судове засідання, але й пряме зазначення законодавцем можливості продовження такого розгляду (іноді за вказаних у відповідній нормі певних обставин) у разі неприбуття всіх учасників судового провадження (ч. 1 ст. 172; ч. 9 ст. 182) чи одного або окремих із них (ч. 4 ст. 163; чч. 1, 6 ст. 193; ч. 2 ст. 314 у поєднанні зі ст. 325 та ч. 1 ст. 326 – якщо потерпілий є цивільним позивачем; ч. 2 ст. 314 у поєднанні з ч. 6 ст. 340; ч. 2 ст. 476). Наприклад, в ч. 1 ст. 172 кодексу, з одного боку, зазначено за чиєю участю слідчим суддею, судом розглядається клопотання про арешт майна, а з

іншого наступним чином вказано на наслідок: «неприбуття цих осіб у судове засідання не перешкоджає розгляду клопотання».

Інший приклад, це ч. 4 ст. 163 КПК, в якій, з одного боку, вказано, що розгляд клопотання відбувається за участю, зокрема, особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, а з іншого боку, про наслідок неявки зазначено так: «неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання». Тобто для окремих вищеприписаних ситуацій законодавцем недвозначно врегульовано, коли саме відсутність у судовому засіданні вказаних у них осіб не може бути причиною для його відкладення.

Правила, які можуть тлумачитися по-різному

Натомість при використанні другого способу формулювання норм у кодексі прямо не прописано про можливість або ж неможливість продовження судового засідання за відсутності в ньому окремих чи всіх учасників судового провадження. Наприклад, у ч. 1 ст. 156 кодексу вказано, що «клопотання про відсторонення особи від посади розглядається слідчим суддею, судом не пізніше трьох днів з дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника», але у відповідній статті відсутнє зазначення наслідків неприбуття в судовому засіданні будь-кого з тих, за участі кого має проводитися розгляд клопотання. Така ж ситуація має місце і з нормами ч. 1 ст. 151, ч. 4 ст. 163, ч. 3 ст. 189, ч. 1 і ч. 6 ст. 193, ч. 4 ст. 234, 2-ге реч. ч. 1 ст. 248, ч. 3 ст. 295-1, ч. 2 ст. 476, ч. 1 ст. 512 КПК. Подібним чи-

ном в ч. 1 ст. 297-3 кодексу зазначено, що клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника.

І якщо для правильного тлумачення ч. 1 і ч. 6 ст. 193 кодексу потрібно виходити з того, яке законодавець у них чи в нормах, що визначають спосіб інформування про відповідне судове засідання, використав слово – «виклик» або «повідомлення» поруч із формулюваннями «за участю» чи «за участі», то визначити обов'язкова чи ні присутність особи в судовому засіданні з точки зору граматичного тлумачення ч. 1 ст. 151, ч. 1 ст. 156, ч. 4 ст. 163, ч. 3 ст. 189, ч. 4 ст. 234, 2-ге реч. ч. 1 ст. 248, ч. 3 ст. 295-1, ч. 1 ст. 297-3, ч. 2 ст. 476, ч. 1 ст. 512 КПК складніше. Однак це все ж можливо.

Шлях до вирішення проблеми

Так, хоча ч. 1 і ч. 6 ст. 193 (Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу) кодексу передбачає розгляд клопотання про застосування/обрання запобіжного заходу за участю прокурора, підозрюваного/обвинуваченого та захисника, але в ній не вказано спосіб їх інформування, оскільки він зазначений у ч. 1 ст. 187 (Забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу) КПК. Враховуючи визначення законодавцем у ч. 1 ст. 187 кодексу такого способу інформування учасників кримінального провадження про призначене судове засідання, як «виклик», шляхом зазначення, що слідчий суддя після одержання клопотання призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик, то з точки зору тлумачення норм ч. 1 і ч. 6 ст. 193 у поєднанні з ч. 2 ст. 134, ч. 1 ст. 187 кодексу присутність прокурора в судовому засіданні в слідчого судді в суді першої інстанції під час вирішення питання про застосування/обрання запобіжного заходу є обов'язковою. Також, враховуючи приписи ч. 3 ст. 193 кримінального процесуального закону, обов'язковою є присутність захисника в судовому засіданні, яке відбувається в порядку ст. 193 кодексу, якщо йдеться про ситуацію, коли його участь у кримінальному провадженні згідно з правилами ст. 52 КПК є обов'язковою.

Щодо присутності підозрюваного/обвинуваченого, то вона обов'язкова, коли вирішується питання в порядку ч. 1 ст. 193 кодексу (особа перебуває на некупованій

території України і в разі її неявки таку особу може бути затримано та доставлено в судове засідання за правилами ч. 2 ст. 187 КПК). Проте така присутність не обов'язкова, якщо йдеться про ситуацію, описану в ч. 6 ст. 193 КПК. Наприклад, про це детально вказано в ухвалі Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 02.05.2025 р. у справі № 991/3415/25.

Дещо незвичну конструкцію законодавець використав у ст. 151 КПК, у ч. 1 якої йдеться про розгляд слідчим суддею клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника, в той час як в її ч. 2 (для ситуації розгляду такого ж клопотання, але коли документи, які посвідчують користування відповідним правом, тимчасово не вилучалися) використано формулювання «лише за участю підозрюваного, його захисника». Оскільки в одній частині даної статті законодавець застосував слово «лише», яке вжи-

з точки зору закону. Проте це не позбавляє права відповідних учасників прибути в судове засідання і взяти в ньому участь або не прибувати до суду, але подати свої заперечення чи пояснення в письмовій формі.

Суперечлива судова практика

Водночас судова практика тлумачення судом касаційної інстанції слів «за участю» є взаємовиключною. Так, у постанові Верховного Суду від 21.03.2023 р. у справі № 336/941/19 колегія суддів погодилася з висновками судів попередніх інстанцій про визнання в якості недопустимого доказу протоколу обшуку й, відповідно, його результату, оскільки «розгляд клопотання слідчого про надання дозволу на обшук було здійснено з істотним порушенням КПК, без участі слідчого або прокурора й у зв'язку з цим без повної фіксації судового засідання». В цій постанові було зазначено: «системний аналіз положень ч. 4 ст. 234

справи № 336/941/19, не наведено жодного детального аналізу змісту відповідної норми про обшук.

Водночас у постанові Верховного Суду від 15.10.2024 р. у справі № 303/1425/18 вказано: «правило ч. 1 ст. 248 КПК не передбачає обов'язкової участі особи, яка подала клопотання про надання дозволу на НС(Р)Д, під час розгляду цього клопотання, а тому аргументи про постановлення ухвали слідчого судді від 24.07.2017 р. № 01-14270т/НСД з порушенням правил КПК є невмотивованими». На жаль, але і в цій постанові суд касаційної інстанції обмежився лише зрозумілим висновком, не навівши детального аналізу змісту ч. 1 ст. 248 КПК.

Дві вищенаведені постанови релевантні для порівняння, оскільки як у ч. 4 ст. 234 КПК, так і в ч. 1 ст. 248 цього кодексу законодавець аналогічним чином використав формулювання «за участю», не описавши детального пояснення як має діяти суддя, коли відсутній у судовому засіданні той, хто звернувся з відповідним клопотанням.

Дещо іншою є ситуація з ч. 4 ст. 163 і ч. 2 ст. 476 КПК, в яких законодавець хоча й використав вже звичне для нас формулювання «за участю», але поруч із цим прописав наслідки відсутності тих, кого викликано в судове засідання (зазначив у ч. 4 ст. 163, що неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття, не є перешкодою для розгляду клопотання) та кого повідомлено про судове засідання (в ч. 2 ст. 476 вказано на можливість проведення розгляду за відсутності інших учасників судового провадження).

Проте в ч. 1 ст. 163 КПК зазначено лише про «виклик» особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, та ні слова не вказано щодо судового виклику сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, а також не зазначено про «обов'язковість участі». Тому розгляд слідчим суддею клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів очевидно все ж може бути проведений за відсутності сторони обвинувачення чи сторони захисту, яка звернулася з відповідним клопотанням. Адже незгода з таким тлумаченням (протилегний підхід до тлумачення і висновків, що слова «за участю» і «за участю» вказують на обов'язковість перебування особи в судовому засіданні) ставить як мінімум два запитання, для чого ж тоді законодавець: (1) у певних випадках використав у кодексі слова «за обов'язкової участі» (ч. 4 ст. 201-1;

Клопотання органу досудового розслідування про обшук повинно розглядатися слідчим суддею місцевого суду за обов'язкової участі сторони, яка ініціює вказане питання.

вається для виділення, обмеження в значенні «тільки», «виключно» (про це вище вже згадувалося), то присутність у судовому засіданні при вирішенні даного клопотання осіб, яких слово «лише» не стосується, очевидно згідно з кримінальним процесуальним законом не є обов'язковою.

Якщо виходити з наведеного прикладу тлумачення ст. 151 КПК і відсутності слів про «виклик» чи «обов'язкову участь», то й у випадках вирішення питань, зазначених у ч. 1 ст. 156 (розгляд клопотання про відсторонення від посади), ч. 3 ст. 189 (розгляд клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу), ч. 4 ст. 234 (розгляд клопотання про обшук), 2-ге реч. ч. 1 ст. 248 (розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії (далі – НС(Р)Д), ч. 3 ст. 295-1 (розгляд клопотання про продовження строку досудового розслідування слідчим суддею), ч. 1 ст. 297-3 (розгляд клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування), ч. 1 ст. 512 (судовий розгляд питання про застосування примусових заходів медичного характеру), присутність у судовому засіданні осіб, «з участю» чи «за участю» яких передбачено проведення розгляду, не обов'язкова

КПК свідчить про те, що клопотання органу досудового розслідування про обшук повинно розглядатися слідчим суддею місцевого суду за обов'язкової участі сторони, яка ініціює вказане питання». Ймовірно з такими висновками суду касаційної інстанції не погодилися б автори науково-практичного коментаря до КПК (див. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстиніан, 2012. 1224 с.), в коментарі до ст. 234 КПК якого (стор. 520) зазначено, що неможливість слідчого, прокурора з поважних причин взяти участь у розгляді клопотання (про обшук) не дає підстав для відкладення його розгляду на інший день. Тобто автори припускають можливість розгляду клопотання за відсутності сторони обвинувачення. На жаль, зрозуміти, що саме «системно» аналізували судді суду касаційної інстанції в цій ситуації, надаючи саме таку оцінку змісту положень ч. 4 ст. 234 КПК, неможливо, враховуючи, що у відповідній постанові, як й у вирокі Шевченківського районного суду м. Запоріжжя та ухвалі Запорізького апеляційного суду, які переглядалися Верховним Судом у

ч. 3 ст. 306; ч. 2 ст. 474; абз. 3 ч. 2 ст. 482-2), «обов'язковою участю» (ч. 2 ст. 318; ч. 1 ст. 512), «лише за участю» (в ч. 2 ст. 151 КПК)? (2) окремо в кодексі виділив такі два способи інформування про судові засідання, як «судовий виклик» і «повідомлення», наділивши секретаря судового засідання під час доповіді в судовому засіданні окремо обов'язком доповісти, хто з викликаних, а хто з повідомлених судом осіб прибув у судові засідання (див. ч. 2 ст. 342 КПК).

І, мабуть, найбільш яскраво на те, що слова «за участю» та «обов'язковою участю», використані законодавцем у кримінальному процесуальному законі, мають різне змістовне значення, вказує ч. 1 ст. 512 КПК, в якій щодо участі прокурора наведено формулювання: «за участю» прокурора, в той час як щодо фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника, вказано слова «обов'язковою участю».

Підсумки

Таким чином, за результатами дослідження норм КПК в частині питання «за відсутності якої зі сторін у судовому засіданні й коли слідчий суддя, суд може, а за відсутності якої з них і коли не може проводити такі засідання, оскільки їх присутність вважається обов'язковою саме «за законом», слід зробити висновок, що для випадків, в яких законодавець вважав за необхідне чітко вказати на обов'язковість присутності певного учасника кримінального провадження в судовому засіданні при вирішенні того чи іншого питання, то він у кодексі використав формулювання «за обов'язковою участю» (ч. 4 ст. 201-1; ч. 3 ст. 306; ч. 2 ст. 474; абз. 3 ч. 2 ст. 482-2),

«обов'язковою участю» (ч. 2 ст. 318; ч. 1 ст. 512), «лише за участю» (ч. 2 ст. 151) або ж вказав на це, спеціально зазначивши в нормах КПК про інформування особи щодо судового засідання, участь її в якому є обов'язковою, саме про такий спосіб поінформування як судовий виклик (ч. 1 ст. 187; ч. 1 ст. 314; ч. 2 ст. 318; ч. 4 ст. 401; ч. 4 ст. 430; ч. 1 ст. 500). Й наведене не суперечить тому, що в окремих випадках, згаданих у цій статті, навіть у разі здійснення судового виклику певного учасника кримінального провадження для участі в судовому засіданні за чітко прописаних у кодексі обставин воно все ж може відбутися за відсутності такої особи.

Водночас, коли законодавець у кодексі без використання такого способу поінформування про відповідні судові засідання, як «судовий виклик» використав формулювання «за участю» (ч. 1 ст. 151; ч. 1 ст. 156; ч. 4 ст. 163; ч. 1 ст. 172; ч. 9 ст. 182; ч. 3 ст. 189; ч. 4 ст. 234; 2-ге реч. ч. 1 ст. 248; ч. 3 ст. 295-1; ч. 2 ст. 314 у поєднанні зі ст. 325 та ч. 1 ст. 326 – якщо потерпілий є цивільним позивачем; ч. 2 ст. 314 у поєднанні з ч. 6 ст. 340; ч. 2 ст. 476; ч. 1 ст. 512) або «за участю» (ч. 1 ст. 297-3), то мав на увазі, що присутність відповідних осіб у судовому засіданні згідно вимог КПК не обов'язкова. Проте це не позбавляє зазначених осіб можливості брати участь у кримінальному провадженні не через безпосередні усні виступи в судовому засіданні, а шляхом подачі письмових заяв, клопотань, пояснень, зауважень, заперечень тощо. Більше того, наведений висновок про не обов'язкову присутність у залі суду під час вирішення одного з указаних питань не перешкоджає праву вказаних осіб прибути до приміщення суду та прийняти особисто участь в усному слуханні питання, яке вирішується.

З огляду на наведене, наприклад, клопотання про застосування запобіжного заходу слідчим суддею чи судом має розглядатися за обов'язковою присутності в судовому засіданні в суді першої інстанції прокурора, підозрюваного/обвинуваченого та захисника (якщо він в особі є чи участь захисника згідно з КПК обов'язкова). Винятком із цього правила, коли в залі судового засідання може не перебувати підозрюваний/обвинувачений, є ситуація, описана в ч. 6 ст. 193 КПК. Проте апеляційний перегляд рішення про застосування запобіжного заходу чи його обрання згідно з правилами ч. 6 ст. 193 КПК може бути здійснений за відсутності в судовому засіданні прокурора, підозрюваного/обвинуваченого та захисника на стадії досудового розслідування (якщо суд апеляційної інстанції не визнав участь будь-кого з них обов'язковою), оскільки ч. 1 ст. 422 кодексу передбачає повідомлення вказаних осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду, а не виклик для участі в ньому.

Із тих же причин на стадії досудового розслідування, а також під час перегляду рішення по суті (вироку чи ухвали суду) не обов'язкова за законом присутність у судовому засіданні в суді апеляційної інстанції будь-кого (прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, захисника), якщо її такою не було визнано судом чи не йдеться про ситуацію й учасника, зазначених у ч. 4 ст. 401 КПК (присутність обвинуваченого в судовому засіданні суду апеляційної інстанції за законом обов'язкова лише, коли: (1) в апеляційній скарзі порушується питання про погіршення його становища; (2) про бажання бути присутнім у судовому засіданні надійшло клопотання від обвинуваченого, який утримується під вартою). А вже в ч. 1 ст. 422 КПК законодавець використав слово «повідомляє» (для стадії досудового розслідування), а в 1-му реч. ч. 4 ст. 405 кодексу – слово «повідомлені» (для розгляду справи по суті), наголосивши таким чином на необов'язковості присутності в судовому засіданні суду апеляційної інстанції. Наведене не позбавляє можливості як суд прийняти рішення, яким визнати їх явку до суду обов'язковою, так і прокурора та захисника прибути до суду для участі в усних слуханнях під час засідання.

І лише, якщо апеляційна скарга подана на рішення про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого такого заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою, а також про продовження строку тримання під вартою, поста-

новлених під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення рішення по суті, то питання має вирішуватися з участю сторін відповідно до правил, викладених у ч. 4 ст. 422-1 КПК.

А проаналізовані в цій публікації приклади з практики демонструють, на думку автора, що для забезпечення єдності підходів до застосування норм КПК необхідно, щоб суд касаційної інстанції наводив у своїх рішеннях не загальні висновки, чому те чи інше правило КПК розглядає як таке, що вказує на обов'язковість/необов'язковість присутності особи в судовому засіданні при вирішенні певного питання, а детальний (системний) аналіз норм кодексу. Адже від максимально детальної обґрунтованості кожного такого висновку залежить людська доля та вони впливають на довіру до суду.

Деякі зауваження і подальші перспективи

У ситуації ж, коли участь особи в судовому засіданні не є обов'язковою, але вона бажає бути присутньою під час його проведення (участь в усних слуханнях), проте з поважних причин не може прийти на визначені дату й час, слідчий суддя, суд, який розглядає справу, має право провести розгляд за її відсутності з тим, щоб дотриматися розумних строків. Вказане не суперечить КПК. Альтернативою цьому є відкласти судові засідання на іншу дату, якщо дійти висновку, що без присутності такого учасника справи не можна правильно встановити обставини, від з'ясування яких залежить прийняття законного й обґрунтованого рішення.

Поруч із цим відкритим лишається питання: чому в КПК законодавець окремо виділив випадки, коли, говорячи про участь особи в судовому засіданні, не лише не зазначено про обов'язковість її присутності, але й прямо не наведено формулювань щодо можливості його проведення за відсутності такого учасника процесу (наприклад, ч. 4 ст. 163, ч. 4 ст. 234, ч. 1 ст. 512 кодексу). На думку автора, це пов'язано саме з волею законодавця віддати вирішення даного питання на розсуд слідчого судді, суду, який у кожній конкретній ситуації, залежно від розуміння наведених доводів і долучених доказів, має вирішувати для себе - може він провести таке засідання за відсутності того, хто не прибув для участі в ньому, чи ні. У будь-якому випадку це міркування автора не остаточне й може бути предметом подальших досліджень.

Право прокурора

на подання апеляційної скарги в інтересах держави є обмеженим

Прокурор має право вступати в справу лише у випадках, коли орган державної влади неналежно здійснює захист інтересів держави або взагалі не здійснює його. Відсутність коштів для сплати судового збору чи фінансові труднощі органу держави не є підставою для звернення прокурора до суду.

У разі звернення до суду прокурор повинен обґрунтувати необхідність свого втручання в процес і довести, що відповідний орган влади не виконує свої функції належним чином. Таку позицію вкотре висловив Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у справі щодо подання прокуратурою апеляційної скарги в інтересах держави замість митниці.

У справі, що стала основою для цього правового висновку, суд першої інстанції ухвалив рішення на користь товариства, задовольнивши його позов. Митниця, яка була відповідачем, подала апеляційну скаргу, але апеляційний суд залишив її без руху через відсутність документа про сплату судового збору. Суд відхилив клопотання митниці про відстрочення або звільнення від сплати судового збору та повернув скаргу, оскільки митниця не усунула цей недолік.

Прокуратура подала апеляційну скаргу в інтересах митниці, стверджуючи, що митниця неналежно захищає інтереси держави. Однак апеляційний суд повернув і скаргу прокуратури, оскільки та не довела неналежне виконання митницею своїх обов'язків щодо захисту державних інтересів. Суд зазначив, що вказаний держорган вже реалізував своє право на апеляційне оскарження рішення суду. Водночас, недотримання процесуальних вимог митницею не є підставою для того, щоб прокурор подав апеляцію замість неї, оскільки це порушує принцип юридичної визначеності та рівності сторін перед законом, і за таких обставин не доводить, що митниця неналежно здійснювала захист інтересів держави або взагалі не здійснювала його.

Верховний Суд залишив касаційну скаргу прокуратури без задоволення, а оскар-

жуване судові рішення про повернення апеляційної скарги – без змін. При тому суд вказав, що прокурор може представляти інтереси держави лише у двох випадках: якщо відповідний орган державної влади не здійснює чи неналежно здійснює захист інтересів держави або в разі відсутності такого органу. Захищати інтереси держави мають насамперед відповідні суб'єкти владних повноважень. Прокурор виконуватиме субсидіарну роль, замінюючи в судовому провадженні відповідного суб'єкта владних повноважень, який всупереч вимогам закону не здійснює захисту або робить це неналежно. У таких випадках прокурор повинен навести причини, що перешкоджають належному захисту інтересів держави та є підставами для його втручання в судовий процес.

Як уточнюється, недостатнє фінансування органу державної влади чи відсутність коштів для сплати судового збору не є підставою для прокурора звертатися до суду від імені держави. Виключним випадком є нездійснення або неналежне здійснення захисту інтересів держави відповідним органом, що підтверджується неналежним виконанням ним функцій державної влади.

У цьому конкретному випадку митниця реалізувала своє право на оскарження рішення суду, а прокурор не зміг обґрунтувати необхідність свого втручання в справу, що є обов'язковою умовою для представництва інтересів держави. Постанова КАС ВС від 20 березня 2025 року у справі № 500/8168/23 (провадження № К/990/5173/25) URL: reyestr.court.gov.ua/Review/126003956. Із цим та іншими правовими висновками Верховного Суду можна ознайомитись у Базі правових позицій Верховного Суду URL: lpd.court.gov.ua.

Вибіркове правосуддя

Щодо спеціального досудового розслідування кримінальних проваджень у сфері господарської діяльності

► ЗАКІНЧЕННЯ. Початок у № 9.

Олексій БАГАНЕЦЬ,

заступник Генерального прокурора (2000–2002, 2005–2006, 2014–2015 рр.), заступник голови Союзу юристів України, почесний президент Асоціації слідчих України, віце-президент Світового конгресу українських юристів, адвокат, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, стрілець Тероборони м. Києва

Щодо обрання запобіжного заходу

Чотирнадцятого вересня 2023 року прокурором у кримінальному провадженні, прокурором відділу Офісу Генерального прокурора із кримінального провадження № 7202314000000040 в окреме провадження були виділені матеріали за підозрою Шевцової А. В. у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 209 КК України. Виділені матеріали внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 72023000500000071; 15.09.2023 р. досудове розслідування в цьому кримінальному провадженні зупинене згідно пунктам 2, 3, ч. 1 ст. 280 КПК України, тобто у зв'язку з оголошенням у розшук підозрюваної та наявної необхідності виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва, а 28.09.2023 р. продовжено – для проведення слідчих, процесуальних дій.

Того ж дня, 28.09.2023 р., прокурор Офісу Генерального прокурора визначив підслідність кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3, 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2, ч. 3, 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 209 КК України у кримінальному провадженні № 72023000500000071 від 14.09.2023 р. за підрозділом детективів Територіального управління Бюро економічної безпеки в м. Києві, під юрисдикцією якого знаходиться місце його вчинення, а саме за адресою розташування АТ «АЙБОКС БАНК»: місто Київ, вул. Ділова 9-а, після чого старший детектив підрозділу детективів (на правах Управління) Територіального управління БЕБ у м. Києві

звернувся до слідчого судді Печерського районного суду міста Києва з клопотаннями про обрання запобіжного заходу Шевцовій А. В. та іншим двом відомим підозрюваним у вигляді тримання під вартою, а також з клопотаннями про арешти їхнього майна. В цей же день, 28.09.2023 р., старшим детективом БЕБ України винесена постанова про зупинення досудового розслідування з підстав, передбачених пунктами 2, 3 ч. 1 ст. 280 КПК України.

Ухвалою слідчого судді Печерського районного суду м. Києва Шапутько С. В. від 01.11.2023 р. у справі № 757/43288/23-к відмовлено в задоволенні клопотання старшого детектива підрозділу детективів (на правах Управління) Територіального управління БЕБ у м. Києві у кримінальному провадженні № 72023000500000071 про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно Шевцової А. В, директора ТОВ «ФК ЛЕО» та співвласника ПАТ «АЙБОКС БАНК».

Своє рішення слідчий суддя обґрунтувала тим, що органом досудового розслідування не було дотримано вимог кримінального процесуального законодавства щодо вручення повідомлення про підозру Шевцовій А. В., а також через відсутність жодних об'єктивних даних, які б підтверджували факт оголошення Шевцової А. В. у міжнародний розшук/фактичне перебування в міжнародному розшуку.

А 20.08.2024 р. ухвалою Київського апеляційного суду, апеляційне провадження за скаргою прокурора Офісу Генерального прокурора на ухвалу слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 01.11.2023 р. закрито у зв'язку з відмовою прокурора від апеляційної скарги.

Зміна підслідності

07.11.2023р. заступником Генерального прокурора винесена постанова про зміну підслідності у кримінальному провадженні, якою здійснення досудового розслідування кримінального провадження № 72023000500000071 від 14.09.2023 р. доручено детективам Територіального управління Бюро економічної безпеки у Львівській області, судовий контроль за якими, згідно принципу територіальності, здійснюють слідчі судді Личаківського районного суду міста Львова. Своє рішення про зміну підслідності, заступник Генерального прокурора обґрунтував тим, що «до теперішнього часу службові особи та співробітники ПАТ «АЙБОКС БАНК»; документи фінансово-господарської діяльності по взаємовідносинах ПАТ «АЙБОКС БАНК» з його контрагентами не вилучено та не проаналізовано; діяльність контрагентів АТ «АЙБОКС БАНК» у повному обсязі не досліджено». Далі у вказаній постанові зазначено, що з метою забезпечення ефективного, всебічного, повного та неупередженого розслідування в розумні строки, здійснення подальшого досудового розслідування кримінальних правопорушень у вказаному кримінальному провадженні необхідно доручити детективам Територіального управління Бюро економічної безпеки у Львівській області.

У той же час, відповідно до положень ст. 218 КПК України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 218 КПК). Прокурор, у разі самостійного виявлення обставин, що свідчать про необхідність визначення іншої підслідності, протягом десяти днів з дня встановлення таких обставин зобов'язаний прийняти постанову про визначення підслідності (ч. 2 ст. 218 КПК). Спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня (ч. 5 ст. 218 КПК).

Згідно ч. 5 ст. 36 КПК України Генеральний прокурор (особа, яка виконує його

обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, в тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Як вбачається з наявних у нашому розпорядженні даних, будь-яких законних підстав у заступника Генерального прокурора змінити передбачену підслідність даного провадження не було. Не наведено ним і будь-якого обґрунтування будь-якої неефективності досудового розслідування, а теза про те, що «до теперішнього часу службові особи та співробітники ПАТ «АЙБОКС БАНК»; документи фінансово-господарської діяльності по взаємовідносинах ПАТ «АЙБОКС БАНК» з його контрагентами не вилучено та не проаналізовано; діяльність контрагентів АТ «АЙБОКС БАНК» в повному обсязі не досліджено», – не є теж законною підставою для такої зміни підслідності.

Таким чином, напрошується однозначний висновок про те, що доручення здійснення досудового розслідування кримінального провадження № 72023000500000071 від 14.09.2023 р. детективам Територіального управління Бюро економічної безпеки у Львівській області може пояснюватися лише тим, що слідчі судді Личаківського районного суду м. Львова є більш лояльні до клопотань сторони обвинувачення, ніж їх колеги з Печерського районного суду м. Києва.

Щодо строків досудового розслідування

Протягом 2023 – 2024 років досудове слідство в кримінальному провадженні № 72023000500000071 неодноразово зупинялося та відновлювалося. Так, 5 листопада 2024 року слідчий суддя Личаківського районного суду м. Львова (справа № 463/10292/24, провадження № 1-кс/463/8655/24) задовольнив скаргу сторони захисту Шевцової А. В. та скасував постанови детектива підрозділу детективів (на правах самостійного Управління) Територіального управління БЕБ у Львів-

ської області від 02.05.2024 р., 14.05.2024 р., 27.08.2024 р. про зупинення досудового розслідування в кримінальному провадженні № 72023000500000071 від 14.09.2023 року. У подальшому ухвалами суддів Львівського апеляційного суду від 15 листопада 2024 року та Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 грудня 2024 року у відкритті, відповідно, апеляційного та касаційного провадження за скаргами прокурорів відмовлено.

Саме тут, вважаю, слід навести положення національного кримінально-процесуального законодавства про те, що слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК України. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими (ч. 8 ст. 223 КПК України).

Згідно ст. 113 Кримінального процесуального кодексу України, процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, в межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Слід також наголосити, що будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуватої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням цього кодексу. А відповідно до положень ст. 219 КПК України (в редакції на 15.02.2023 р.) строк досудового розслідування обчислюється з моменту

внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування в порядку, встановленому статтею 615 цього кодексу, до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Також потрібно вказати ту обставину, що строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування в порядку, встановленому статтею 615 цього кодексу, до дня повідомлення особі про підозру становить вісімнадцять місяців (!) у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Таким чином, враховуючи, що А. В. Шевцова підозру в передбаченому КПК України порядку не одержувала та не набула статусу підозрюваної в кримінальному провадженні, а з дати внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення № 72023140000000040 від 15.02.2023 р. до 13.03.2025 р. (дати надання дозволу на проведення спеціального досудового розслідування Личаківським районним судом м. Львова) пройшло більше двох років (25 місяців), то строки досудового розслідування в кримінальному провадженні № 72023000500000071 за ч. 3, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2, ч. 3, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 209 КК України щодо Шевцової А. В.

спливи 15.08.2024 р. (через 18 місяців після внесення до ЄРДР). У той же час кримінальне провадження № 72023000500000071 за ч. 3, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2, ч. 3, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 3 ст. 209 КК України щодо Шевцової А. В. детективами БЕБ України до цих пір закрито не було.

І ще раз про надання дозволу на проведення спеціального досудового розслідування

Тринадцятого березня 2025 року ухвалою слідчого судді Личаківського районного суду м. Львова (справа №463/10140/23, провадження № 1-кс/463/622/25) задоволено клопотання детектива Підрозділу детективів (на правах самостійного Управління) Територіального управління БЕБ у Львівській області про здійснення спеціального досудового розслідування в кримінальному провадженні № 72023000500000071 від 14.09.2023 та надано дозвіл на здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за № 72023000500000071 від 14.09.2023 р., стосовно Шевцової А. В., підозрюваної у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 203-2, ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 209 КК України та ще двох топ-менеджерів ПАТ «АЙБОКС БАНК».

Разом із тим, виходячи з положень пункту 18 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий суддя повинен здійснювати в порядку, передбаченому КПК України, судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. В той же час під час розгляду клопотання детектива Бюро економічної безпеки про здійс-

нення спеціального досудового розслідування у справі співвласниці ПАТ «АЙБОКС БАНК» Шевцової А. В. та ще двох працівниць цього банку, слідчий суддя проявив явну упередженість, аби не сказати більше. Так, вирішуючи клопотання сторони обвинувачення про надання дозволу на спеціальне досудове розслідування щодо Шевцової А. В., слідчий суддя жодним чином не спростував твердження сторони захисту про його безпідставність, а фактично продублював доводи сторони обвинувачення. Вказане свідчить про упередженість слідчого судді під час розгляду зазначеного клопотання (напевно в цьому й був мотив дій заступника Генерального прокурора, який, явно з порушенням правил підслідності, визначив підслідність цього кримінального провадження за слідчим підрозділом ТУ БЕБ у Львівській області).

Не сприяє змагальності судового процесу і, тим більше, дотриманню принципу верховенства права й положення п. 12 ч. 1 ст. 309 КПК України, відповідно до якого під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову в здійсненні спеціального досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, а ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування – ні.

Зазначимо також, що стороною захисту заявлявся відвід слідчому судді Личаківського районного суду м. Львова, який розглядав клопотання детектива ТУ БЕБ у Львівській області про здійснення спеціального досудового розслідування в кримінальному провадженні № 72023000500000071 від 14.09.2023 року, оскільки існували інші обставини, які викликали сумнів у йо-

го неупередженості. Так, сторона захисту наполягала на тому, що ще 05.03.2025 року певна особа в соціальній мережі Фейсбук опублікувала інформацію стосовно зазначеного вище провадження, що підтверджує, на думку захисника, її обізнаність із вказаним провадженням, можливим впливом на слідчого суддю Личаківського районного суду м. Львова. Крім того, в телеграм каналі БЕБ України 12.03.2025 р., тобто за день до розгляду слідчим суддею Личаківського районного суду м. Львова зазначеного клопотання детектива, було опубліковано всю інформацію, що стосувалася здійснення спеціального досудового розслідування стосовно його підзахисних, а також неправдива інформація стосовно адвокатів у даному провадженні, що, в свою чергу, також чинить вплив на слідчого суддю. Проте в задоволенні заяви про відвід даного слідчого судді було відмовлено.

Гадаю, тут слід також зазначити, що про вимоги уповноважених осіб Міжнародного валютного фонду до Нацбанку України в кінці 2022 року про виведення з банківського ринку ПАТ «АЙБОКС БАНК» повідомляло українське видання «Forbes» ще в 18 липня 2023 року в своїй публікації «Небезпечний талант. Альона Шевцова побудувала на банківському ринку ефективну кеш-машину і втратила майже все. Історія зльоту та падіння Айбокс Банку, яким зайнялися СБУ та БЕБ». На думку захисту, це ще раз свідчить про замовлення певних іноземних фінансових кіл на ліквідацію одного з українських приватних учасників банківського ринку.

Висновки

Враховуючи допущені стороною обвинувачення порушення вимог кримінально-процесуального законодавства під час досудового розслідування кримінального провадження стосовно співвласниці ПАТ «АЙБОКС БАНК» Шевцової А. В., а також порушення її права на справедливий і публічний розгляд кримінальної справи незалежним і безстороннім судом, напрошується сумний висновок про існування в Україні вибіркового правосуддя та не ефективний судовий контроль за досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні. Вказане потребує не лише невідкладних змін у Кримінальному процесуальному кодексі України, про що я наголошую постійно вже скільки років підряд, але й реальної зміни ставлення державної влади до українського національного бізнесу.

«Дачна революція»

Верховний Суд дозволив реєстрацію місця проживання в дачному будинку

У статті проаналізовано постанову Верховного Суду в справі № 2340/4673/18, яким підтверджено право громадян реєструвати місце проживання в садовому (дачному) будинку.

Арсен МАРИНУШКІН,
правозахисник, адвокат,
голова ГО «Незалежне антикорупційне бюро України»

Обставини справи

Чи знали ви, що відмова в реєстрації місця проживання через те, що ви мешкаєте в дачному (садовому) будинку, може бути незаконною? Верховний Суд поставив крапку у питанні, яке роками створювало проблеми для власників дач і садиб, які фактично проживають там постійно.

Розглянемо рішення ВС у вказаній справі. Позивач звернувся до Управління державної реєстрації Черкаської міської ради з проханням зареєструвати місце проживання у власному садовому будинку. Однак отримав відмову: мовляв, дачний будинок не належить до житлового фонду, а отже, не призначений для постійного проживання. Позивач не здався – і пішов до суду.

Позиція судів першої та апеляційної інстанцій і ВС

Черкаський окружний адміністративний суд задовольнив позов і визнав відмову органу реєстрації незаконною. Суд першої інстанції наголосив, що реєстрація місця проживання в садовому будинку не суперечить закону, якщо цей будинок придатний для проживання. Було застосовано положення статей 6 та 9-1 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Шостий апеляційний адміністративний суд повністю погодився з висновками суду першої інстанції. Апеляція підкреслила, що садовий будинок не входить до переліку об'єктів, виключених з житлового фонду, відповідно до чинного Житлового кодексу УРСР. А тому формальна підстава відмови, що це, нібито, «не житло», не є обґрунтованою та правомірною.

Крапку в цій історії поставив Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду (справа № 2340/4673/18), який

підтвердив законність рішень попередніх інстанцій і чітко визнав: відмова в реєстрації місця проживання в садовому (дачному) будинку є незаконною. Розглядаючи зазначену справу, КАС зазначив, що відмінність будівельних норм у частині вимог до окремих конструктивних рішень, що застосовуються під час будівництва житлових будинків у порівнянні із садовими будинками, не позбавляє останніх ознак, притаманих житлу, і не спростовує їхньої придатності для постійного проживання, за умови, що власник садового будинку з власної ініціативи пристосував його для цього, встановивши додаткове обладнання чи комунікації.

Суд врахував, що чинне законодавство не виключає можливості переведення садових будинків у статус житлових. Отже, факт будівництва садового будинку на підставі будівельних норм, що відрізняються від норм, установлених для житлових будинків, не спростовує того, що він може потім використовуватися для проживання в ньому. Суд погодився з висновками попередніх судів, що відмова відповідача зареєструвати місце проживання позивача за адресою, визначеному позивачем, не ґрунтувалася на вимогах закону.

Що варто знати власникам дачних (садових) будинків? Якщо ви фактично проживаєте в садовому будинку, маєте право зареєструвати там місце проживання. Підготуйте документи, що підтверджують придатність будинку для проживання (фото, технічна документація, акти огляду). У разі відмови – не зволікайте зі зверненням до адвоката. Затягування може ускладнити подальший захист ваших прав. Пам'ятайте: судова практика змінюється, але закон і ваша наполегливість можуть принести перемогу. Не дозволяйте чиновникам вирішувати, де ви маєте право жити. Захищайте свої права впевнено!

Забезпечення позову в господарському процесі

Східний апеляційний господарський суд опублікував аналіз судової практики застосування заходів забезпечення позову в господарському процесі у справах, розглянутих судами апеляційного округу протягом 2024 року.

Як вказується, при підготовці матеріалів аналізу використано судову практику господарських судів Донецької, Луганської, Полтавської та Харківської областей, Східного апеляційного господарського суду та Верховного Суду як із процесуальних питань, пов'язаних з рухом заяв про забезпечення позову, так і з розглядом цих заяв по суті. Особливу увагу приділено актуальним проблемам щодо:

- обґрунтованості посилання на аналогію закону в разі, якщо позивач просить залишити без розгляду подану ним раніше заяву про забезпечення позову;
- особливостей застосування пункту 2 частини 1 статті 137 ГПК України, з урахуванням положень Правил роздрібно-го ринку електричної енергії, затверджені постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 р. № 312 – у випадках, якщо заявник просить про забезпечення позову шляхом заборони вчинення дій, спрямованих на припинення електропостачання;
- порядку скасування заходів забезпечення позову;
- застосування судами зустрічного забезпечення тощо.

Східний апеляційний господарський суд

Баланс між обставинами злочину та розміром застави

Розмір застави в Україні: дотримання стандартів ЄСПЛ чи потеря під впливом резонансу?

Богдан ГЛЯДИК,
адвокат, партнер в юридичній
компанії Evidence Partners

Про проблему загалом

Застава залишається одним із наріжних каменів системи запобіжних заходів, покликаних гарантувати, що підозрюваний не ухилитиметься від правосуддя. Від її правильного застосування залежить не тільки ефективність кримінального провадження, а й дотримання фундаментального права на свободу, закріпленого Конституцією та статтею 5 Європейської конвенції з прав людини. Саме тому визначення розміру застави – завдання, що потребує виняткової обережності з метою збереження балансу між необхідністю забезпечити належну процесуальну поведінку людини та потребою дотримання її фундаментальних прав, зокрема права на свободу. Однак як тільки суспільний запит на «невідворотність покарання» перетинається з високим медійним тиском, застава втрачає свій процесуальний сенс і перетворюється на приховану форму репресії.

Кримінальний процесуальний кодекс прописує чітку матрицю оцінки: суд бере до уваги обставини кримінального правопорушення, майновий та сімейний стан особи, а також ризики, перелічені у статті 177 Кримінального процесуального кодексу. Примітно, що чинний КПК взагалі не виокремлює тяжкість злочину як самостійний критерій для визначення розміру застави; вона може лише опосередковано враховуватися в межах аналізу загальних «обставин кримінального правопорушення» (ч. 4 ст. 182 КПК).

Проте в практиці, наприклад, Вищого антикорупційного суду, саме звернення до «тяжкого» чи «особливо тяжкого» злочину часто служить стартовим майданчиком для виходу за межі, встановлені статтею 182 КПК. Більше того, нерідко сама лише тяжкість інкримінованого діяння, безвідносно до конкретних доказів, використовується і для штучного обґрунтування наявності

процесуальних ризиків, зокрема ризику переховування, що також спотворює мету та підстави застосування запобіжного заходу. За корупційними епізодами з великим інформаційним резонансом суди оперують штампом «особлива суспільна небезпека» й піднімають планку застави на десятки мільйонів гривень. Коли ж ідеться про провадження, що не перебуває під прожектором ЗМІ, навіть кваліфікація за особливо тяжкою статтею може завершитися порівняно скромною сумою.

Диспропорційність як реальність практики

Диспропорційність особливо яскраво проявилася в двох ухвалах того самого суду. За підозрою в легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом (тяжкий злочин), підозрюваному встановлено п'ятнадцяти-мільйонну заставу; натомість за підозрою в заволодінні майном шляхом зловживання службовим становищем в особливо великих розмірах (особливо тяжкий злочин), суд обмежився двома мільйонами. Формально другий злочин тяжчий, однак саме в першому випадку застава виявилася кратно вищою. Така різниця не пояснюється доведеними ризиками переховування і не відповідає принципу рівності перед законом.

Статистичний зріз за лютий 2025 року судової практики підсилює контраст: середня застава в справах про тяжкі злочини – близько 6,4 млн гривень, тоді як щодо особливо тяжких – лише 4,8 мільйона. Це демонструє, що тяжкість злочину на практиці не використовується для забезпечення логічної пропорційності

(де більш небезпечне діяння могло б обґрунтувати вищу межу застави за інших рівних умов), а слугує, радше, ситуативним аргументом для виправдання бажаної суми.

Позиція ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що застава – це процесуальна, а не каральна міра. У справах «Істоміна проти України» та «Gafa v. Malta» суд підкреслив: розмір має бути доступним для конкретної особи; якщо сума завідомо невідомна, це дорівнює непрямої відмові в звільненні. Виняток, підтверджений рішенням «Mangouras v. Spain», можливий лише за по-справжньому екстраординарних обставин, коли, наприклад, завдані збитки становлять загрозу публічному інтересу надзвичайних масштабів. Українська судова практика натомість часто переносить логіку «екстраординарності» на буденні білокомірцеві корупційні провадження, не аналізуючи водночас майновий стан підозрюваного та альтернативні запобіжні заходи, передбачені статтею 194 КПК.

Надмірна застава має й побічний, але вагомий ефект: вона спонукає підозрюваних укладати угоди про визнання винуватості чи відмовлятися від активної позиції захисту, аби скоротити фактичне перебування під вартою. Це деформує змагальність і штучно зменшує частку виправдувальних вироків, що, в свою чергу, негативно впливає на якість доказової ба-

зи в цілому. Застава, покликана забезпечити явку, фактично змінює баланс сил у процесі.

У межах чинного законодавства суд має право виходити за верхню межу застави тільки у «виключних випадках». Однак у практичних ухвалах нерідко бракує конкретизації, що саме робить справу «виключною» і як обрана сума співвідноситься з ризиками, платоспроможністю й іншими можливими запобіжними заходами. Натомість лунає посилення на «суспільний резонанс» або «значні збитки», які самі по собі не підтверджують необхідність перевищувати визначені межі. Такий підхід щодо збитків, до того ж, суперечить засаді презумпції невинуватості, оскільки фактично покладає на підозрюваного значний фінансовий тягар ще до визнання його вини судом. Такі ухвали не відповідають тому рівню «особливої ретельності», якого вимагає ЄСПЛ, і створюють підґрунтя для подальших успішних скарг до Страсбурга.

Необхідність єдиних методичних орієнтирів

Корекцію ситуації варто почати з вирошення єдиних методичних орієнтирів. Необхідно сформулювати індикативні діапазони для кожної категорії злочинів, а також перелік обставин, що об'єктивно виправдовують відступ від встановлених розмірів. Тяжкість злочину може залишатися базовим, але не самодостатнім орієнтиром й обов'язково повинна співвідноситися з доведеними ризиками переховування, впливу на свідків або повторного правопорушення. Гнучка прив'язка до реального майнового стану й можливості сплатити суму зробила б заставу справді альтернативою триманню під вартою, а не його завуальованим безальтернативним триманням під вартою.

До появи подібних стандартів українська практика й надалі коливатиметься між символічними та астрономічними величинами, залежно не від кримінально-процесуальних факторів, а від інформаційного контексту та суб'єктивних судових уявлень. Лише чітко мотивована, пропорційна та доступна для особи застава реалізує свою істинну мету – гарантію належної процесуальної поведінки й водночас додержання права на свободу. Повернення до такого балансу не лише зменшить кількість скарг до ЄСПЛ, а й укріпить довіру суспільства до правосуддя, демонструючи, що фінансова вимога спирається на право, а не на резонанс чи популізм.

Зворотна сила закону

Чому справи окремих страховиків – сигнал для всього регульованого бізнесу?

Світлана ГЛУЩЕНКО,

адвокатка, радниця VB Partners,
докторка юридичних наук, экс-заступниця
міністра юстиції

У чому суть проблеми?

Як відомо, з початку 2024 року страхові компанії працюють у нових регуляторних умовах. Закон «Про страхування» розширив повноваження Національного банку, зокрема дозволив йому не лише відкликати ліцензії, а й звертатися до суду з позовом про ліквідацію страховика. Ці новації логічні в рамках посилення вимог до фінансової стійкості та прозорості. Проте їх застосування на стику старих і нових норм уже створює правову колізію, яка заслуговує на увагу ширшого кола бізнесу – не лише страхового. Уточнимо це раз, НБУ отримав право подавати позови про примусову ліквідацію страховиків з 1 січня 2024 року. Водночас є випадки, коли підстави для анулювання ліцензій виникли ще до набрання чинності новим законом, а відповідні рішення прийняті вже в 2024 році. За логікою регулятора, ліквідація є не заходом впливу, а процедурним наслідком відкликання ліцензії. Тому момент вчинення порушення не має значення.

А от із точки зору загальних правових принципів – має. Адже відповідальність компанії повинна визначатися на підставі тих норм, які діяли на момент порушення. Це – загальний постулат притягнення до відповідальності в силу як Конституції, так і перехідних положень нового закону про фінансові послуги. До 2024 року чинне законодавство не передбачало, що анулювання ліцензії автоматично тягне ліквідацію компанії. Ані акціонери, ані керівництво не втрачали контроль над бізнесом, навіть залишаючись без ліцензії. Тільки новий закон вперше пов'язав ці дві дії – відкликання ліцензії та ліквідацію бізнесу – у прямий причинно-наслідковий зв'язок.

Чому це має значення?

Приклад: страховик допустив порушення 1 серпня 2023 року. У НБУ є 6 місяців на ухвалення рішення про відкликання

ліцензії, тобто до 2 лютого 2024 року. Якщо рішення ухвалене до кінця 2023-го – ліквідація не застосовується. Якщо вже у 2024-му – подається позов. Тобто фактичні обставини щодо цього страховика не змінюються. Проте лише від дати ухвалення рішення залежить, чи втрачає компанія юридичний статус. Це, без перебільшення, створює важливий правовий прецедент.

Судова практика: поки без єдності

Станом на сьогодні позиції Верховного Суду щодо таких справ немає. Суду першої інстанції переважно відмовляють у задоволенні позовів, спираючись на принцип незворотності дії норм у часі. Апеляційні суди іноді скасовують ці рішення, виходячи з формальної логіки: якщо рішення про відкликання ухвалене в 2024 році, то діє вже новий закон. Зі своєї практики наша команда вже захистила інтереси акціонерів столичної страхової компанії в двох судових інстанціях. Остаточне слово за Верховним Судом. Його висновок стане орієнтиром не лише для страхового, а й для інших регульованих ринків.

Чому це варто знати бізнесу?

Ідеться не лише про страхові компанії. Подібна логіка може бути застосована в будь-якій сфері, де існує ліцензування або регуляторний нагляд: банківській, фінансовій, інвестиційній, енергетичній. Якщо нові правила почнуть застосовувати до порушень, що відбулися раніше, – це створює правову невизначеність і ще більше шкодить інвестиційній привабливості країни в уже існуючому кризовому стані.

Як на мій погляд, правила відповідальності мають бути зрозумілими та передбачуваними. Бізнес повинен знати, за що та в який спосіб його можуть притягнути до відповідальності та, врешті, примусово ліквідувати. І тому ці, нехай і поодинокі кейси, заслуговують на увагу сьогодні, аби не перетворитися на загальну практику завтра.

Виплати родинам загиблих добровольців

Родичі загиблих добровольців нарешті зможуть отримати виплати: Президент підписав відповідний закон.

Володимир Зеленський підписав закон щодо виплати 15 мільйонів гривень родичам добровольців, які загинули під час захисту України. Про це йдеться в картці законопроекту № 12234. Раніше законодавство передбачало для цивільних, які загинули під час участі в обороні держави, одноразову допомогу в розмірі 1 860 750 гривень, тоді як для військовослужбовців така виплата не могла бути меншою за 15 мільйонів гривень. Міністерство у справах ветеранів України ініціювало однаковий підхід для всіх – і військових, і цивільних, які брали участь у відсічі російської агресії та загинули. У відомстві зазначали, що для тих родин, яким уже була виплачена допомога в менших обсягах,

держава здійснить доплату з урахуванням уже отриманої суми.

Законом також визначено офіційну підставу для надання родинам загиблих добровольців статусу членів сім'ї Захисника чи Захисниці України. Нею стане спеціальна довідка про безпосередню участь у заходах оборони, яку видаватиме командир відповідного підрозділу Сил безпеки і оборони.

Чи оподатковується допомога по вагітності та пологах для ФОП?

Дохід у вигляді суми допомоги по вагітності та пологах, що виплачується фізичній особі-підприємцю, не оподатковується податком на доходи фізичних осіб та військовим збором.

Головне управління ДПС у Херсонській області, Автономній Республіці Крим та м. Севастополь інформує щодо оподаткування суми допомоги по вагітності та пологах, що виплачена ФОП Пенсійним фондом України. Право на страхові виплати за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності мають застраховані особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їхніх сімей, які проживають в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана ВРУ. Це право виникає з настанням страхового випадку в період роботи (включаючи час випробування та день звільнення), зайняття підприємницькою та іншою діяльністю, якщо інше не передбачено законом (ст. 12 Закону України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» зі змінами та доповненнями).

Статтю 13 зазначеного Закону встановлено види страхових виплат за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, зокрема за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності надається такий вид страхових виплат, як допомога по вагітності та пологах. Уповноваженим органом управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тим-

часовою втратою працездатності та від нещасного випадку є Пенсійний фонд України.

Порядок оподаткування доходів фізичних осіб податком на доходи фізичних осіб регламентується розд. IV Податкового кодексу, відповідно до пп. 165.1.1 якого не включаються до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку, зокрема, сума допомоги по вагітності та пологах, сума страхових виплат, які отримує платник податку з фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування згідно із законом.

Також звільняються від оподаткування військовим збором доходи, що згідно з розд. IV ПКУ не включаються до загального оподатковуваного доходу фізичних осіб (не підлягають оподаткуванню, оподатковуються за нульовою ставкою), крім доходів, зазначених у пп. 165.1.36 ПКУ, підпунктах 3 і 4 п. 170.13-1 ПКУ та п. 14 підрозд. 1 розд. XX «Перехідні положення» цього кодексу. Таким чином, дохід у вигляді суми допомоги по вагітності та пологах, що виплачується фізичній особі-підприємцю Пенсійним фондом України, не оподатковується податком на доходи фізичних осіб та військовим збором.

Підготувала Дар'я КАРДАСЕВИЧ,
спеціально для ЮВУ

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

- ▶ **Віктор КОВАЛЬСЬКИЙ**,
шеф-редактор газети
«Юридичний вісник України»;
- ▶ **Олексій БАГАНЕЦЬ**,
державний радник юстиції
2 класу, заслужений
юрист України;
- ▶ **Сергій ДЕМСЬКИЙ**,
заступник головного редактора
газети «Голос України»;
- ▶ **Святослав ПІСКУН**,
голова Союзу юристів України;
- ▶ **Олег ЗАЙЧУК**,
академік НАПрНУ;
- ▶ **Олександр КОПИЛЕНКО**,
академік НАН України;
- ▶ **Олена ОРЛЮК**,
директорка Українського
національного офісу
інтелектуальної
власності та інновацій;
- ▶ **Микола ОНИЦЬУК**,
ректор Національної школи суддів
України, доктор юридичних наук;
- ▶ **Олександр ПЕТРИШИН**,
суддя Конституційного
Суду України;
- ▶ **Євген СТРЕЛЬЦОВ**,
доктор юридичних наук,
доктор теології, член-
кореспондент НАПрНУ;
- ▶ **Ангела СТРИЖЕВСЬКА**,
завідувачка кафедри
Інституту права КНУ
імені Тараса Шевченка,
кандидатка юридичних наук;

«ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК УКРАЇНИ»

загальнонаціональний
правовий тижневик

Редакція газети –
колективний асоційований
член Союзу юристів України

Виходить з квітня 1995 року

- ▶ **Засновник –**
ТОВ «Юрінком Інтер»
- ▶ **Головний редактор**
Федір ІЛЛЮК
- ▶ **Відповідальний секретар**
Олена ДОЦЕНКО
(uvu_golovred@ukr.net)
- ▶ **Редактор відділу
правових новин**
Максим БОНДАР
- ▶ **Юридичні оглядачі**
Юрій КОТНЮК
Сергій ТЕНЬКОВ
- ▶ **Літературний редактор**
Дар'я КАРДАСЕВИЧ
- ▶ **Комп'ютерна верстка**
Дар'я КОСТЮКОВА

ПЕРЕДПЛАТА 2025 РОКУ

Шановні передплатники!

Видавнича організація «Юрінком Прес» має для Вас приємне повідомлення. Кожному передплатнику на річну передплату газети «Юридичний вісник України» (передплатний індекс 21615), видання «Бюлетень законодавства і юридичної практики України» (передплатний індекс 74052), журналів «Юридична Україна» (передплатний індекс 01757) та «Часопис українського судочинства» (передплатний індекс 76351), або який здійснить річну передплату на комплект юриста «Елітний» (передплатний індекс 08440), ми даруємо «Щоденник-довідник правника 2025».

Якщо Ви передплатите одне з указаних видань, Вам слід надіслати на е-адресу видавництва (info@yurincompress.com) копію квитанції про річну передплату.

Поспішайте, кількість подарунків обмежена.

Бережіть себе, шановні передплатники, ми завжди з Вами.

Видавнича організація «Юрінком Прес»

ПЕРЕДПЛАТА 2025-Й РІК

Видавництво «Юрінком Прес» нагадує, що триває передплатна кампанія на 2025-й рік на всі видання. Передплата здійснюється в усіх відділеннях Укрпошти в Україні, а також безпосередньо у видавництві або онлайн на сайті yurincompress.com

Найменування (мовою оригіналу)	Періодичність	Мін. період передплати	Вартість		
			1 місяць	II півріччя	річна
21615 Юридичний вісник України (річна передплата)	1 раз на тижд.	1 міс.			2 760 ⁰⁰
33787 Юридичний вісник України	1 раз на тижд.	1 міс.	280 ⁰⁰	1 680 ⁰⁰	3 360 ⁰⁰
74052 Бюлетень законодавства і юридичної практики України	1 раз на міс.	1 міс.	399 ⁰⁰	2 394 ⁰⁰	4 788 ⁰⁰
01757 Юридична Україна	1 раз на міс.	1 міс.	221 ⁰⁰	1 326 ⁰⁰	2 653 ⁰⁰
08440 Комплект юриста «Елітний»: Юридичний вісник України + Бюлетень законодавства і юридичної практики України + Юридична Україна	1 раз на міс. (газ. – 1 раз на тижд., журн. – 1 раз на міс.)	1 міс.	880 ⁰⁰	5 280 ⁰⁰	10 560 ⁰⁰
22404 Комплект юриста «Загальний»: Юридичний вісник України + Бюлетень законодавства і юридичної практики України	1 раз на міс. (газ. – 1 раз на тижд., журн. – 1 раз на міс.)	1 міс.	659 ⁰⁰	3 594 ⁰⁰	7 908 ⁰⁰
Електронні видання					
86342 Юридичний вісник України (електронний варіант – річна передплата)	1 раз на тижд.	1 міс.	120 ⁰⁰	720 ⁰⁰	1 440 ⁰⁰
76352 Юридична Україна (електронний варіант)	1 раз на міс.	1 міс.	144 ⁰⁰	864 ⁰⁰	1 728 ⁰⁰
76589 Юридичний вісник України (електронний варіант – річна передплата)					1 152 ⁰⁰
76351 Часопис українського судочинства (електронний варіант)	1 раз на 2 міс.	2 міс.	180 ⁰⁰	540 ⁰⁰	1 080 ⁰⁰
76612 Комплект «Українське судочинство»: Юридичний вісник України + Часопис українського судочинства (електронний варіант)	1 раз на міс. (газ. – 1 раз на тижд., журн. – 1 раз на 2 міс.)	2 міс.	300 ⁰⁰	1 260 ⁰⁰	2 520 ⁰⁰

Шановні передплатники!

Пропонуємо оформити річну передплату на наші періодичні видання: «Бюлетень законодавства і юридичної практики України» – передплатний індекс **74052**, або комплекти юриста «Загальний» – **22404** та «Елітний» – **08440**. Ми ж, у свою чергу, презентуємо передплатникам щоденник-довідник юриста на 2025 рік. **З приводу передплати звертайтеся за тел: 066-003-21-64 yurincom.print@gmail.com**

ЮРИНКОМ ПРЕС

☎ 066-003-21-64
📍 04209, Київ-209,
вул. Героїв Дніпра, 316
✉ www.yurincompress.com
yurincom.print@gmail.com
golovred@yurincom.kyiv.ua

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій
За точність викладених фактів відповідає автор (рекламодавець)

Редакція зберігає за собою право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви
Прохання до авторів: додавати до надісланих матеріалів особисте фото
Редакція веде листування з читачами тільки на сторінках газети
Номер набрано і зверстано у комп'ютерному центрі видавничої організації «Юрінком Прес»
Передрук матеріалів виключно з посиланням на «ЮВ»

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 7992 від 15.11.23 року

- Ідентифікатор медіа R30-02607
- Передплата в усіх відділеннях зв'язку
- Передплатний індекс 21615
- Загальний місячний наклад – 20 000
- Друк: ТОВ «Про Формат» м. Київ, вул. Кирилівська, 86
- Замовлення №
- Підписано до друку 21.05.2025 р.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

ISSN 1992-9277

4 1820283 1070042

**Судова реформа:
«жива» чи «напівмертва»?**
*Міжнародних експертів «згортають»:
чи дозволить влада судам повернутися
в часи Януковича?*

ВСЕ ПРО ЗАКОНИ - В ОДНІ ГАЗЕТІ!
Юридичний Вісник України
Загальнонаціональна правова газета
www.yvu.com.ua

► № 10 (1543)

16–31 травня 2025 року

СТОП. 3

**Спецтрибунал для путіна:
перші кроки зроблено...**

**МІЖНАРОДНА КОРУПЦІЯ ДЖО БАЙДЕНА ТА МОЯ БОРОТЬБА
ЯК ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ**

*Віктор Шокін. Міжнародна корупція Джо Байдена та моя боротьба
як Генерального прокурора незалежної України.*

Київ: Юрінком Прес, 2025. 260 с.

ISBN 978-617-8498-05-4

Це біографічна книга, написана Генеральним прокурором України Віктором Шокіним (2015-2016 рр.) про службовий шлях, складну слідчу роботу, життєві ризики і небезпеки та про пошук справедливості. Значна частина книги присвячена історії міжнародної корупції Віце-президента США Джозефа Байдена в 2014-2016 рр., яку розслідував автор. На його думку, злочини та правопорушення високопосадовця США на території України передусім пов'язані з діяльністю його сина Гантера на посаді Ради директорів української компанії «Бурісма». Автор відкриває завісу над політичною та особистою складовими взаємин українського Президента та його найближчих соратників й віце-президента США періоду 2015-2016 рр.

Книга наповнена державними та офіційними документами, листами посадовців вищого рівня, судовими позовами та рішеннями судів, які доводять позицію автора книги.

Переважна більшість документів публікуються вперше.

Приймаються замовлення.
E-mail: info@yurincompress.com
Тел.: +38 (066) 003-21-65

МІЙ ПОГЛЯД НА ПРАВО

П. П. Пацурківський Мій погляд на право: збірник наукових праць.

Юрінком Прес, 2024. 280 с.

ISBN 978-617-8498-01-6

Книга є зібранням жанрово неоднорідних наукових досліджень автором невловимого феномену природи права. До неї увійшли його конкурсні роботи, статті в наукових фахових виданнях України з юридичних наук, матеріали та тези міжнародних наукових конференцій, публіцистичні розвідки в тижневику «Юридичний вісник України». Видання розраховане передусім на студентів, аспірантів, інших молодих правників, на кого історія вже поклала відповідальність за прийдешнє України, а також на осіб, для яких дослідження феномену права стало професією.

Приймаються замовлення.
E-mail: info@yurincompress.com
Тел.: +38 (066) 003-21-65

«ЮРІНКОМ ПРЕС» ТА «ЮРІНКОМ ІНТЕР» ПРОПОНУЮТЬ:

ПОДРУЖЖЯ НА МІЛЬЙОН, АБО 3 КРОКИ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ЩАСЛИВОЇ СІМ'І

Юлія Сагайдак. **Подружжя на мільйон або 3 кроки для створення щасливої сім'ї.**

Київ: Юрінком Прес, 2025. 128 с.

ISBN 978-617-8498-04-5

Це книга про проблеми сім'ї, про гармонізацію сімейних стосунків, збереження подружнього вогника та підтримки здорових партнерських відносин. Така книга завжди є актуальною і потрібною. В ній, на основі професійних практик, за використання досліджень психологічної науки і практики, надається можливість переосмислити феномен сексуальності та традиційних ролей чоловіка та жінки в суспільстві, в особистих сімейних відносинах. Автор досліджує ступінь агресивності партнерів, їх вміння вирішувати конфлікти, знаходити психологічну сумісність та рольові очікування разом із ціннісними орієнтирами, які безумовно впливають на рівень задоволеності сімейними відносинами. Книга стане у нагоді широкому колу читачів, які цікавляться сімейними відносинами, бажають зберегти родинні стосунки, покращити свій соціальний статус.

Приймаються замовлення.
E-mail: info@yurincompress.com
Тел.: +38 (066) 003-21-65

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Б. М. Шамрай. **Конституційні гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні:** монографія.

Київ: Юрінком Інтер, 2025. 256 с.

ISBN 978-966-667-871-6

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України наукове дослідження гарантій прав та свобод такої категорії осіб, як військовослужбовці Збройних Сил України й інших військових формувань, на основі аналізу конституційного права та законодавства набуло особливого значення. Перспективам удосконалення національного законодавства, яке регулює гарантії прав та свобод військовослужбовців, саме в цей час має бути приділена увага науковців та практиків. Розуміння теоретико-методологічної основи, сутності й класифікації гарантій прав та свобод військовослужбовців через розкриття загальносоціальних і правових (юридичних) гарантій прав та свобод військовослужбовців, механізму їх реалізації в Україні й зарубіжних країнах світу, є запорукою національної стабільності України.

Видання стане в нагоді, перш за все, офіцерам, які здійснюють соціально-правову роботу в Збройних Силах України, курсантам, які опановують знання у визначеній сфері, соціальним працівникам, військовим, які проходять службу або звільнилися, членам їхніх родин, а також фахівцям органів, що надають соціальну допомогу, волонтерам і всім, хто цікавиться правом, соціальною роботою, соціологією, психологією та військовими науками.

Приймаються замовлення.
E-mail: sales@yurincom.kiev.ua
Тел.: +38 (095) 491-34-91

ЗМІСТ

КЛЮЧОВІ РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЗА 2025 РІК

Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем настає і тоді, коли особа діяла в інтересах третьої особи без повідомлення такої особи про зміст і характер своїх дій	2
Кримінальний процесуальний закон не містить заборони про зміну цивільного позову в ході судового розгляду.....	3
Шкода, завдана недбалими діями приватного нотаріуса при здійсненні посвідчення договору купівлі-продажу квартири, відшкодовується ним у повному обсязі.....	3
Самі по собі процесуальні рішення, прийняті під час досудового розслідування, не є доказами та не можуть оцінюватися з погляду допустимості	4
Те, що сторона кримінального процесу не зазначила у своїй апеляційній скарзі певних доводів чи зазначила їх так, що з тексту вбачається їх безпідставність, не є підставою для повернення скарги	4
Для вирішення питання про закриття кримінального провадження через закінчення строку досудового розслідування слід брати до уваги дату початку розслідування, а не дату скоєння злочинів.....	5
Показання свідка, надані в судовому засіданні до заміни складу суду, можуть бути використані як докази при новому розгляді справи за неможливості повторного допиту свідка.....	6
Слідчий може отримувати документи зі зразками підпису для проведення почеркознавчої експертизи без ухвали слідчого судді, якщо їх надано добровільно	6
Мобілізація захисника не є підставою для зупинення судового провадження	7
Воєнний стан є вагомою причиною, щоб визнати необхідність виконання військового обов'язку усіма громадянами України, в тому числі й Свідками Єгови	7

НАЙВАЖЛИВІШІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЗА ДВА ТИЖНІ

Е-документи про освіту зрівняли з паперовими.....	8
Ризики для здоров'я населення узагальнюватимуть на платформі громадського здоров'я	9
Педагогічні працівники проходили тест Цифрограм	9
Новий порядок списання матеріальних цінностей держрезервів для подальшої переробки чи знищення	10
Сучасний освітній простір можна створити у закладі спеціалізованої освіти.....	11
Оформлення документів іноземцям для проходження військової служби та їх страхування оплатять бюджетним коштом.....	11
Відомчу реєстрацію великотоннажних і технологічних автомобілів здійснюватиме МВС	11
Злочини проти нацбезпеки відтепер – «кримінальні правопорушення»	11
Особи, позбавлені свободи внаслідок збройної агресії, можуть отримати е-довідки для оформлення паспорта	12
Військова служба дезертирів не призупиняється	12
Нові правила звітності аптек за договорами про реімбурсацію.....	12
20 днів на затвердження єдиного акта списання військового майна	13
Виплата грошового забезпечення відрадженим до військових адміністрацій	14
Запроваджено доступ до банку даних з проблем інвалідності через е-кабінет	14
Скасування актового запису про смерть як підстава позбавлення статусу члена сім'ї загиблого захисника	15
За несвоєчасне подання інформації про вміст рідкого біопалива штрафуватиме Держенергоефективності	15
Конвенція РЄ про штучний інтелект не діятиме на окупованих територіях.....	15
Агломерація – нова форма співробітництва громад	15
Статус дитини постраждалої внаслідок воєнних дій надаватиметься за місцем звернення	15
Як встановити, що релігійна організація пропагує ідеологію «русского міра»	16
Нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей передано сільським і селищним радам.....	16

Ключові рішення Верховного Суду за 2025 рік

Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем настає і тоді, коли особа діяла в інтересах третьої особи без повідомлення такої особи про зміст і характер своїх дій

10 лютого 2025 р. Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 757/11969/18-к частково задовольнила касаційні скарги сторони захисту у справі про зловживання владою або службовим становищем.

Вироком Вищого антикорупційного суду визнано невинуватими голову Тарифної комісії АТ «Укрзалізниця», його заступника та члена цієї комісії у пред'явленому обвинуваченні за ч. 2 ст. 28 – ч. 2 ст. 364 КК та виправдано.

Вироком Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду скасовано вирок місцевого суду та ухвалено новий, яким визнано винуватими та засуджено голову тарифної комісії за ч. 2 ст. 364 КК, інших двох посадовців – за ч. 5 ст. 27 – ч. 2 ст. 364 КК.

Апеляційний суд дійшов висновку, що фігуранти в інтересах третіх осіб з метою незаконного збагачення цих юридичних осіб створили умови, поставили на обговорення питання про застосування пільг, ініціювали прийняття рішення про розрахунок плати за фактично виконані обсяги перевезень вантажів із застосуванням пільгових коефіцієнтів та тарифних ставок за фактичного невиконання зазначеними підприємствами гарантованих обсягів транзитних перевезень та, відповідно, надали цьому рішенням обов'язкового характеру у вигляді підготовки, підписання наказу, забезпечення виконання цього наказу від імені державної установи, що завдало тяжких наслідків охоронюваним законом правам, свободам та інтересам АТ «Укрзалізниця» у вигляді збитків на суму 69 231 464,07 грн.

Розглянувши касаційні скарги сторони захисту, Об'єднана палата вказала, що головним для складу злочину, передбаченого ст. 364 КК, є усвідомлене вчинення зловживання владою або службовим становищем. Якщо суб'єкт цього злочину вчинює певні діяння всупереч інтересам служби, і внаслідок цього інша фізична або юридична особа безпідставно незаконно отримує нематеріальні або матеріальні блага, то це є достатньою підставою для інкримінування особі складу злочину, передбаченого ст. 364 КК, якщо у вчиненому наявні всі інші ознаки цього складу.

Колегія суддів констатувала, що вчинення зловживання службовою особою, яке призвело до отримання неправомірної вигоди третіми особами, передбачає:

1) обов'язкове встановлення факту усвідомленого використання влади або службового становища всупереч інтересам служби службовою особою;

2) усвідомлення факту отримання внаслідок такого зловживання неправомірної вигоди самим суб'єктом або третьою особою (третіми особами);

3) можливість кримінально-правової кваліфікації вчиненого за ст. 364 КК й у разі відсутності попередніх домовленостей між тим, хто вчинює зловживання із вигодонабувачем.

Фактично одержання неправомірної вигоди може бути очікуваним для третьої особи, яка знає, що суб'єкт, який зловживає владою або службовим становищем, діє з метою одержання нею неправомірної вигоди, а може бути й неочікуваним для такої третьої особи, наприклад, «неправомірна вигода – подарунок».

Об'єкт відповідного кримінально караного діяння страждає незалежно від зв'язків між службовою особою, яка є суб'єктом злочину, передбаченого ст. 364 КК, та вигодонабувачем. Фактично саме форма вини, тобто вчинення зловживання із прямим умислом, та усвідомлення саме суб'єктом факту одержання ним самим або третьою особою неправомірної вигоди є визначальними для встановлення базових ознак складу аналізованого злочину.

Усвідомлення вчинюваних діянь суб'єктом, як і усвідомлення факту потенційного отримання неправомірної вигоди внаслідок його дій, зазвичай притаманне для так званих вигодонабувачів неправомірної вигоди, однак все ж не є обов'язковим.

Службова особа повинна розуміти, що невчинення нею певних дій або ж навпаки їх вчинення призведе до отримання неправомірної вигоди нею самою або третьою особою.

Стаття 19 Конвенції ООН проти корупції констатує, що на відміну від одержання неправомірної вигоди або зловживання впливом, які вимагають доведення взаємодії між двома або більше особами, зловживання владою або службовим становищем зосереджується виключно на діях та намірах службової особи, яка ймовірно вчинила правопорушення. Таким чином, ст. 19 Конвенції вимагає лише доведення того, що службова особа вчинила злочинні дії без необхідності встановлювати поведінку інших осіб, які могли, наприклад, пропонувати гроші в обмін на послуги.

Виходячи із викладеного, Об'єднана палата констатувала, що факт наявності або відсутності певних домовленостей чи контактних зв'язків службової особи з іншою фізичною чи юридичною особою, яка отримала неправомірну вигоду, не має кримінально – правового значення для кваліфікації дій службової особи за відповідною частиною ст. 364 КК.

Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем за ст. 364 КК настає і у тому разі, якщо службова особа діяла в інтересах третьої особи без доведення до відома такої особи відомостей про зміст і характер своїх дій.

Отже, Об'єднана палата вироком Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду скасувала і призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Рішення в ЄДРСР –
reyestr.court.gov.ua/Review/125228095

Кримінальний процесуальний закон не містить заборони про зміну цивільного позову в ході судового розгляду

11 лютого 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 524/2878/21 задовольнив частково касаційну скаргу представника потерпілого, який посилався на неправильне вирішення судами заявленого цивільного позову зі зміненними вимогами.

Вироком районного суду, залишеним без змін апеляційним судом, особу засуджено за ч. 1 ст. 122 КК України. Заяву потерпілого про збільшення позовних вимог про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної злочинцем, суд залишив без розгляду.

У касаційній скарзі представник потерпілого заперечував правильність вирішення цивільного позову зі зміненними позовними вимогами, які були зумовлені продовженням лікування потерпілого, оскільки судом першої інстанції безпідставно залишено без розгляду його заяву про збільшення позовних вимог.

Верховний Суд вказав, що суд першої інстанції проігнорував вимоги ст. 129 КПК України, згідно з якою суд, ухвалюючи обвинувальний вирок, задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. Залишення цивільного позову без розгляду можливе лише у випадках виправдання обвинуваченого (ч. 3 ст. 129 КПК України) або неприбуття в судові засідання цивільного позивача (ч. 1 ст. 326 КПК України).

Під час касаційного перегляду колегія суддів установила, що потерпілий звернувся з цивільним позовом та заявою про збільшення позовних вимог щодо суми відшкодування заподіяної йому як матеріальної, так і моральної шкоди до початку судового розгляду, що узгоджується з положеннями ст. 128 КПК України відповідно до яких особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до обвинуваченого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, який у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами КПК.

Водночас колегія суддів акцентувала на тому, що у кримінальному процесуальному законодавстві відсутні застереження стосовно внесення змін до цивільного позову в ході судового розгляду, у тому числі й щодо збільшення позовних вимог, що підтверджується усталеною практикою Касаційного кримінального суду Верховного Суду.

Успереч наведеним нормативним вимогам, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, розглянув заявлений потерпілим цивільний позов без урахування поданої заяви про збільшення позовних вимог і, як результат, залишив цю заяву без розгляду.

У свою чергу суд апеляційної інстанції, спростовуючи доводи представника потерпілого щодо неправильного вирішення цивільного позову зі зміненними позовними вимогами, не звернув уваги на те, що розмір заявленого позову в частині відшкодування матеріальної та моральної шкоди був збільшений шляхом подання відповідної заяви, яку місцевий суд не розглянув, чим допустив порушення закону, а суд апеляційної інстанції це порушення не усунув. Тож апеляційний суд дійшов передчасного висновку про правильність вирішення судом першої інстанції цивільного позову зі зміненними позовними вимогами, при цьому переконливих мотивів свого рішення не навів.

Тому Верховний Суд вирок районного суду та ухвалу апеляційного суду в частині вирішення цивільного позову зі зміненними позовними вимогами потерпілого про відшкодування моральної та матеріальної шкоди скасував і призначив новий розгляд провадження в цій частині в порядку цивільного судочинства в суді першої інстанції.

Рішення в ЄДРСР –
reyestr.court.gov.ua/Review/125162527

Шкода, завдана недбалими діями приватного нотаріуса при здійсненні посвідчення договору купівлі-продажу квартири, відшкодовується ним у повному обсязі

13 лютого 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 643/3313/21 задовольнив касаційну скаргу представника потерпілої, якій було відмовлено у задоволенні цивільного позову.

Вироком районного суду, залишеною без змін апеляційним судом, приватного нотаріуса засуджено за ч. 2 ст. 367 КК. Ухвалено відмовити потерпілій у задоволенні цивільного позову про відшкодування майнової шкоди.

У касаційній скарзі представник потерпілої зазначав про помилковість посилання суду на положення ч. 2 ст. 27 Закону України «Про нотаріат» під час вирішення цивільного позову потерпілої та тверджень про те, що під час посвідчення договору купівлі-продажу нотаріусу було надано підроблені документи. Наполягав, що відповідно до встановлених судами обставин потерпілій заподіяно шкоду саме у зв'язку з недбалими діями приватного нотаріуса, яка здійснила запит до Реєстру прав на нерухоме майно та їх обтяжень лише за реєстраційним номером об'єкта нерухомого майна, внаслідок чого не було отримано даних щодо наявності зареєстрованого рішення суду про арешт на квартиру, а не через подання будь-яких підроблених документів.

Верховний Суд вказав, що відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про нотаріат» шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Водночас, згідно з ч. 2 ст. 27 Закону України «Про нотаріат» нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії: подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії; подала недійсні та/або підроблені документи; не заявила про відсутність чи наявності осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа.

Суд першої інстанції дійшов висновку, що за встановлених фактичних обставин дії нотаріуса кваліфіковані за ч. 2 ст. 367 КК, як службова недбалість, тобто неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що спричинило тяжкі наслідки.

Саме недбалі дії нотаріуса (перевірка об'єкта нерухомого майна не за всіма ідентифікаторами за наявності обтяжень у виді арешту) призвели до відповідних наслідків, при цьому відомостей про визнання договору купівлі-продажу квартири підробленим документом, який став правовою підставою для реєстрації правочину, матеріали кримінального провадження не містять.

Отже, обґрунтовуючи своє рішення, місцевий суд дійшов передчасного висновку стосовно підстав відмови у задоволенні цивільного позову, оскільки такі висновки суперечать встановленим судом обставинам справи, а також не узгоджуються з точним змістом ч. 2 ст. 27 Закону України «Про нотаріат».

Апеляційний суд формально підійшов до розгляду скарги на це рішення, а в самій ухвалі не зазначив жодних мотивів, з яких вирок місцевого суду в частині вирішення цивільного позову визнав вмотивованим.

Тому Верховний Суд вирок районного суду та ухвалу апеляційного суду щодо вирішення цивільного позову скасував і призначив у цій частині новий розгляд провадження в порядку цивільного судочинства в суді першої інстанції.

*Рішення в ЄДРСР –
reyestr.court.gov.ua/Review/125265399*

Самі по собі процесуальні рішення, прийняті під час досудового розслідування, не є доказами та не можуть оцінюватися з погляду допустимості

18 лютого 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 495/263/17 задовольнив касаційну скаргу прокурора, який оскаржував ухвалу про закриття кримінального провадження через брак доказів.

Вироком міськрайонного суду особу засуджено за ч. 3 ст. 368 КК до позбавлення волі на строк 6 років з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах на строк 3 роки з конфіскацією майна за те, що він перебуваючи на посаді старшого інспектора поліції, протягом червня-липня 2016 р. разом з іншим невстановленим працівником поліції безпідставно вилучив у приватного підприємця тару з пивом на загальну суму 3000 грн, вимагав від нього і іншої особи гроші за те, щоб не притягати їх до відповідальності та не перешкоджати здійсненню ними підприємницької діяльності, та отримав неправомірну вигоду в розмірі 10 000 грн.

Апеляційний суд скасував вирок та закриття кримінальне провадження на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК у зв'язку з недостатністю доказів винуватості. Зокрема суд визнав недопустимими результати проведених НСРД, оскільки вважав ці докази похідними від ухвал слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД та постанов прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину, які він визнав недопустимими.

Розглянувши касаційну скаргу прокурора, Верховний Суд вказав, що оцінювати з погляду допустимості можна лише докази, тобто фактичні дані, на підставі яких встановлюються наявність чи відсутність фактів та обставин, важливих для ухвалення рішення. Самі по собі процесуальні рішення, такі як постанови і доручення, ухвалені під час досудового розслідування, судові рішення, витяги з ЄРДР, а також змагальні документи (клопання, заяви, скарги тощо) не можуть оцінюватися з погляду допустимості, оскільки не є доказами у значенні ст. 84 КПК (див. постанови ВС від 1 лютого 2022 р. № 311/1211/18, від 13 червня 2023 р. № 520/2703/17, від 16 січня 2024 р. № 752/16205/21).

Таким чином, висновки суду щодо недопустимості ухвал слідчого судді та постанов прокурора не ґрунтуються на положеннях процесуального закону і суперечать ustalеній судовій практиці.

Оскільки правила допустимості доказів не застосовні до цих рішень, результати НСРД не можуть бути визнані недопустимими як їх «плоди».

Відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК недопустимими визнаються докази, «здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини». Хоча обговорювані рішення є правовою підставою для проведення слідчої дії, вони не є інформацією, на яку посилається це положення закону, тому докази, отримані в результаті слідчої дії, не можуть вважатися похідними від рішення про її проведення в значенні ч. 1 ст. 87 КПК.

Отже, Верховний Суд визнав хибним висновок апеляційного суду про недопустимість цих рішень, ухвалу апеляційного суду скасував і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

*Рішення в ЄДРСР –
reyestr.court.gov.ua/Review/125484392*

Те, що сторона кримінального процесу не зазначила у своїй апеляційній скарзі певних доводів чи зазначила їх так, що з тексту вбачається їх безпідставність, не є підставою для повернення скарги

26 лютого 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 373/2508/14-к задовольнив частково касаційну скаргу потерпілої, якій було повернуто апеляційну скаргу.

Вироком міськрайонного суду трьох осіб визнано невинуватими у пред'явленому їм обвинуваченні та виправдано на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК.

Ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу потерпілої залишено без руху з тих підстав, що апелянтом не наведено підстав для скасування вироку, визначених ч. 1 ст. 420 КПК, що на думку суду апеляційної інстанції, свідчить про невідповідність апеляційної скарги вимогам п. 4 ч. 2 ст. 396 КПК та позбавляє суд апеляційної інстанції можливості визначити межі перегляду оскаржуваного рішення.

Потерпіла повторно звернулася з апеляційною скаргою, яку ухвалою апеляційного суду було повернуто з посиланням на ст.ст. 396, 399, 407 КПК у зв'язку з тим, що вона не усунула недоліків апеляційної скарги в установлений строк. При цьому суддя-доповідач зазначив про альтернативні вимоги апеляційної скарги та відсутність підстав на обґрунтування вимоги про скасування вироку і призначення нового розгляду у суді першої інстанції. Також суддя послався на ст. 409 КПК, якою передбачено підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції, та зазначив, що прохання апелянта не узгоджується з доводами апеляційної скарги та вимогами кримінального процесуального закону.

У касаційній скарзі потерпіла зазначала, що той факт, що сторона не вказала у своїй скарзі певних вимог та доводів, або обґрунтувала свої вимоги у спосіб, який вважається судом непереконливим або недостатнім, не може вважатися недоліком апеляційної скарги у значенні ст.ст. 396, 399 КПК.

Верховний Суд вказав, що обраний особою спосіб обґрунтування своєї вимоги до апеляційного суду в апеляційній скарзі не обмежується положеннями ст. 396 КПК, оскільки вона визначає лише саму необхідність наявності такого обґрунтування без будь-яких додаткових умов.

На виконання ухвали про залишення її апеляційної скарги без руху, потерпіла вказала підставу, зокрема, передбачену п. 3 ч. 1 ст. 420 КПК. Поряд із цим вона послалася на положення ст.

ст. 409 – 412 КПК, при цьому вимогу про скасування вироку суду першої інстанції та ухвалення нового вироку, яка містилась у первинній апеляційній скарзі, в новій апеляційній скарзі потерпіла також вказала. Поруч із цим, вона заявила альтернативні вимоги, зокрема просила скасувати виправдальний вирок місцевого суду частково та ухвалити новий вирок або скасувати вирок та призначити новий судовий розгляд у суді першої інстанції.

Верховний Суд зауважив, що питання про формулювання своїх вимог перед судом апеляційної інстанції та їх обґрунтування належить до повноважень сторони кримінального процесу і може бути уточнене нею під час апеляційного розгляду кримінального провадження з урахуванням положень ст. 403, 407 КПК, а тому не може глумчатися як істотний недолік апеляційної скарги і бути підставою для її повернення.

Згідно з правовою позицією Касаційного кримінального суду Верховного Суду, викладеної у постанові від 2 квітня 2019 р. (справа № 752/14188/16-к), при визначенні того, чи виконала особа, яка подає скаргу, вимоги ст. 396 КПК, апеляційний суд має враховувати вимоги ст.ст. 22 та 26 КПК, які передбачають, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав, а суд вирішує лише питання, винесені на його розгляд сторонами. Той факт, що сторона не зазначила у своїй скарзі певних доводів чи зазначила їх в такий спосіб, що апеляційний суд із тексту оскарженого рішення та поданої скарги вбачає їх безпідставність, за приписами КПК не може вважатися недоліком апеляційної скарги у значенні норм, передбачених ст. 396 та 399 КПК.

Те, які саме питання сторона кримінального процесу виносить на розгляд суду, а також про постановлення якого рішення ставить вимогу, належить до її дискреційних повноважень, і використання цих повноважень на власний розсуд особи, яка подає апеляційну скаргу, не може розцінюватися як такий недолік апеляційної скарги, який є підставою для її повернення.

Усі доводи апеляційної скарги мають бути вирішені за результатом апеляційного перегляду, вимоги апеляційної скарги в аспекті переконливості та/або обґрунтованості не можуть бути проаналізовані на стадії відкриття провадження.

З огляду на це Верховний Суд ухвалу апеляційного суду скасував і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

*Рішення в ЄДРСР –
revestr.court.gov.ua/Review/125503197*

Для вирішення питання про закриття кримінального провадження через закінчення строку досудового розслідування слід брати до уваги дату початку розслідування, а не дату скоєння злочинів

27 лютого 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 759/19971/20 задовольнив касаційну скаргу прокурора, який послався на відсутність підстав для застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Вироком районного суду фігуранта визнано невинуватим у пред'явленому обвинуваченні за ч. 1 ст. 263; ч. 3 ст. 289 (епізод № 3 від 23 січня 2017 р.); ч. 4 ст. 358 КК України та виправдано у зв'язку з недоведеністю вчинення ним даних кримінальних правопорушень. Разом з цим, вказаним вироком його засуджено за ч. 3 ст. 289; ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 358; ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 358 КК України.

Ухвалою апеляційного суду вирок районного суду в частині засудження за ч. 3 ст. 289; ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 358; ч. 5 ст. 27, ч. 2

ст. 358 КК України скасовано, а кримінальне провадження у цій же частині закрито із підстав, передбачених п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, тобто у зв'язку із закінченням строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.

У касаційній скарзі прокурор зазначав, що досудове розслідування кримінального провадження № 12016110200000309 розпочато 31 січня 2016 р., тому висновки апеляційного суду про закриття кримінального провадження є безпідставними.

Верховний Суд вказав, що Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального Кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII) ч. 1 ст. 284 КПК України доповнено п. 10, відповідно до якого кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у постанові від 11 вересня 2023 р. (справа № 711/8244/18) дійшла висновку, що датою введення в дію положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України є 16 березня 2018 р.

Частиною 7 ст. 217 КПК України визначено, що днем початку досудового розслідування у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, є день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше.

У визначенні того, чи застосовується п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК у конкретному кримінальному провадженні ключову роль відіграє день початку досудового розслідування.

Оскільки за положеннями КПК України (ч. 1 і 2 ст. 214 та ч. 7 ст. 217) момент початку досудового розслідування щодо певного кримінального правопорушення співпадає з моментом внесення до ЄРДР відомостей, які можуть свідчити про цей злочин, то для вирішення питання щодо застосування п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України слід виходити саме з дати початку досудового розслідування об'єднаного кримінального провадження № 12016110200000309.

Таким чином, днем початку досудового розслідування об'єднаного кримінального провадження № 12016110200000309 є 31 січня 2016 р.

Вказаний висновок узгоджується із правовою позицією, викладеною у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 7 жовтня 2024 р. (справа № 755/6898/21).

Натомість, вирішуючи питання щодо наявності правових підстав для застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України і закриття цього провадження, апеляційний суд взяв до уваги не дату початку досудового розслідування, а період скоєння інкримінованих фігурантом злочинів і без урахування наведених правових позицій Верховного Суду дійшов передчасних висновків.

Визначення двомісячного строку за п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК України у справі щодо фігуранта слід рахувати з 29 квітня 2020 р. (дати повідомлення про підозру у кримінальному провадженні № 12020100080001264, яке було об'єднано із первинним провадженням № 12016110200000309) і такий строк сплинув саме 26 червня 2020 р.

Тому Верховний Суд ухвалу апеляційного суду скасував і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

*Рішення в ЄДРСР –
revestr.court.gov.ua/Review/125558654*

Показання свідка, надані в судовому засіданні до заміни складу суду, можуть бути використані як докази при новому розгляді справи за неможливості повторного допиту свідка

14 січня 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 335/10825/16 задовольнив касаційну скаргу прокурора, який вказував на неповноту судового слідства.

Вироком районного суду, залишеним без змін апеляційним судом, фігуранта визнано невинуватим та виправдано на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК за недоведеністю, що в його діях є склад інкримінованих кримінальних правопорушень.

У касаційній скарзі прокурор зазначав, що суд першої інстанції безпідставно відмовив стороні обвинувачення в дослідженні доказів, а саме показань свідка, які вона давала в попередньому судовому засіданні, оскільки така відмова порушує передбачені ст. 22 КПК принципи змагальності сторін та свободи у поданні ними до суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, та суперечить вимогам ст. 94 КПК щодо повного, всебічного і неупередженого дослідження всіх обставин кримінального правопорушення.

Верховний Суд вказав, що свідок була допитана в судовому засіданні 13.06.2018, коли кримінальне провадження розглядав інший склад суду.

Надалі кримінальне провадження було передано для розгляду іншому судді.

За правилами ч. 1 ст. 319 КПК після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку, крім випадків визначених у ч. 2 цієї статті. У таких випадках докази, які були досліджені під час судового розгляду до заміни судді, зберігають доказове значення та можуть бути використані для обґрунтування судових рішень у справі.

У судовому засіданні 26.09.2018 місцевий суд, заслухавши думку сторін, ухвалив проводити судовий розгляд справи спочатку.

Згідно з положеннями ст. 23 КПК суд досліджує докази безпосередньо, а показання учасників кримінального провадження отримує усно. Відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані доказами крім випадків, передбачених цим Кодексом.

У судовому засіданні 18.10.2021 прокурор, вважаючи, що надані свідком 13.06.2018 в суді показання є важливими для доведення винуватості фігуранта у вчиненні інкримінованих злочинів, просив дослідити ці показання, оскільки повторний допит свідка в суді був неможливий у зв'язку з її смертю. Проте суд відмовив у задоволенні цього клопотання прокурора з тих підстав, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 319 КПК судом було ухвалено рішення про дослідження усіх доказів у справі спочатку.

Верховний Суд наголосив, що положення «суд може обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання» (перше речення ч. 4 ст. 95 КПК), не може тлумачитися як безумовна заборона використання показань, які особа давала перед іншим складом суду у тій же справі, однак такі показання мають використовуватися обережно, а неможливість піддати відсутню під час судового розгляду особу перехресному допиту має враховуватися судом при оцінці достовірності її показань та їх значення в сукупності з іншими доказами.

Для оцінки допустимості показань відсутнього свідка потрібно встановити такі критерії: чи існували поважні причини

для неявки свідка та, відповідно, для прийняття показань недопитаного відсутнього свідка як доказів; чи були показання відсутнього свідка єдиною або вирішальною підставою для засудження обвинуваченого; чи існували достатні врівноважувальні фактори, у тому числі вагомі процесуальні гарантії, здатні компенсувати незручності, завдані стороні захисту в результаті допуску доказу та забезпечити, щоб судовий розгляд у цілому був справедливим.

Тому, за наявності об'єктивних причин неможливості повторного допиту свідка сторони обвинувачення суд першої інстанції повинен був задовольнити це клопотання прокурора та дослідити показання вказаного свідка, надані в судовому засіданні 13.06.2018, і надати їм оцінку з точки зору допустимості, належності та достовірності, враховуючи, у тому числі, наскільки були забезпечені права сторони захисту під час допиту цього свідка в суді. Факт об'єктивної неможливості повторного допиту особи в суді з поважних причин при новому судовому розгляді має враховуватися судом при оцінці достовірності наданих нею показань у попередньому судовому засіданні в сукупності з іншими доказами у справі.

Надані в суді показання свідка, на думку сторони обвинувачення, є вагомими для доведення винуватості фігуранта у вчиненні інкримінованих злочинів і в сукупності з іншими доказами у справі можуть вплинути на законність рішення суду у справі.

Апеляційний суд вказаних порушень не усунув і в своєму рішенні дійшов хибного висновку про те, що оскільки при новому розгляді справи свідок не допитувалася, то у суду були відсутні підстави для використання її показань, наданих до зміни складу суду у справі.

Тому Верховний Суд вирок районного суду та ухвалу апеляційного суду скасував і призначив новий розгляд у суді першої інстанції.

*Рішення в ЄДРСР –
reyestr.court.gov.ua/Review/124968308*

Слідчий може отримувати документи зі зразками підпису для проведення почеркознавчої експертизи без ухвали слідчого судді, якщо їх надано добровільно

14 січня 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 335/10825/16 задовольнив касаційну скаргу прокурора, який стверджував про допустимість доказів.

Вироком районного суду, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду, фігуранта визнано невинуватим та виправдано на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК за недоведеністю, що в його діях є склад інкримінованих кримінальних правопорушень.

У касаційній скарзі прокурор зазначав, що судом першої інстанції безпідставно визнано недопустимим доказом висновок судової почеркознавчої експертизи через відсутність у матеріалах провадження вільних зразків підпису виправданого, наданих експерту для дослідження.

Верховний Суд звернув увагу, що слідчий у кримінальному провадженні в порядку ст. 40, 93 КПК звернувся із запитом до командира військової частини та просив надати йому документи в яких містяться вільні зразки підпису фігуранта для проведення експертизи і такі зразки командуванням частини були йому надані.

Надалі слідчим у справі було призначено судову почеркознавчу експертизу.

Порядок проведення почеркознавчих експертиз визначено в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Згідно з положеннями цієї Інструкції для проведення досліджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації.

З висновку судової почеркознавчої експертизи вбачається, як порівняльний матеріал експерту для дослідження були надані технічні зображення вільних зразків підпису виправданого на 13 арк.

Своєю ухвалою суд першої інстанції задовольнив клопотання сторони захисту та визнав цей висновок експерта недопустимим доказом і припинив його дослідження в судовому засіданні. На обґрунтування такого висновку суд вказав, що вільні зразки підпису виправданого для проведення судової почеркознавчої експертизи були одержані стороною обвинувачення з порушенням процедури, визначеної ст. 160 та 245 КПК, без дозволу слідчого судді, а тому за правилами ст. 87 цього Кодексу такий доказ є недопустимим.

На думку Верховного Суду, положення ч. 1 ст. 160 КПК щодо необхідності звернення сторони обвинувачення з клопотанням до слідчого судді для надання тимчасового доступу до речей і документів з метою отримання вільних зразків підпису особи для проведення експертизи можуть бути застосовані у випадку, коли особа, у володінні якої знаходяться ці речі та документи, відмовляється надати їх добровільно на запит слідчого.

Окрім того, на обґрунтування свого висновку про недопустимість висновку експерта місцевий суд в ухвалі вказав, чи були надані ці вільні зразки підпису на дослідження у копіях або оригіналах не відомо, у висновку експерта не міститься посилань на форму та вигляд документів або аркушів паперу, на яких є вільні зразки підпису виправданого, а на сторінці 4 висновку експертом зазначено про порівняння досліджуваного підпису фігуранта зі зразками підпису невідомої особи.

Разом із тим, з матеріалів провадження вбачається, що для з'ясування цих обставин та суперечностей у висновку експерт у судові засідання не викликався і судом не допитувався, а тому колегія суддів ВС визнала, що висновок місцевого суду про недопустимість висновку судової почеркознавчої експертизи у кримінальному провадженні як доказу зроблений без належної перевірки і є передчасним, вирок районного суду та ухвалу апеляційного суду скасувала і призначила новий розгляд у суді першої інстанції.

*Рішення в ЄДРСР –
reyestr.court.gov.ua/Review/124968308*

Мобілізація захисника не є підставою для зупинення судового провадження

25 березня 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 127/2822/18 залишив без задоволення касаційні скарги сторони захисту, яка посилалась на порушення права на захист.

Вироком суду першої інстанції, залишеним без змін апеляційним судом, двох осіб було засуджено за ч. 3 ст. 299, ч. 4 ст. 187, п. 6, 9 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 194 КК до довічного позбавлення волі із конфіскацією майна.

У касаційних скаргах сторона захисту зазначала, що право одного з засуджених на захист було порушено, оскільки суд першої інстанції безпідставно замінив засудженому адвоката.

Верховний Суд звернув увагу на те, що адвокат, який здійснював захист засудженого, з 24 лютого 2022 р. був мобілізований до Збройних Сил України. В судовому засіданні 6 травня 2022 р. суд надав засудженому час до 7 червня 2022 р. для укладення договору з іншим захисником або призначення захисника через Центр БПД, однак засуджений такою можливістю не скористався.

13 червня 2022 р. ухвалою суду йому було призначено захисником адвоката, яка здійснювала захист з моменту призначення до видалення суду в нарадчу кімнату, тобто з 13 червня 2022 р. до 04 листопада 2022 р., у тому числі брала участь у допиті іншого засудженого.

Суд вже зазначав, що положеннями ст. 335 КПК передбачено зупинення судового провадження лише у випадках, коли для проходження військової служби під час мобілізації був призваний обвинувачений (постанова від 16 лютого 2023 р. у справі № 748/479/20), однак це положення не поширюється на мобілізацію захисника.

За таких обставин призначення захисника з Регіонального центру із надання безоплатної вторинної правової допомоги, яка брала безпосередню участь у судових засіданнях під час судового розгляду справи, відповідає вимогам закону.

*Рішення в ЄДРСР –
reyestr.court.gov.ua/Review/126259389*

Воєнний стан є вагомою причиною, щоб визнати необхідність виконання військового обов'язку усіма громадянами України, в тому числі й Свідками Єгови

15 квітня 2025 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 573/406/24 залишив без задоволення касаційну скаргу захисника, який посилався на відсутність в діянні особи складу кримінального правопорушення.

Вироком районного суду, залишеним без змін апеляційним судом, військовозовоб'язаного визнано винуватим та засуджено за ст. 336 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки.

Суди попередніх інстанцій визнали його винуватим у тому, що він після отримання повістки без поважних причин не прибув до ТЦК та СП для проходження військової служби.

У касаційній скарзі захисник зазначав, що неприбуття особи до військкомату було пов'язане із його належністю до релігійного об'єднання Свідків Єгови, віровчення яких не дозволяє йому виконувати будь-яку військову службу.

Верховний Суд вказав, що положення ч. 4 ст. 35 Конституції України передбачають, що ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави та справою всього Українського народу, а захист України, її незалежності та територіальної цілісності України, відповідно до ст. 65 Конституції України, є обов'язком громадян України.

Суд вже неодноразово зазначав, що строкова військова служба та військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період це два самостійні види військової служби і Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» альтернативна служба запроваджується замість проходження саме строкової військової служби, тобто заміна військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період на альтернативну (невійськову) службу, цим Законом не встановлена.

Тобто Україна запровадила альтернативи військової служби у мирний час і громадяни України можуть безперешкодно ними скористатися. Проте у воєнний час, під час мобілізації і оборонної війни обов'язок захисту України, яка зазнала агресивного нападу з боку російської федерації, покладається на всіх громадян України незалежно від їхнього віросповідання.

У цьому провадженні засудженого, який повідомив про свої релігійні переконання, планували задіяти у захисті України як зв'язківця. Тобто держава навіть в умовах воєнного стану та мобілізації врахувала повідомлену засудженим інформацію про його віру. Підстав вважати, що засуджений мав би служити не як зв'язківець не було, оскільки засуджений не з'явився для проходження будь-якої військової служби, зокрема тієї, яка не пов'язана із використанням та носінням зброї.

Суд не погодився із позицією сторони захисту про те, що має місце порушення ст. 35 Конституції України та ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Підстав стверджувати про те, що Україна порушила свої позитивні зобов'язання перед громадянином, який взагалі не з'явився для проходження військової служби за військовою спеціальністю зв'язківець немає, оскільки вони відсутні через дії саме цього громадянина (нез'явлення за повісткою).

У час, коли Україна здійснює самооборону, коли існування самої держави є під загрозою, кожен громадянин України повинен усвідомлювати необхідність пошуку балансу між потребами держави і інтересами самого громадянина. ЄСПЛ неодноразово звертав увагу на необхідність врахування «особливої суспільної потреби» і «пропорційно переслідуваної законної мети» у випадках, пов'язаних із необхідністю виконання певного обов'язку і свободою віросповідання.

Існування особливої суспільної потреби є очевидним, оскільки Україна веде оборонну війну, а не агресивну, Україна зазнала нападу з боку держави, яка є значно більшою за площею і кількістю населення, лінія активних бойових дій і лінія кордону, з боку якого може відбутися потенційний напад противника, вимірюється тисячами кілометрів.

Водночас засуджений з посланням на своє віросповідання відмовився виконувати свій обов'язок по захисту України під час воєнного стану навіть у тій формі, яка жодним чином не пов'язана із використанням і носінням зброї, наголошував на тому, що не може одягати військову форму, отримувати оплату праці як військовий.

Суд вказав, що держава зі свого боку виконала свої позитивні зобов'язання і пропорційність між виконанням обов'язку по захисту України та віросповіданням конкретного громадянина були враховані. Враховано і той факт, що засуджений проходив строкову військовою службою як санінспектор, тобто особа, яка належить до середнього медичного персоналу, на момент отримання повістки не працював, охрестився як Свідок Єгова 25 листопада 2023 р.

На переконання Суду, перебування держави у правовому режимі воєнного стану є вагомою причиною, щоб вести мову про необхідність виконання військового обов'язку усіма громадянами України, в тому числі й Свідками Єгови. Військовий напад на державу та, відповідно, самооборона проти такої агресії є тим винятковим випадком, який дозволяє державі впроваджувати певні пропорційні обмеження для можливості відмови від військової служби з релігійних мотивів, за яким не можна вести мову про порушення ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Адаже і сама Україна є підписантом вказаної Конвенції, а відтак, якщо її існування поставлено під загрозу внаслідок військового нападу, то очевидним є те, що держава повинна вжити всіх можливих заходів для самозбереження (у тому числі мобілізації військовозобов'язаних).

*Рішення в ЄДРСР –
reyestr.court.gov.ua/Review/126906863*

Найважливіші нормативно–правові акти за два тижні

Е-документи про освіту зрівняли з паперовими

07.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 2 травня 2025 р. № 508, якою визначено механізм формування та застосування е-документа про освіту, що підтверджує здобуття особою певного освітнього рівня та/або присудження особі певного (освітньо-професійного, освітньо-наукового/освітньо-творчого) ступеня освіти (освітньо-кваліфікаційного рівня) за результатами успішного здобуття освіти на відповідному рівні.

Е-документ про освіту – відображення в електронній формі інформації, що міститься в документах про базову середню, по-

вну загальну середню, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу, вищу освіту, науковий ступінь, які внесено в установленому законодавством порядку до Реєстру документів про освіту Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – Електронна база), разом з унікальним електронним ідентифікатором (QR-кодом, штрих-кодом, цифровим кодом), який забезпечує перевірку зазначеної інформації на запит Єдиного державного веб-порталу електронних послуг (далі – Портал Дія).

Для створення замовлення на формування е-документа про освіту, е-додатка та їх використання особі необхідно встановити мобільний додаток Порталу Дія (Дія) на електронний пристрій,

критерії якого підтримують використання такого додатка, підключений до Інтернету, і пройти електронну ідентифікацію та автентифікацію.

Процедура замовлення та формування е-документа про освіту та е-дodatка є безоплатною та добровільною.

До е-документа про освіту може формуватися е-дodatок у разі наявності додатка до документа про освіту в Реєстрі документів про освіту Електронної бази, а також технічної можливості його формування засобами мобільного додатка Порталу Дія (Дія).

Замовити формування е-документа про освіту, е-дodatка може особа, яка досягла 14-річного віку, є власником документа про освіту, додатка до нього та має реєстраційний номер облікової картки платника податків, який використовувався під час замовлення документа про освіту.

Формування е-документа про освіту, е-дodatка здійснюється засобами Порталу Дія автоматично на підставі замовлення особи та з використанням усіх відомостей і даних щодо відповідного документа про освіту, додатка до документа про освіту, що містяться в Реєстрі документів про освіту Електронної бази.

Сформований е-документ про освіту та е-дodatок можуть застосовуватися у випадках, коли законодавством передбачено застосування документа про освіту та додатка до документа про освіту.

Е-документ про освіту та е-дodatок можуть використовуватися замість і без додаткового пред'явлення:

- 1) документа про базову середню освіту та додатка до нього;
- 2) документа про повну загальну середню освіту та додатка до нього;
- 3) документа про професійну (професійно-технічну) освіту та додатка до нього;
- 4) документа про фахову передвищу освіту та додатка до нього;
- 5) документа про вищу освіту та додатка до нього;
- 6) документа про науковий ступінь.

Особа пред'являє е-документ про освіту та е-дodatок на електронному пристрої, критерії якого підтримують використання мобільного додатка Порталу Дія (Дія).

Ризики для здоров'я населення узагальнюватимуть на платформі громадського здоров'я

07.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 2 травня 2025 р. № 506, якою визначено механізм функціонування інформаційної платформи громадського здоров'я, перелік наборів даних, що включаються до неї, джерела їх отримання, періодичність оновлення таких наборів даних та вимоги щодо їх надання.

Платформа призначена для збирання, зберігання, обробки та надання доступу до інформації про громадське здоров'я з метою здійснення її аналізу та оцінки ризиків для здоров'я населення, прогнозування стану здоров'я населення та санітарно-епідемічного благополуччя населення, підготовки пропозицій щодо поліпшення діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також використання зазначеної інформації відповідно до потреб фізичних і юридичних осіб, що задовольняються в межах їх прав доступу.

Функціональні можливості платформи впроваджуються з метою забезпечення:

- 1) виявлення небезпечних чинників та оцінки ризиків для здоров'я населення;

- 2) прогнозування стану здоров'я населення і середовища життєдіяльності людини;

- 3) розроблення невідкладних і довгострокових заходів щодо запобігання та усунення впливу небезпечних чинників на стан здоров'я населення;

- 4) підготовки пропозицій щодо поліпшення діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері громадського здоров'я та забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення;

- 5) підготовки щорічного звіту про стан здоров'я населення та епідемічну ситуацію;

- 6) розроблення пропозицій до загальнодержавних і міждержавних програм, спрямованих на захист і зміцнення здоров'я населення;

- 7) розроблення пропозицій, спрямованих на профілактику та зниження рівня інфекційних та неінфекційних хвороб, поліпшення епідемічної ситуації в Україні;

- 8) розроблення заходів впливу на детермінанти здоров'я та заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню хвороб;

- 9) цілісності даних шляхом застосування механізмів захисту інформації та упорядкованого доступу до неї;

- 10) можливості проведення процедур і заходів щодо здійснення контролю та верифікації інформації, моніторингу внесення до неї змін, захисту інформації, програмного забезпечення, зокрема від несанкціонованого доступу.

Платформа збирає та обробляє інформацію про громадське здоров'я, а також про користувачів, що зареєструвалися на платформі.

Доступ до платформи та користування її інформаційними ресурсами – безоплатний.

Педагогічні працівники проходилимуть тест Цифрограм

07.05.2025 р. набрала чинності розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 травня 2025 р. № 432-р, яким схвалено Концепцію цифрової гігієни дітей дошкільного віку, основними завданнями якої є:

- 1) створення безпечної цифрової інфраструктури суб'єктів освітньої діяльності:

– удосконалення нормативно-правової бази з питань використання цифрових технологій в освітньому середовищі відповідно до технологічних змін та відповідно до європейських правових ініціатив, результатів вітчизняних та міжнародних досліджень на основі наукового аналізу досвіду;

– сприяння розробленню українськомовного освітнього цифрового контенту для дошкільної та/або позашкільної освіти;

– запровадження проведення моніторингу забезпечення цифровими технологіями педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності;

- 2) ефективне запобігання та протидія негативним наслідкам використання цифрових технологій дітьми:

– підвищення обізнаності виробників і розповсюджувачів цифрового контенту щодо ризиків його впливу на розвиток дитини, відповідальності виробників за інформування споживачів (батьків) щодо безпечних способів використання цифрового контенту;

- 3) формування цифрової компетентності у учасників освітнього процесу:

- розроблення рекомендацій для батьків щодо формування навичок безпечного використання цифрових технологій у взаємодії з дитиною;
- проведення інформаційно-просвітницької кампанії серед батьків та педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності щодо ризиків і переваг цифрового середовища для розвитку дитини та рівня обізнаності щодо цифрової гігієни;
- розроблення методології оцінювання ризиків використання учасниками освітнього процесу цифрових технологій та їх негативних наслідків для започаткування моніторингу цифрової гігієни;
- розроблення типової програми підвищення кваліфікації для педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності з цифрової гігієни дітей;
- перегляд та актуалізація стандартів фахової передвищої та вищої освіти, освітніх програм на здобуття освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра та ступеня вищої освіти бакалавра чи магістра в галузі знань «Освіта» («Дошкільна освіта», «Освітні науки») та внесення відповідних програмних результатів навчання з питань цифрової гігієни дітей;
- розроблення курсів з цифрової гігієни для батьків та педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності та розміщення їх на Єдиному державному веб-порталі цифрової освіти «Дія. Освіта»;
- розроблення методичного посібника з цифрової гігієни для батьків та педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності;
- забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності щодо наявних ризиків для безпеки та здоров'я дітей у цифровому середовищі, формування навичок їх запобігання, виявлення та подолання;
- забезпечення підвищення рівня цифрової компетентності педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності з питань дидактики в умовах цифрового розвитку та організації безпечного використання цифрових технологій дітьми;
- запровадження проведення моніторингу цифрової компетентності педагогічних працівників суб'єктів освітньої діяльності шляхом проходження тесту з цифрової грамотності Цифрограм;
- інтеграція принципів і правил цифрової гігієни в освітній процес суб'єктів освітньої діяльності, формування у дітей компетентностей з використання цифрових технологій (якщо це передбачено освітньою та/або парціальною програмою суб'єкта освітньої діяльності і погоджено батьками).

Строк реалізації Концепції – 2025 – 2028 рр.

Новий порядок списання матеріальних цінностей держрезервів для подальшої переробкою чи знищення

07.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2025 р. № 496, якою визначено механізм списання матеріальних цінностей державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або із закінченням строку зберігання (придатності) відповідно до законодавства, у разі коли вони заборонені до використання та підлягають вилученню з обігу, з подальшою їх переробкою, утилізацією чи знищенням.

У затвердженому Порядку термін «списання матеріальних цінностей» означає документальне оформлення факту вилучення матеріальних цінностей, передбачених вище, з обліку ДАУР або балансоутримувача мобілізаційного резерву.

За результатами здійснення ДАУР заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог щодо формування, зберігання, освіження, відпуску матеріальних цінностей та/або результатами інвентаризації матеріальних цінностей, проведеної відповідальними зберігачами чи балансоутримувачами, якими встановлено факт втрати якісних характеристик та/або закінчення строку зберігання (придатності) матеріальних цінностей, ДАУР або балансоутримувачі приймають рішення про списання матеріальних цінностей, які відповідно до законодавства підлягають вилученню з обігу з подальшими переробкою, утилізацією чи знищенням.

Вилучення з обігу неякісних та небезпечних матеріальних цінностей здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції».

Рішення про списання матеріальних цінностей з подальшими їх утилізацією чи знищенням приймається ДАУР або балансоутримувачами в разі встановлення їх невідповідності вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів.

Для прийняття рішення про списання матеріальних цінностей ДАУР або балансоутримувачі можуть звертатися до спеціально уповноважених органів виконавчої влади, визначених ст. 13 Закону України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції», щодо залучення посадових осіб, фахівців (експертів) для надання пропозицій (у межах сфер відповідальності) щодо подальшого поводження з матеріальними цінностями, зазначеними вище.

За результатами здійснення передбачених заходів ДАУР або балансоутримувачі приймають рішення про списання з подальшими переробкою, утилізацією чи знищенням матеріальних цінностей.

У разі прийняття рішення про списання матеріальних цінностей з подальшою їх переробкою ДАУР або балансоутримувачі здійснюють реалізацію матеріальних цінностей відповідно до Порядку відпуску матеріальних цінностей державних резервів, затвердженого Кабінетом Міністрів України відповідно до ст. 13 Закону України «Про державні резерви».

У разі прийняття рішення про списання матеріальних цінностей з подальшими їх утилізацією чи знищенням ДАУР або балансоутримувачі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» проводять відбір суб'єктів господарювання, які здійснюватимуть утилізацію чи знищення.

Переробка, утилізація чи знищення матеріальних цінностей здійснюються відповідно до загальних вимог до здійснення переробки, утилізації, знищення або подальшого використання вилученої з обігу неякісної та небезпечної продукції, затверджених постановою від 24 січня 2001 р. № 50.

Після здійснення суб'єктами господарювання переробки, утилізації чи знищення матеріальних цінностей та подання такими суб'єктами господарювання документів, що підтверджують завершення здійснення переробки, утилізації чи знищення матеріальних цінностей, ДАУР або балансоутримувачі списують матеріальні цінності відповідно до цього Порядку із застосуванням типових форм з обліку та списання запасів суб'єктами державного сектору, затверджених наказом Мінфіну від 13 грудня 2022 р. № 431.

Списання матеріальних цінностей державного матеріального резерву, розміщених поза межами території України у відповідальних зберігачів (нерезидентів) та/або у резервантів (нерезидентів), здійснюється на підставі відповідних договорів, укладених згідно з нормами міжнародного права.

Сучасний освітній простір можна створити у закладі спеціалізованої освіти

07.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку та умов надання у 2025 році освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам (за спеціальним фондом державного бюджету) в частині створення сучасного освітнього простору» від 2 травня 2025 р. № 507.

Змінами до абз. 7, 8 п. 5 Порядку та умов, затверджених постановою від 14 березня 2025 р. № 290, уточнено, що для участі у відборі заклад загальної середньої освіти повинен відповідати, зокрема таким критеріям:

- згідно з перспективним планом розвитку закладів загальної середньої освіти органів місцевого самоврядування у 2027/2028 навчальному році належить до мережі закладів, що забезпечують здобуття профільної середньої освіти за академічним спрямуванням, або є закладом спеціалізованої освіти;

- мінімальна кількість здобувачів освіти у 7-у класі закладу загальної середньої освіти, у тому числі в опорному закладі освіти без урахування їх чисельності у філіях (станом на 1 січня року, в якому планується реалізація проекту), повинна становити 60 осіб одного року навчання.

При цьому критерій, визначений абз. 8 цього пункту, не застосовується до закладів загальної середньої освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти виключно у 8 – 11 (12), 9 – 11 (12) чи 10 – 11 (12) класах, і до закладу, який згідно з перспективним планом розвитку закладів загальної середньої освіти органів місцевого самоврядування у 2027/2028 навчальному році стане єдиним закладом, що забезпечуватиме здобуття профільної середньої освіти в територіальній громаді.

Оформлення документів іноземцям для проходження військової служби та їх страхування оплачують бюджетним коштом

07.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 2 травня 2025 р. № 509, якою внесено до деяких постанов змін щодо забезпечення рекрутингу іноземців та осіб без громадянства.

Змінами до абз. 1 п. 17 Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, затвердженого постановою від 23 лютого 2022 р. № 154, уточнено, що фінансове і матеріальне забезпечення заходів, пов'язаних з виконанням військового обов'язку, які проводяться територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, перевезенням (оформлення документів, що посвідчують особу, віз, проїзних документів, страхування, транспортування тощо) кандидатів для проходження військової служби з числа іноземців або осіб без громадянства з території іноземних держав, забезпеченням їх харчуванням та проживанням, здійснюється за рахунок і в межах коштів державного бюджету, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Відповідні зміни внесено й до Особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування, Положення про центри рекрутингу Збройних Сил, Положення про Центр рекрутингу іноземців та осіб без громадянства.

Відомчу реєстрацію великотоннажних і технологічних автомобілів здійснюватиме МВС

08.05.2025 р. набрав чинності Закон України від 8 жовтня 2024 р. № 3992-IX, яким внесено зміни до деяких законів України щодо розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади у сферах промислової безпеки, охорони праці, поведження з вибуховими матеріалами промислового призначення, державного гірничого нагляду, державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення, зокрема тепер до повноважень:

1) Міністерства внутрішніх справ України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху належить здійснення у випадках, передбачених законом, відомчої реєстрації та обліку великотоннажних транспортних засобів, інших технологічних транспортних засобів і видача відповідних документів;

2) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, у сфері поведження з вибуховими матеріалами належить:

– участь у розслідуванні розкрадання та втрати вибухових матеріалів, обставин і причин аварій;

– участь у роботі комісій з розслідування нещасних випадків на виробництві спільно з представниками інших органів виконавчої влади;

– здійснення інших повноважень, передбачених законом.

Ці та інші зміни внесено до законів України:

– «Про дорожній рух»;

– «Про рекламу»;

– «Про поведження з вибуховими матеріалами промислового призначення»;

– «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Злочини проти нацбезпеки відтепер – «кримінальні правопорушення»

09.05.2025 р. набрав чинності Закон України від 26 лютого 2025 р. № 4268-IX, яким внесено зміни до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо запобігання випадкам уникнення кримінальної відповідальності особами, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, а саме слово:

1) «злочинів» замінено на «кримінальних правопорушень» – у ч. 5 ст. 49 КК України;

2) «Злочини» замінено на «Кримінальні правопорушення» – у назві розд. I Особливої частини КК України;

3) «злочинів» замінено на «кримінальних правопорушень» – в абз. 1 ч. 2 ст. 297-1 КПК України.

Особи, позбавлені свободи внаслідок збройної агресії, можуть отримати е-довідки для оформлення паспорта

12.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2025 р. № 524, якою визначено механізм надання інформації, передбаченої абз. 3 ч. 4 ст. 20 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус».

Змінами до Порядку оформлення довідок про перебування осіб у місцях несвободи внаслідок збройної агресії проти України або інтернування в нейтральних державах, затвердженого постановою від 20 січня 2023 р. № 55, зокрема передбачено, що інформація, передбачена абз. 3 ч. 4 ст. 20 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», підтверджується довідкою про перебування громадянина України у місцях несвободи внаслідок збройної агресії проти України (для оформлення паспорта громадянина України).

Для отримання довідки про перебування громадянина України у місцях несвободи внаслідок збройної агресії проти України (для оформлення паспорта громадянина України) особа звертається особисто або через законного представника із заявою в довільній формі про видачу відповідної довідки до Об'єднаного центру з координації пошуку та звільнення військовополонених, незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України при СБУ.

Довідка про перебування громадянина України у місцях несвободи внаслідок збройної агресії проти України (для оформлення паспорта громадянина України) видається уповноваженою особою у формі електронного документа із використанням кваліфікованого електронного підпису.

Затверджено й зразок довідки.

Військова служба дезертирів не призупиняється

12.05.2025 р. набрав чинності Закон України щодо порядку проходження військової служби окремими категоріями військовослужбовців під час дії воєнного стану від 30 квітня 2025 р. № 4392-IX – див. Строк добровільного повернення із СЗЧ подовжено до 30 серпня.

Згідно із внесеними цим Законом змінами новим абзацом п. 12 ст. 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначено, що військовослужбовець, якому призупинено військову службу або який під час дії воєнного стану самовільно залишив військову частину чи місце проходження військової служби або дезертирував, не користується правом на пільги, гарантії та компенсації, встановлені цим Законом. На цей час члени його сім'ї також не користуються правом на пільги, гарантії та компенсації, якими вони користувалися як члени сім'ї такої особи.

Крім того, доповненнями до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» унормовано, що під час дії воєнного стану військова служба для військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини або місця служби чи дезертирували, не призупиняється.

Військовослужбовцям, які під час дії воєнного стану самовільно залишили військові частини або місця проходження служби чи дезертирували і не повернулися до військових частин (місць проходження військової служби) до моменту припинення чи скасування воєнного стану, військова служба призупиняється в порядку, встановленому цим Законом, з дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану.

Військовослужбовцям, які під час дії воєнного стану самовільно залишили військові частини або місця проходження служби чи дезертирували із Збройних Сил України та інших військових формувань, період з дня самовільного залишення військової частини (місця проходження військової служби) або вчинення дезертирства до дня повернення до виконання військового обов'язку не зараховується до строку військової служби, вислуги у військовому званні та до вислуги років для виплати надбавки за вислугу років і призначення пенсії. Таким військовослужбовцям упродовж цього періоду виплата грошового, здійснення продовольчого, речового, інших видів забезпечення та поширення на них пільг і соціальних гарантій, встановлених законодавством для військовослужбовців, не здійснюються.

Нові правила звітності аптек за договорами про реімбурсацію

12.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до типової форми договору про реімбурсацію» від 2 травня 2025 р. № 510.

Зокрема змінами до п. 9, 11, 13, 15 типової форми договору про реімбурсацію, затвердженої постановою від 27 лютого 2019 р. № 136, встановлено, що аптечний заклад зобов'язаний подати НСЗУ звіти про лікарські засоби та медичні вироби та їх вартість, яка підлягає реімбурсації за цим договором не пізніше 23 грудня.

Лікарські засоби та медичні вироби, відпущені у період з 16 по 31 грудня включно, та інформація про їх вартість включаються до першого звіту наступного року.

Якщо останній день строку подання звіту припадає на вихідний, святковий або неробочий день, звіт подається останнього робочого дня звітної періоду.

Оплата за звітом, поданим після строку, визначеного абз. 1 п. 9 цього договору, не здійснюється.

Звітними періодами є:

- 1) з 1 по 15 число місяця включно;
- 2) з 16 числа по останній день місяця включно.

За відсутності поточного звіту збільшення або зменшення суми оплати за звітом за попередні звітні періоди не здійснюється.

У разі виявлення НСЗУ або аптечним закладом фактів надміру сплачених коштів за договором аптечний заклад у визначений НСЗУ строк подає коригувальний звіт та здійснює повернення надміру сплачених коштів протягом п'яти календарних днів з дня подання коригувального звіту.

Збільшення або зменшення суми оплати за звітом за попередні звітні періоди минулого бюджетного періоду не здійснюється.

Реімбурсація здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на підставі звіту аптечного закладу протягом двадцяти робочих днів з дати його отримання НСЗУ, а у випадку, передбаченому п. 12 цього договору про реімбурсацію, з дати надходження уточненого звіту.

Внесено зміни й до п. 18, 32 договору.

20 днів на затвердження єдиного акта списання військового майна

12.05.2025 р. набрав чинності Закон України від 15 квітня 2025 р. № 4344-IX, яким внесено зміни до деяких законів України щодо удосконалення механізмів управління військовим майном та його списання.

Змінами до ст. 2, 3, 4, 8 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» зокрема визначено, що вирішення питань щодо забезпечення Збройних Сил України військовим майном, а також визначення порядку вилучення і передачі його до сфери управління центральних або місцевих органів виконавчої влади, інших органів, уповноважених управління державним майном, самоврядним установам і організаціям та у комунальну власність територіальних громад сіл, селищ, міст або у їх спільну власність (за згодою відповідних органів місцевого самоврядування з дотриманням вимог Закону України «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності») належить до компетенції Кабінету Міністрів України з урахуванням того, що озброєння та бойова техніка можуть передаватися лише до військових формувань, існування яких передбачено законом, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, а військова зброя та боеприпаси до неї також Державній спеціальній службі транспорту.

З моменту надходження майна до Збройних Сил України, Служби безпеки України і закріплення його за військовою частиною Збройних Сил України або в структурі Служби безпеки України воно набуває статусу військового майна. Закріплене військове майно використовується лише за його цільовим та функціональним призначенням. Облік, інвентаризація, зберігання, списання, використання та передача військового майна здійснюються у спеціальному порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Списання військового майна провадиться командирами військових частин і посадовими особами органів військового управління відповідно до їхньої компетенції у порядку, встановленому Міністерством оборони України та іншими центральними органами виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України. Особливості списання військового майна Служби безпеки України визначаються Службою безпеки України.

Військове майно (крім об'єктів нерухомого майна), витрачене, використане та/або яке набуло непридатного стану внаслідок його експлуатації під час дії воєнного стану, списується незалежно від номенклатури служб (підрозділів) забезпечення вартістю за одним актом до 100000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян без затверджень та погоджень з посадовими особами вищих рівнів, правоохоронними органами чи спеціальним правоохоронним формуванням у складі Збройних Сил України. Про списання такого військового майна командир військової частини, уповноважена посадова особа Служби безпеки України за поданням комісії для списання військового майна видає наказ.

Службове розслідування щодо встановлення причин та обставин знищення (втрати), пошкодження, дострокового зносу, перевитрати військового майна може не призначатись у випадках, передбачених законом.

У разі знищення (втрати) військового майна або його пошкодження (якщо відновлення такого майна неможливе або економічно недоцільне) внаслідок бойових або інших дій з боку противника, а також у зв'язку з виконанням бойового (спеціаль-

ного) завдання таке майно незалежно від номенклатури служб (підрозділів) забезпечення, без затверджень та погоджень з правоохоронними органами чи спеціальним правоохоронним формуванням у складі Збройних Сил України списується на підставі єдиного акта списання (крім об'єктів нерухомого майна), в якому зазначаються опис події та перелік військового майна, що підлягає списанню. Відповідний акт складається та підписується комісією для списання військового майна та не менш як двома учасниками або свідками події (за їх наявності). Єдиний акт списання у тридцятиденний строк подається на затвердження командирів військової частини або посадовій особі органу військового управління, зазначеній у ч. 10 ст. 4 цього Закону, чи уповноваженій посадовій особі Служби безпеки України.

Єдині акти списання військового майна вартістю за одним актом до 100000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян затверджуються командиром військової частини.

Єдині акти списання військового майна вартістю за одним актом 100000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і більше затверджуються командувачами або іншими керівниками органів військового управління, яким підпорядковані військові частини, військове майно яких підлягає списанню за єдиним актом.

Посадова особа, зазначена у ч. 10 ст. 4 цього Закону, яка отримала для затвердження єдиний акт, у строк не більш як 20 днів з дня його отримання, після перевірки правильності його оформлення та відповідності вимогам законодавства, затверджує єдиний акт або відмовляє у затвердженні. Відмова у затвердженні повинна бути вмотивованою, із зазначенням причин та недоліків, які необхідно усунути в єдиному акті.

Строк перегляду рішення про відмову у затвердженні єдиного акта після усунення недоліків і повторного подання не може перевищувати 15 днів.

При цьому дія цього Закону поширюється на інші утворені відповідно до законів України військові формування, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Службу безпеки України.

Крім того, змінами до ст.ст. 2, 8 Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» передбачено, що дія цього Закону поширюється на військовослужбовців під час виконання ними обов'язків військової служби, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів, а також осіб рядового та начальницького складу правоохоронних органів спеціального призначення, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, сил цивільного захисту, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державного бюро розслідувань, співробітників Служби судової охорони, військовослужбовців Служби безпеки України.

Розслідування може не призначатись, якщо шкоду завдано діями противника під час воєнних (бойових) дій, внаслідок ракетних (авіаційних) атак чи інших проявів збройної агресії проти України та/або у зв'язку з виконанням особами, зазначеними у ч. 1 ст. 2 цього Закону, бойового (спеціального) завдання.

Порядок проведення службового розслідування визначається міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, правоохоронними органами спеціального призначення, Службою зовнішньої розвідки України, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державним бюро розслідувань, Службою безпеки України.

Внесено зміни й до ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України».

Виплата грошового забезпечення відрядженим до військових адміністрацій

13.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до Порядку фінансового забезпечення діяльності військових адміністрацій» від 9 травня 2025 р. № 535.

Новою редакцією п. 4 Порядку, затвердженого постановою від 1 квітня 2022 р. № 397, визначено, що розмір заробітної плати працівників обласних та районних військових адміністрацій визначається згідно з умовами оплати праці, встановленими для відповідних працівників районних та обласних держадміністрацій, а працівників військових адміністрацій населених пунктів – згідно з умовами оплати праці, встановленими для працівників відповідних органів місцевого самоврядування.

Військовослужбовцям військових формувань, утворених відповідно до законів, особам рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, що відряджені до військових адміністрацій, виплачується грошове забезпечення виходячи із посадових окладів за посадами, займаними зазначеними особами у військових адміністраціях, до яких вони відряджені, інших виплат у розмірах і на умовах, що установлені для відповідних працівників таких органів, а також окладів за військовими (спеціальними) званнями і надбавки за вислугу років у розмірах і порядку, визначених законодавством для військовослужбовців військових формувань, утворених відповідно до законів, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту.

Рішення про преміювання начальника військової адміністрації населеного пункту приймається головою відповідної районної держадміністрації (начальником районної військової адміністрації) за погодженням із головою обласної держадміністрації (начальником обласної військової адміністрації).

Запроваджено доступ до банку даних з проблем інвалідності через е-кабінет

13.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про централізований банк даних з проблем інвалідності» від 9 травня 2025 р. № 533.

Нова редакція Положення, затвердженого постановою від 16 лютого 2011 р. № 121, визначає порядок створення, функціонування та ведення централізованого банку даних з проблем інвалідності як автоматизованої системи для ведення даних про осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення, зазначених у пп. 1 п. 1 Порядку забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, затверджено постановою від 5 квітня 2012 р. № 321, які відповідно до законодавства мають право на забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації), реабілітаційними послугами, санаторно-курортним лікуванням, а також для накопичення, зберігання і використання інформації про центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності та господарювання, виду діяльності та галузевої належності, їх філії, відділення, представництва, що ведуть окремий облік результатів фінансової

та господарської діяльності, банки та інші фінансові установи, відокремлені підрозділи юридичних осіб, утворених відповідно до законодавства іноземної держави (зокрема, міжнародних організацій), які використовують працю найманих працівників – громадян України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також про фізичних осіб, які використовують найману працю, щодо виконання нормативу робочих місць, призначених для працевлаштування осіб з інвалідністю.

Банк даних є функціональною підсистемою Єдиної інформаційної системи соціальної сфери.

Основними завданнями банку даних є:

1) створення єдиної комплексної інформаційно-аналітичної системи обліку осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, інших осіб;

2) проведення аналізу та ведення обліку даних про:

а) засоби реабілітації та реабілітаційні послуги, які надаються особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, іншим особам, потреби в таких засобах і послугах;

б) виплату особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю та іншим особам грошової компенсації:

– вартості за самостійно придбані засоби реабілітації;

– на бензин, ремонт і технічне обслуговування автомобілів та на транспортне обслуговування;

в) виконання роботодавцями нормативу робочих місць, призначених для працевлаштування осіб з інвалідністю, нарахування сум адміністративно-господарських санкцій та пені, що підлягають сплаті у зв'язку з невиконанням роботодавцями такого нормативу за попередній рік;

г) створення роботодавцями робочих місць для осіб з інвалідністю, зайнятість і працевлаштування таких осіб;

г) ведення обліку надходжень сум адміністративно-господарських санкцій та пені, а також заборгованості роботодавців із їх сплати;

3) ведення даних про:

а) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших осіб;

б) установи, підприємства, заклади, незалежно від форми власності, зокрема їх відділення, структурні підрозділи, що здійснюють реабілітацію осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю відповідно до державних соціальних нормативів у сфері реабілітації;

в) суб'єкти господарювання, які виготовляють, постачають, ремонтують засоби реабілітації та надають послуги особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, іншим особам за рахунок державного бюджету;

г) будинки-інтернати, санаторії, заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, центри надання адміністративних послуг, підприємства, установи, організації, заклади незалежно від форми власності та господарювання, фізичних осіб – підприємців, які відповідають критеріям діяльності надавачів соціальних послуг, затвердженим постановою від 3 березня 2020 р. № 185, фізичних осіб, які надають соціальні послуги відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», установи та організації громадських об'єднань осіб з інвалідністю, підприємства, які забезпечують працевлаштування осіб з інвалідністю, установи і заклади системи реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю відповідно до ст. 12 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні».

Доступ осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, інших осіб і їх законних представників (у разі внесення до банку даних інформації про законного представника) до банку даних забезпечується відповідно до законодавства у сфері захисту інформації

та персональних даних через електронний кабінет особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю, іншої особи, який є підсистемою банку даних. Особа з інвалідністю, інша особа, законний представник особи з інвалідністю/дитини з інвалідністю/іншої особи для отримання доступу до електронного кабінету особи може застосовувати кваліфікований електронний підпис або удосконалений електронний підпис, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису, віддаленим кваліфікованим електронним підписом «Дія.Підпис» («Дія ID»), системою bank.id.gov.ua.

Скасування актового запису про смерть як підстава позбавлення статусу члена сім'ї загиблого захисника

13.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 9 травня 2025 р. № 529, якою внесено до деяких постанов змін щодо окремих питань призначення, виплати та повернення одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб.

Серед іншого, новим пп. 8 п. 18 Порядку надання статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України, затвердженого постановою від 23 вересня 2015 р. № 740, унормовано, що місцевий структурний підрозділ з питань ветеранської політики позбавляє заявника статусу члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України у разі: скасування актового запису про смерть або рішення суду про визнання безвісно відсутніми осіб, зазначених у п. 1 – 6 ч. 1 ст. 10-1 Закону.

При цьому проведення перевірки відомостей про наявність обвинувальних вироків суду, зазначених у пп. 1 та 1-1 цього пункту, та відомостей про скасоване рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою, зазначене у пп. 8 цього пункту, здійснюється на підставі даних, одержаних з Єдиного державного реєстру судових рішень, в порядку інформаційної взаємодії Мінветеранів з ДСА.

Зміни внесено й до Порядку призначення та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», затвердженого постановою від 29 квітня 2016 р. № 336, п. 13 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з підтримки та допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та членам родин загиблих, затвердженого постановою від 21 січня 2025 р. № 62.

За несвоєчасне подання інформації про вміст рідкого біопалива штрафуватиме Держенергоефективності

13.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України» від 29 квітня 2025 р. № 525, відповідно до якої Голова Держенергоефективності:

розглядає справи про правопорушення та накладає стягнення у вигляді штрафу за правопорушення за несвоєчасне подання інформації про вміст рідкого біопалива (біокомпонентів) в обсягах відпуску на митній території України з місць виробництва та оптової торгівлі паливним бензинів автомобільних.

Внесено зміни й до п. 4 цього Положення.

Конвенція РЄ про штучний інтелект не діятиме на окупованих територіях

14.05.2025 р. набрало чинності розпорядження Президента України від 12 травня 2025 р. № 54/2025-рп, яким уповноважено заступника Міністра цифрової трансформації України Борнякова Олександра Сергійовича на підписання Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект і права людини, демократію та верховенство права із такими заявами:

1) до підпункту «в» пункту 1 статті 3 Конвенції: «Україна вживатиме до діяльності приватних суб'єктів, неохопленої підпунктом «а» пункту 1 статті 3 Конвенції, інших відповідних заходів для виконання зобов'язання, викладеного в підпункті «в» пункту 1 статті 3 Конвенції, у спосіб, що відповідає предмету та меті Конвенції»;

2) до пункту 1 статті 32 Конвенції: «Дія Конвенції не поширюється на тимчасово окуповану російською федерацією територію України до повного припинення збройної агресії російської федерації проти України, відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно-визнаного державного кордону України, повного контролю України за державним кордоном України та відновлення конституційного ладу на відповідній території України».

Агломерація – нова форма співробітництва громад

14.05.2025 Верховна Рада прийняла Закон щодо розвитку співробітництва територіальних громад (законопроект № 11412).

Зокрема змінами до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» передбачено нову форму співробітництва – утворення агломерації у порядку, встановленому законом.

Крім того, новою ст. 8-1 цього Закону визначено особливості співробітництва в умовах дії воєнного або надзвичайного стану.

Так, у період дії воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування вимоги, передбачені ст. 5 – 8 цього Закону, можуть не застосовуватися до договорів щодо:

- 1) підтримки сектору безпеки та оборони;
- 2) ліквідації наслідків збройної агресії;
- 3) забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб;
- 4) забезпечення реабілітації та підтримки ветеранів війни, Захисників і Захисниць України, членів їхніх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, Захисників і Захисниць України.

У період дії надзвичайного стану вимоги, передбачені ст. 5 – 8 цього Закону, можуть не застосовуватися до договорів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій державного, регіонального та місцевого рівнів.

Статус дитини постраждалої внаслідок воєнних дій надаватиметься за місцем звернення

15.05.2025 Верховна Рада прийняла Закон щодо реалізації права дітей на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (законопроект № 12385).

Новою редакцією ч. 7 ст. 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що статус дитини, яка постраждала

внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем звернення або за місцем виявлення такої дитини місцевими органами виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування.

Порядок та умови надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, визначається Кабінетом Міністрів України.

Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через один місяць з дня його опублікування.

Як встановити, що релігійна організація пропагує ідеологію «руського міра»

15.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 9 травня 2025 р. № 541, якою визначено процедуру розгляду питання щодо підтвердження фактів використання релігійної організації для пропаганди ідеології «руського міра».

Відповідно до затвердженого Порядку предметом розгляду питання є інформація про використання релігійної організації для пропаганди ідеології «руського міра».

Ідентифікація пропаганди ідеології «руського міра» здійснюється з урахуванням ознак за переліком у додатку.

Розгляд питання здійснюється за ініціативою ДЕСС та/або за заявою (повідомленням, зверненням тощо) органу державної влади, органу місцевого самоврядування, фізичної та/або юридичної особи.

Заява (повідомлення, звернення тощо) подається до ДЕСС у паперовій формі особисто або через уповноваженого представника чи надсилається поштовим відправленням.

В електронній формі заява (повідомлення, звернення тощо) надсилається на офіційну адресу електронної пошти ДЕСС або з використанням інформаційно-комунікаційних систем та повинна відповідати вимогам законодавства про електронні документи та електронний документообіг, а також законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг.

Заява (повідомлення, звернення тощо) повинна містити такі відомості про заявника:

- прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), адреса зареєстрованого/задекларованого місця проживання (перебування), номер телефону, адреса електронної пошти, інші контактні дані (для фізичної особи);
- найменування, місцезнаходження, ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ, номер телефону, адреса електронної пошти, інші контактні дані (для юридичної особи).

Заява (повідомлення, звернення тощо) в паперовій формі повинна бути підписана власноручним підписом заявника (його уповноваженої особи), в електронній формі – шляхом наклеєння його (її) кваліфікованого електронного підпису.

У разі коли заява (повідомлення, звернення тощо) або відомості, отримані працівником ДЕСС під час виконання посадових обов'язків, містять інформацію, аудіо-, фото-, відеоматеріали, які дають підстави вважати, що релігійна організація використовується для пропаганди ідеології «руського міра», ДЕСС видає наказ про здійснення розгляду питання з одночасним утворенням та затвердженням складу групи з розгляду питання щодо підтвердження фактів використання релігійної організації для пропаганди ідеології «руського міра».

Під час розгляду питання враховуються факти поширення пропаганди ідеології «руського міра» безпосередньо релігійною організацією та/або її статутними чи іншими органами управління, уповноваженими особами в будь-який спосіб та/або будь-якими засобами.

Під час здійснення розгляду питання ДЕСС може звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів досудового розслідування для отримання інформації, пояснень, документів, даних з публічних електронних реєстрів, а також використовувати інформацію про факти використання релігійної організації для пропаганди ідеології «руського міра», що міститься у висновках релігієзнавчої експертизи та/або отримана від фізичних та/або юридичних осіб, з медіа, інших відкритих джерел.

Якщо під час розгляду питання виникає необхідність проведення релігієзнавчої експертизи, ДЕСС видає відповідний наказ. У такому разі проведення релігієзнавчої експертизи не може тривати більше ніж 30 днів.

Виявлення неодноразових фактів використання релігійної організації для цілей поширення пропаганди ідеології «руського міра» підтверджується висновком, що затверджується наказом ДЕСС.

У разі відсутності неодноразових фактів використання релігійної організації для цілей поширення пропаганди ідеології «руського міра» ДЕСС припиняє розгляд питання, про що видає відповідний наказ.

Розгляд питання може бути поновлений в разі надходження до ДЕСС заяви (повідомлення, звернення тощо) відповідно до п. 5 цього Порядку.

Наказ про затвердження висновку про виявлення неодноразових фактів використання релігійної організації для цілей поширення пропаганди ідеології «руського міра» оприлюднюється на офіційному веб-сайті ДЕСС та протягом трьох днів надсилається відповідній релігійній організації у паперовій або електронній формі на поштову адресу чи адресу електронної пошти.

Нагляд за дотриманням прав усиновлених дітей передано сільським і селищним радам

15.05.2025 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України від 9 травня 2025 р. № 528, якою:

1) внесено зміни до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою від 24 вересня 2008 р. № 866, і Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою від 8 жовтня 2008 р. № 905;

2) доручено районним державним (військовим) адміністраціям протягом 30 календарних днів з дня набрання чинності цією постановою забезпечити передачу виконавчим органам сільських, селищних рад (військовим адміністраціям населених пунктів) анкет дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на обліку з усиновлення, та особових справ кандидатів в усиновлювачі.

Державна служба у справах дітей має провести протягом одного місяця з дня набрання чинності цією постановою інформаційно-роз'яснювальну роботу із службами в справах дітей міських, районних у містах (у разі утворення), сільських, селищних рад щодо порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей.

